

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

SOVYET SONRASI GÜRCİSTAN-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ:
KARŞILIKLI BAĞIMLILIK KURARAK BAĞIMSIZ OLMAK

MAİA PAKSADZE

16811401001

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. GÜNER ÖZKAN

Konya-2020

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Maia PAKSADZE		
	Numarası	16811401001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	ULUSLARARASI İLİŞKİLER		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Sovyet Sonrası Gürcistan-Azerbaycan İlişkileri: <i>Karşılıklı Bağımlılık Kurarak Bağımsız Olmak</i>			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı

Maia PAKSADZE

İmzası

M. Paksadze

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Maia PAKSADZE		
	Numarası	16811401001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	ULUSLARARASI İLİŞKİLER		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Güner ÖZKAN		
Tezin Adı	Sovyet Sonrası Gürcistan-Azerbaycan İlişkileri: <i>Karşılıklı Bağımlılık Kurarak Bağımsız Olmak</i>			

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra bağımsızlığını kazanan Gürcistan ve Azerbaycan uluslararası politikanın aktörleri haline geldi. O zamandan sonra Gürcistan-Azerbaycan ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu araştırma, Güney Kafkasya'da yer alan önemli sınır komşusu olan Gürcistan ve Azerbaycan'ın ilişkilerini karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma Gürcistan-Azerbaycan bağımsızlıklarına yönelik en önemli tehditleri incelemeyi amaçlamaktadır. Bu araştırmanın temel amacı Gürcistan ve Azerbaycan ilişkilerini açıklamak için karşılıklı bağımlılık teorisinin uygun olup olmadığını incelemektir. Ayrıca araştırmanın diğer bir amacı karşılıklı bağımlılık teorisi kullanılarak, önemli anlaşmalar incelenerek ve akademisyen, uzmanlar, diplomatlar ile yapılan mülakatlar analiz edilerek çalışmanın "SSCB dağıldıktan sonra Gürcistan ve Azerbaycan için karşılıklı bağımlılık daha fazla bağımsızlığın bir nevi garantisi haline almıştır" hipotezinin doğru olup olmadığını incelemektedir. Çalışmanın bulguları, stratejik enerji işbirliğinin Gürcistan ve Azerbaycan'ın devlet bağımsızlıklarının güçlendirilmesine katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır. Gerçekleşen projeler, her iki ülke için, hatta Güney Kafkasya için de ekonomik istikrar ve refahın güçlü temelleri niteliğindedir. Gürcistan-Azerbaycan ilişkileri üzerine yapılan araştırma, bu devletlerin, müşterek ve temkinli hareketlerle, Rusya'nın bölgedeki ekonomik ve siyasi etkisini dengelemek veya hatta azaltmak için çalıştıklarını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Karşılıklı Bağımlılık, Gürcistan, Azerbaycan, Rusya, Enerji Projeleri, Sınır Sorunu.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Maia PAKSADZE		
	Student Number	16811401001		
	Department	INTERNATIONAL RELATIONS		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Assoc. Prof. Dr. Güner ÖZKAN		
Title of the Thesis/Dissertation	Post-Soviet Georgia-Azerbaijan Relations: Gaining Independence Through Interdependence			

After gaining independence following the collapse of the Soviet Union, Georgia and Azerbaijan became actors in international politics. Since then a new era has started in Georgia-Azerbaijan relations.

This research aims to examine the relations between Georgia and Azerbaijan, those are the important bordering neighbors in the South Caucasus, within the framework of the interdependence theory. The research aims to examine the most important threats to Georgia-Azerbaijan independence. The main purpose of this research is to examine whether the theory of interdependence is appropriate to explain the relations between Georgia and Azerbaijan. Besides, another aim of this research is to examine whether its hypothesis of “The interdependence between Georgia and Azerbaijan after the collapse of the Soviet Union has become a guarantee of more independence” is correct or not. For this purpose, we use the interdependence theory and analyze important researchers and interviews conducted with academicians, experts, and diplomats. The findings of the study show that strategic energy cooperation contributes to strengthening the state independence of Georgia and Azerbaijan. The projects that have taken place are strong foundations for economic stability and prosperity for both countries and even the South Caucasus. Research on Georgian-Azerbaijani relations shows that these states are working to balance or even reduce the economic and political influence of Russia in the region through joint and cautious movements.

Keywords: Interdependence, Georgia, Azerbaijan, Russia, Energy Projects, Border Problem.

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim boyunca akademik bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan, tez konusunun belirlenmesinde ve tezimin her aşamasında kıymetli zamanını bana ayırıp yardımlarını esirgemeyen ve yol gösteren tez danışmanım, değerli hocam sayın **Doç. Dr. Güner ÖZKAN**'a içten teşekkürlerimi sunarım.

Her zaman beni motive eden, desteklerini esirgemeyen ve üzerimde sonsuz emeği olan kıymetli aileme içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez aşamasında yardımcı ve manevi destek olan canım Jemal BERIDZE'ye ve mülakat yaparken yardımlarını esirgemeyen kıymetli akrabam Irma BOLKVADZE'ye teşekkürlerimi bir borç bilir, şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
TABLolar LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
Giriş	1
ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ	4
ARAŞTIRMANIN AMACI	5
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	6
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	7
I. BÖLÜM	8
TEORİK ÇERÇEVE	8
1.1. Neoliberalizm	8
1.2. Karşılıklı Bağımlılık Teorisi	12
1.3. Karşılıklı Bağımlılığın Realizm'e Yönelik Eleştirisi	14
1.4. Karşılıklı Bağımlılık Varsayımları	18
II. BÖLÜM	22
1991-2003 YILLARI ARASINDA GÜRCİSTAN-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ 22	
2.1 Kafkasya Bölgesinin Jeopolitik Konumu ve Önemi	22
2.2 Gürcistan ve Azerbaycan İlişkilerinin Siyasi Tarihçesi	24
2.2.1. Kısa Süreli Bağımsızlık Döneminde (1918-1920) Gürcistan- Azerbaycan İlişkileri	28

2.3. Sovyet Sonrası Geçiş Döneminin Getirdiği İstikrarsızlık	33
2.3.1. Gürcistan'da Bağımsızlığın İlk Yıllarında İstikrarsızlık	33
2.3.2. Azerbaycan'da Bağımsızlığın İlk Yıllarında İstikrarsızlık	37
2.4. Eduard Şevardnadze-Haydar Aliyev Dönemi Gürcistan-Azerbaycan İlişkileri	42
2.5. Gürcistan ve Azerbaycan'ın Batı Yolu: TRACECA ve Büyük Enerji Projelerinin Gerçekleştirilmesi.....	46
2.5.1. Gürcistan ve Azerbaycan'ın Batı Yolu	46
2.5.2. TRACECA Programı	48
2.5.3. Büyük Enerji Projelerinin Gerçekleştirilmesi	51
2.6. Siyasal Bir Ortaklık Olarak GUAM Örgütü	52
III. BÖLÜM.....	56
GÜL DEVRİMİ SONRASI GÜRCİSTAN-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİNDE ARTAN BAĞIMLILIK.....	56
3.1 Gül Devrimi'nin Ortaya Çıkışı ve Beklentiler	56
3.2 Saakaşvili Dönemi Gürcistan-Azerbaycan İlişkileri	58
3.3. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı.....	64
3.4. Bakü-Tiflis- Erzurum Doğalgaz Boru Hattı.....	67
3.5. Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi	68
3.6. Trans Anadolu (TANAP) Doğalgaz Boru Hattı.....	71
3.7. 2008 Yılında Gürcü-Rus Savaşı ve Azerbaycan'a Etkisi	73
3.8. Savunma Alanında İşbirliği ve Zorluklar	77
3.9. Savunma Alanında İkili İşbirliğinden (Gürcistan-Azerbaycan) Üçlü İşbirliğine (Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye)	78
3.10. Gürcistan ve Azerbaycan Arasında Ekonomik İlişkiler	83
3.10.1. Gürcistan ve Azerbaycan'ın Piyasa Ekonomisine Geçışı	83

3.10.2. Gürcistan ve Azerbaycan Arasında Ticaret Alanında İşbirliği	87
3.11. Kültür ve Eğitim Alanında İkili İlişkiler	96
3.12. Gürcistan ve Azerbaycan'ın Toprak Sınırlarıyla İlgili Sorunları.....	104
3.13. Gürcistan-Azerbaycan İlişkilerinde Karşılıklı Bağımlılık.....	114
SONUÇ	122
KAYNAKÇA	125

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

ASSC: Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

AHC: Azerbaycan Halk Cephesi

BDT: Bağımsız Devler Topluluğu

BTC: Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı

BTK: Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi

BTE: Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı

GUAM: Gürcistan-Ukrayna-Azerbaycan-Moldovya (Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü)

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)

RSFSC: Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

SOCAR: Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti Petrol Şirketi (State Oil Company of Azerbaijan Republic)

TANAP: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (Trans Anatolian Natural Gas Pipeline)

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Azerbaycan'da Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş İçin Çıkarılan Yasalar	84
Tablo 2: 2013-2018 Yıllarında Gürcistan'a Doğrudan Yatırım Yapan Ülkeler (Milyon ABD Doları)	92
Tablo 3: Ükelere Göre Uluslararası Seyahat (2011-2019)	96
Tablo 4: Gürcistan'da 2014 Nüfus Sayımına Göre Etnik Dağılım	97
Tablo 5: Azerbaycan'da 2009 Nüfus Sayımına Göre Etnik Dağılım	98
Tablo 6: Gürcistan'ın Komşularıyla Sınır Uzunluğu (Km).....	108

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: 2009-2019 SOCAR Gürcistan Gaz Tüketimi.....	63
Şekil 2: Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı.....	66
Şekil 3: Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı	70
Şekil 4: Gürcistan-Azerbaycan Toplam İthalat ve İhracat (2011-2018)	88
Şekil 5: Gürcistan-Azerbaycan Ticareti (2011-2018)	89
Şekil 6: Gürcistan'ın İthalat ve İhracatında Azerbaycan'ın Payı (2011-2018)..	90
Şekil 7: Ülkelere Göre Gürcistan'ın İhracatı (2011-2018)	91
Şekil 8: Ülkelere Göre Gürcistan'ın İthalatı (2011-2018)	92
Şekil 9: Gürcistan Ekonomisinde Yatırımcı Ülkelerin Payı (2018)	94
Şekil 10: Gürcistan'da Turizmden Elde Edilen Gelirler (2011-2018)	95

Giriş

Tarih boyunca jeopolitik anlamda mühim bir konuma sahip olan Güney Kafkasya, bugün de bu konumunu, yani jeopolitik ve stratejik önemini, muhafaza etmektedir. 1991 yılında Güney Kafkasya’da Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan’ın bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile Kafkasya’nın jeopolitiğinde değişimler yaşanmıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) dağılması sonrası, eski Sovyet bölgelerinde yeni egemen devletlerin ortaya çıkışı, dünya haritasında yeni bir şekillenme ve küresel jeostratejik değişimlere neden olmuştur. Bu değişiklikler yeni bir uluslararası ilişkiler çağının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yeni güç merkezleri ortaya çıkmış; bu güç merkezlerinin çatışma alanlarından birisi de eski SSCB toprakları olmuştur. Bu merkezlerde özellikle siyasi, ekonomik, etnik ve dini kaynaklı yeni çatışma alanları ortaya çıkmıştır. Doğal olarak SSCB’nin tarih sahnesinden çekilmesi uluslararası ve bölgesel düzeylerde köklü değişimler anlamına gelmiş, bu değişimler de eski Sovyet Cumhuriyetlerini zorunlu bir dönüşümle karşı karşıya bırakmıştır. SSCB sonrası yeni bir siyasal bölge olarak Güney Kafkasya’da Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan bu sıkıntılı süreci yaşayan ülkelerden olmuşlardır. Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan bağımsızlıklarının ilk yıllarında ortaya çıkan yıkıcı sosyo-ekonomik sorunlardan ve etnik çatışmalardan olumsuz etkilenmiştir. Özellikle Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ ve Gürcistan’ın Abhazya, Güney Osetya bölgelerinde önce etnik nitelikli olarak başlayan ve kısa sürede de jeopolitik bir niteliğe bürünen silahlı çatışmalar buna örnek gösterilebilir.

1991’de hem Azerbaycan hem de Gürcistan bağımsızlıklarını geri kazanmışlar ve 18 Kasım 1992’de aralarında diplomatik ilişkiler kurmuşlardır. Bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki ilişkiler birçok sebeplerden dolayı çok güçlü ve samimi olmuştur. Buna karşı bölgede Ermenistan bağımsızlık kazandıktan sonra Gürcistan ve Azerbaycan’dan farklı olarak tekrar Rusya’nın etkisi altında kalmayı tercih etmiştir. Ermenistan’ın bu tutumu, Gürcistan ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin gelişmesini hızlandıran bir sebep olmuştur. Diğer yandan Gürcistan’ın sahip olduğu jeopolitik konum, yani bu anlamda daha spesifik olarak ifade etmek gerekirse, Azerbaycan ve Orta Asya

petrolünü ve doğalgazını Avrupa'ya bağlayan bir ülke olması Gürcistan ve Azerbaycan ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir faktör olmuştur.

Azerbaycan ile işbirliği, Gürcistan'ın enerji güvenliğini sağlama açısından büyük önem taşımaktadır. Enerji, iki ülke arasındaki işbirliğinin temelidir. Gürcistan büyük ölçüde Azerbaycan'ın enerji kaynaklarına bağımlı olmuş, Azerbaycan ise sahip olduğu enerji kaynaklarını batılı ülkelere aktarabilmek için Gürcistan'a ihtiyaç duyarak Tiflis'e bağımlı hale gelmiştir. Bu karşılıklı bağımlılık komşu devletler olan Gürcistan ve Azerbaycan arasında var olan ilişkileri daha fazla aktif hale getirmiş, aralarındaki özellikle ekonomik ilişkilerin çok daha yüksek bir hızla gelişmesini sağlamıştır. Karşılıklı bağımlılıklar ve ortak çıkarlar sebebiyle Azerbaycan, Gürcistan'ın stratejik bir ortağı olmuştur. Bunun somut bir sonucu olarak daha bağımsızlıklarının üzerinden beş yıl geçtiği halde, Mart 1996 yılında, Gürcistan ve Azerbaycan; biri dostluk, işbirliği ve karşılıklı güvenliği güçlendirme antlaşması ve diğeri de Güney Kafkasya bölgesinde barış, güvenlik ve işbirliği hakkında beyanname olmak üzere iki önemli belgeye imza atmışlardır. 1990'ların ortalarından bu yana Gürcistan ve Azerbaycan hem ikili hem de çok taraflı alanlarda aktif diplomatik işbirliğine girişerek yüzden fazla ikili anlaşma imzalamışlardır.

2003 yılında Gül Devrimi'yle birlikte Gürcistan'da iktidara gelen Mikheil Saakaşvili yönetimi sırasında iki ülke arasındaki ilişkiler oldukça derinleşmiştir. Gelişen bu ilişkilerin en önemli etkilerinden biri ise Gürcistan ve Azerbaycan'ın ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda geldikleri seviye olmuştur. Saakaşvili iktidara geldikten sonra Azerbaycan ile stratejik komşuluk ilişkileri geliştirirken, Rusya'ya karşı olumsuz bir politika izlemiştir. Örneğin, 2011 yılının sonlarında Gürcistan yeni milli güvenlik doktrini kabul etmiş ve burada Rusya'ya ikincil bir yer verilerek, ABD ve Azerbaycan ile ilişkilerin geliştirilmesi dış politika öncelikleri içerisinde ele alınmıştır. Bununla birlikte 23 Mayıs 2007 tarihinde Milli Güvenlik Stratejisi Belgesi Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Milli Güvenlik Stratejisi Belgesine göre Gürcistan ile ilişkilerin daha da geliştirilmesi Azerbaycan için büyük önem taşımaktadır. Bu doktrin ve strateji belgelerinin de gösterdiği gibi, Gürcistan ve Azerbaycan ikili ilişkilerini her geçen gün geliştirme çabasında olmuşlardır, bunun en net göstergesi de iki ülkenin bölgesel

ve uluslararası projelere beraber katılması olmuştur. Gürcistan ve Azerbaycan'ın ortak olarak katıldıkları bölgesel ve uluslararası projelerin en önemli örneklerini Bakü-Supsa (BS) ve Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğalgaz boru hattı, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi ve Trans-Anadolu doğalgaz boru hattı (TANAP) oluşturmaktadır. Bu projeler hem Azerbaycan ile Gürcistan'ın ekonomik kalkınması, hem de Azerbaycan ve Gürcistan'ın siyasi bağımsızlıklarını güçlendirmede belirleyici faktörler haline gelmişlerdir. Özellikle, bölgedeki büyük ölçekli enerji projeleri, siyasi ilişkiyi pekiştiren ekonomik bir ortaklık için fırsatlar yaratmıştır. Dolayısıyla, Gürcistan'ın jeopolitik konumu, Gürcistan'ın ve Azerbaycan'ın dış politikaları, askeri ve ekonomik potansiyelleri önemli farklılıklar göstermesine rağmen, Bakü ve Tiflis arasındaki işbirliğini her zaman daha da arttırmıştır.

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ

SSCB dağıldıktan sonra çatışmaların en sıcak yaşandığı, istikrarın sağlanamadığı bölgelerin başında Rusya Federasyonu içinde yer alan Kuzey Kafkasya ve SSCB sonrası bağımsız üç devletten oluşan Güney Kafkasya'nın oluşturduğu Kafkasya bölgesi gelmektedir. Güney Kafkasya bölgesinde üç devletin bağımsızlıklarını kazanmalarının üzerinden neredeyse 30 yıl geçmesine rağmen, anlaşmazlıklar hala çözülmüş değildir. Aksine sorunlar daha karmaşık hale gelmiştir. Çözülemedi çatışmalar hem ülkelerin içişlerini hem de Güney Kafkasya'nın istikrarını olumsuz yönde etkilemeyi sürdürmüştür. SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya, Güney Kafkasya ülkelerinin bağımsızlıklarını resmen kabul etmiştir, ancak Rusya bu ülkelerin "Yakın Çevre" olarak tanımladığı alan içerisinde olduğunu hem sözleriyle ifade etmiş hem de davranışlarıyla sergilemiştir. Bu anlamda Rusya, "Yakın Çevre" Doktrini geliştirerek, bu çerçevede Güney Kafkasya bölgesini etki alanı olarak belirlemiş, böylece bölge üzerinde yeniden etkinliğini kurmak istemiştir. Bu kapsamda örneğin Rusya bölge kaynakları üzerindeki kontrolünü kaybetmemek ve jeopolitik avantajını sürdürmek için siyasi, askeri, diplomatik her türlü aracı kullanmaktadır. Bu nedenle Rusya'nın Güney Kafkasya'nın istikrarsızlaşmasında son derece önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Rusya kaynaklı Gürcistan'ın istikrarsızlaştırılmasına Güney Osetya ve Abhazya çatışmaları örnek oluştururken, Azerbaycan için bu bağlamda, Rusya'nın Dağlık Karabağ sorunu üzerinde Ermenistan yanlısı tutumu öne çıkmaktadır. Rusya'nın bu çatışmalardaki rolü bölgede tekrar güçlenme politikasını sürdürme çabası bağlamında değerlendirilmektedir. Rusya kaynaklı bu çaba da doğal olarak Gürcistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlıklarını Moskova eksenli olarak kısıtlamakta, daha geniş uluslararası siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal ilişkiler ağı kurmaları ve geliştirmeleri konusunda Tiflis ve Bakü yönetimlerini sınırlandırmaktadır.

Gürcistan ve Azerbaycan'ın karşılıklı bağımlılık kurma çabasını konu olarak ele alacak çalışma, aynı aktörlerin bu karşılıklı bağımlılığı neden ve nasıl kurmaya çalıştıkları sorularına odaklanacak şekilde üç ana bölümden oluşacaktır. İlk bölümde çalışma teorik çerçeveye odaklanacak ve bu çerçevede Neoliberalizm teorisini ele alacaktır. Bu bölümde özellikle Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye'in

geliştirdikleri karşılıklı bağımlılık kuramı, Realist uluslararası kuramlarının eleştirisi ve yine aynı Realist kuramlara alternatif olarak sunulan Neoliberal uluslararası ilişkiler görüşleri ve pratik örnekleri çerçevesinde incelenecektir. İkinci bölümde Soğuk Savaş sonrası Güney Kafkasya’da yaşanan değişim açıklanacak, karşılıklı bağımlılık kuramları ışığında; Gürcistan ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler siyasal tarih ekseninde özetlenecek ve SSCB’nin dağılmasından sonra Gürcistan-Azerbaycan ilişkilerini etkileyen faktörler ele alınacaktır. Devamında Eduard Şevardnadze iktidara geldikten sonra yine karşılıklı bağımlılık teorileri çerçevesinde ilk diplomatik ilişkilerin gelişimi ve yapılan anlaşmalar ele alınacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümünde Mikheil Saakaşvili dönemi ve sonrası Gürcistan ile Azerbaycan arasındaki siyasi, ekonomik, askeri, kültürel ve eğitim alanlarda geliştirilen ikili ilişkiler yine uluslararası ilişkilerde karşılıklı bağımlılık yaklaşımı ışığında değerlendirilecektir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise araştırma konusu hakkında genel bir analiz yapılacaktır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırma, Güney Kafkasya’da yer alan önemli sınır komşusu olan Gürcistan ve Azerbaycan’ın ilişkilerini karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada öncelikle Neoliberalizm’in karşılıklı bağımlılık teorisi ele alınacak, akabinde Gürcistan ile Azerbaycan arasındaki karşılıklı ekonomik bağımlılık ve bu bağımlılığın ülke politikalarına yansımaları incelenmeye çalışılacaktır. Çalışmada Gürcistan ve Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkiler, Nye ve Keohane’nin 1980’lerde Realist uluslararası ilişkiler teorilerine alternatif olarak ortaya koydukları karşılıklı bağımlılık kuramı açısından ele alınacaktır. Gürcistan ve Azerbaycan arasında diplomatik ilişkiler kurulduktan sonra ülkelerin karşılıklı izlemiş oldukları siyasal ve ekonomik politikalar, neden-sonuç ilişkileri kurularak analiz edilecektir.

Araştırmanın Hipotezi ve Soruları

SSCB dağıldıktan sonra Gürcistan ve Azerbaycan için karşılıklı bağımlılık daha fazla bağımsızlığın bir nevi garantisi halini almıştır.

Araştırma soruları:

1. Gürcistan-Azerbaycan ilişkileri karşılıklı bağımlılık teorisine ne kadar uygundur?
2. İstikrarsızlık sorunu bulunan Güney Kafkasya bölgesinde Gürcistan ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin artırılması, özellikle de ortak enerji projelerine katılmaları, bölge istikrarının gelişmesine ne kadar yardımcı olmaktadır?
3. Gürcistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlıklarına yönelik en önemli tehditler nelerdir?
4. Bölgesel büyük güçlerin Gürcistan ve Azerbaycan'a yönelik temel stratejileri nelerdir?

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Güney Kafkasya jeostratejik önemi nedeniyle modern dünyada çok önemli bir rol oynamaktadır. SSCB'nin çöküşünden hemen sonra bölge dünyanın büyük güçleri için tartışma merkezi olmuştur. Günümüzde ülkelerin enerji ihtiyaçlarının artması, ticari ilişkilerin gelişmesi ve bölgede uygulanan ulaşım ve enerji projeleri gibi nedenler Güney Kafkasya'nın stratejik önemini daha da arttırmaktadır. Bu kapsamda Güney Kafkasya bölgesinde yer alan ve önemli iki komşu olan Gürcistan ve Azerbaycan'ın ikili ilişkilerinin incelenmesi önemlidir. Ayrıca araştırma konusu tamamlanmış bir süreç değildir, bu nedenle çalışma aynı zamanda mevcut olayların bir analizine dayanmaktadır.

Araştırma önemlidir, zira Gürcistan ve Azerbaycan'ın ikili ilişkileri karşılıklı bağımlılık teorisi kapsamında henüz yeterince incelenmemiştir. Diğer çalışmalarda Gürcistan'ın Azerbaycan ile ilişkileri genelde olaylar üzerinden anlatılmakta ve ikili ilişkilerin doğasına ilişkin teorik bir perspektif getirilmemektedir. Bu nedenle iki komşu ülkenin ikili ilişkilerinin teorik bir çerçevede incelenmesi oldukça önem arz etmektedir. Buna ilaveten Türkiye'de, Gürcistan-Azerbaycan arasındaki ikili politik, ekonomik, kültürel ilişkilere dair akademik çalışmalar sınırlı sayıda kalmıştır. Dolayısıyla çalışma, yapılacak araştırma ile akademik alandaki bu boşluğu doldurmaya yönelik katkı sağlayacaktır.

Neden Karşılıklı Bağımlılık Teorisi?

Araştırma başlamadan önce Gürcistan-Azerbaycan mevcut literatürünü incelerken karşılıklı bağımlılık kavramının Gürcistan ve Azerbaycan arasındaki süreçleri tanımlamak için en yaygın kullanılan terimlerden biri olduğu görülmüştür. Bu durum karşılıklı bağımlılık teorisine göre iki ülkenin ilişkilerini incelemeyi daha anlamlı kılmaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma vaka çalışması yöntemine dayanmaktadır. Konuyla ilgili Türkçe, Gürcüce ve İngilizce dillerinde mevcut birincil ve ikincil kaynaklar incelenmiştir. Araştırma kapsamında birincil kaynaklar olarak resmi belgeler, anlaşmalar, resmi istatistikler ve basılı mülakatların kullanılmasının yanı sıra konuyla ilgili diplomatik, st düzey bürokratik şahsiyetler, ilgili akademisyenler ve uzmanlar ile yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ikincil kaynaklar olarak konu ile ilgili yazılmış akademik tezler, kitaplar, makaleler, raporlar, uzman yorumları ve diğer çalışmalar kullanılmıştır.

I. BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

Uluslararası ilişkilerde devletlerin davranışlarını, siyasal süreçleri, ülkeler arasındaki ilişkileri açıklama konusunda uluslararası teoriler önemli katkıda bulunmaktadır. Uluslararası ilişkiler teorilerinden bahsederken aklımıza Realizm, Neorealizm Liberalizm, Neoliberalizm, Konstrüktivizm, Feminizm ve Marksizm gelmektedir. Bu teorilerin bazıları askeri güce, ortak çıkarlara ve iş birliğine odaklanırken diğer bazıları uluslararası sistemin yapısına, kimliğe ve cinsiyet konularına odaklanmaktadır. Uluslararası ilişkiler teorilerinden sadece biri tek başına gerçekleşen olayları tüm yönleri ile açıklayamaz. Ancak bazı olayları ve ülkeler arasındaki var olan ilişkileri açıklamak için belirli bir teori kullanılması daha uygun olacaktır. Dolayısıyla Gürcistan- Azerbaycan ilişkilerini açıklamak için Neoliberalizm'in karşılıklı bağımlılık teorisinin daha uygun olduğu düşünülebilir.

1.1. Neoliberalizm

Neoliberalizm kavramı geçtiğimiz yirmi yıl boyunca bazı siyasi ve akademik tartışmalarda oldukça yoğun kullanıldı. Bazı yazarlar Neoliberalizmin bugün dünyamızı şekillendiren egemen ideoloji olduğunu ve Neoliberalizm çağında yaşadığımızı söylemektedir.¹

1980'den önce Neoliberalizm, sadece iktisatçılar tarafından kullanılan bir terimdi. Ancak 1980'lerden sonra ekonomi dışındaki birçok sosyal bilimler disiplini içinde en çok kullanılan terimlerden biri haline geldi.² Neoliberalizm, 1930'ların Büyük Buhranı'ndan sonra ABD ve İngiltere'de baskın olan klasik liberal ekonomik düşüncenin güncellenmiş bir versiyonudur. Neoliberalizm, kavram olarak liberalizmin yeni bir forumunu ifade etmektedir. Çünkü Neoliberalizm, genel olarak Adam Smith tarafından sunulan klasik liberalizmle aynı tarihsel kökenleri ve temel ilkeleri paylaşmaktadır.

---

¹Dag Einar Thorsen (2011). *The Politics of Freedom, A Study of the Political Thought of Isaiah Berlin and Karl Popper, and of the Challenge of Neoliberalism*, Ph.D. Thesis Department Of Political Science, University Of Oslo, Oslo, s.171.

²Agil Mammadov, Ziyadhan Hasanov (2016). Neo Liberalizm Theory in International Relations. *International Journal of Humanities & Social Science Studies*, 2 (6), s.292.

Neoliberalizmin gelişimi, büyük ölçüde ticaretin gelişebilmesi için hükümetin ekonomik konularda asgari rolünü savunan Smith'in çalışmasından kaynaklanmaktadır. Smith'in 1776'da yayınlayan "Halkların Zenginlikleri" adlı kitabı, klasik liberalizmin kökeni ve gelişimi için temel oldu. Smith, kitapta ekonomik alanda devlet konusunu incelenmiş, ticari ilişkilerde devletin müdahalesini eleştirmiştir ve ekonomik konularda devlet müdahalesinin kaldırılmasını savunmuştur. Smith'e göre ekonomik konularda devlet müdahalesinin kaldırılması, üretimin kısıtlanmaması, ticaretin engellenmemesi, tarifelerin olmaması, serbest ticaretin gerçekleştirilmesi, bir ülke ekonomisinin gelişmesinde en iyi yoldur. 20. Yüzyılın ortasında yaşanan ekonomik kriz ve artan kamu borcu ekonomistlerin, yeniden canlanmış haliyle Neoliberalizm olarak bilinen klasik liberalizme geri dönüşü savunmasını sağlamıştır. İktisadi liberalizm veya ekonomik rasyonalizm olarak da bilinen Neoliberalizm, serbest piyasanın etkinliğine olan inançlara ve serbestleştirmeye öncelik veren politikaların benimsenmesine dayanmaktadır.³

Neoliberalizm serbest ticaret ve sermaye özgürlüğüne, ekonomik ve sosyal işlere en az devlet müdahalesine dayanmaktadır. Bu teori uluslararası seviyede tespit edilecek olan şahsi mülkiyet, serbest piyasa ve serbest ticaret kurallarının ulusal devlet aracılığıyla yaşama adapte edilebilmesini toplumsal refahı sağlamanın en iyi yolu olduğunu savunur.⁴ Neoliberalizmin ilkeleri: kamu faaliyetlerinin ve varlıklarının özelleştirilmesi; sosyal refah programlarının kaldırılması veya azaltılması; işlemlerdeki vergilerin azaltılması; ticaretin ve sanayinin serbestleşmesi; uluslararası pazarların gelişmesi için küresel finans hareketleri üzerindeki gözetimlerin kaldırılması ve devletin küçültülmesidir.⁵

David Harvey, "Neoliberalizmin Kısa Tarihi" adlı eseriyle Neoliberalizm kavramını geniş kapsamlı tanımlamaya çalışan birkaç kişiden biridir. Harvey'e göre Neoliberalizm, ilk olarak politik-ekonomik pratikler teorisidir. Bu teori şahsi mülkiyet hakları, serbest pazar ve serbest ticaret gibi esaslar temelinde bireysel

---

³Thorsen, *a.g.t.*, s.181.

⁴Zeynep Gambetti (2009). İktidarın Dönüşen Çehresi: Neoliberalizm, Şiddet ve Kurumsal Siyasetin Tasfiyesi. *Boğaziçi Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 0 (40), s.147.

⁵Eray Acar (2017). Neoliberalizm ve Sosyal Refah Devleti Ekseninde Üçüncü Yol Yaklaşımı, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (1), ss.253-254.

girişim ve yeteneğin öne çıkması ile bireysel ve toplumsal refahın en iyi şekilde geliştirebileceğini iddia eder. Harvey'e göre, devletin rolü, bu tür uygulamalara uygun kurumsal bir çevre oluşturmak ve korumaktır. Devlet örneğin paranın kalitesini ve bütünlüğünü garanti etmek zorundadır. Ayrıca, özel mülkiyet haklarını güvence altına almak ve gerektiğinde zorla pazarların düzgün çalışmasını sağlamak için gerekli olan askeri, savunma, polis ve yasal yapı ve işlevleri de kurmalıdır. Ayrıca, eğer pazarlar mevcut değilse (toprak, su, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik veya çevre kirliliği gibi alanlarda), gerektiğinde devlet eylemiyle yaratılmaları gerekir. Ancak hükümet bu görevlerin ötesinde bir işe girişmemelidir. Harvey'e göre, mademki devlet özel mülk hakkında yeterli bilgiye sahip değildir, devletin özel sektöre müdahale etmesi asgari olmak durumundadır, daha fazla bir devlet müdahalesi güçlü grupların devlet müdahalesini kendi yararına saptırması ve etkilemesi sonucunu doğurur.⁶

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1948'de, Friedrich August von Hayek'in yönetiminde, Neoliberal düşünceyi desteklemek ve yaymak için uluslararası vakıflar, enstitüler, araştırma merkezleri, dergiler ve halkla ilişkiler-ajans ağı kuruldu. O dönemde Hayek ve Milton Friedman'ın yazıları ve düşünce kuruluşlarının lobicilik faaliyetleri ile Neoliberal doktrin üniversitelerde gittikçe daha baskın hale geldi ve daha fazla uzmanı etkiledi.⁷

Hayek devlete karşı piyasanın rekabet ilkesi uyarınca serbestçe işlemini savunmuştur. Hayek'in yazdıkları, baştan beri John Maynard Keynes'in⁸ refah devleti anlayışına karşı bir yaklaşım olarak gelişmiştir ve 1970'lerde yaşanan ekonomik kriz sırasında Keynesyen yaklaşımın refah devleti anlayışını eleştiren baskın bir ekonomi-politik bir teori olarak ivme kazanmıştır. Hayek'in Neoliberal felsefesi İngiltere'de Margaret Thatcher ve ABD'de Ronald Reagan tarafından

---

⁶David Harvey (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi* (Çeviren: Aylin Onacak). (2.Baskı). Sel yayıncılık s.10.

⁷Christian Stark (2017). The Neoliberal Ideology, It's Contradictions, The Consequences and Challenges For Social Work. *University of Applied Sciences Upper Austria*, 25 (1), ss.41-42.

⁸John Maynard Keynes makro ekonominin temellerini atan ve Keynesyen iktisat olarak da bilinen iktisadi düşüncenin kurucusudur. Keynes teorisi 1936 yılından 1970 yıllara kadar önemli ekonomi teorisiydi. 1929 yılında yaşanan büyük dünya bunalımı sonucunda işsizlik ve iktisadi durgunluk ortaya çıkmıştır. Keynes, işte böyle bir ekonomik bunalım döneminde klasik liberalizmi eleştirmiş ve eksik istihdam seviyesinde devlet müdahalesinin olması gerektiği anlayışına dayalı bir iktisadi akımın temelini oluşturmuştur.

benimsendi ve uygulamaya geçirildi. Her ikisi de devletin ekonomik anlamda etkisini azalttılar ve sendikaların gücünü zayıflattılar. Böylece Thatcher ve Reagan'ın uyguladığı politikalar Keynesyenizmin refah devleti anlayışının zayıflamasına ya da sarsılmasına sebep oldu. Bu dönemden itibaren Neoliberalizmin dünya ekonomisinde başlangıç dönemine girmiş olduğu görülmektedir.⁹

Neoliberalizm teorisi ekonomik temeller üzerine kurulmuş ve aynı zamanda uluslararası ilişkiler teorileri arasında da önemli bir yer almıştır. Çünkü Neoliberalizm teorisi ekonomik çıkar ve rasyonellik varsayımını uluslararası politikaya teslim ederek, devletler arası ve devletler ile diğer aktörler arasındaki ilişkilerin dayandığı temelleri incelemeye çalışır.

Uluslararası politikada Neoliberalizmin yükselişine bazı gelişmeler fırsat yaratmıştır. Yaşanan önemli gelişmelerden biri Vietnam Savaşı'nda ABD'nin başarısız olmasıdır. Diğeri ise 1970'lerde dünya çapında yaşanan önemli ekonomik gelişmelerdir. Bir taraftan petrol fiyatlarının yaklaşık dört kat artması, diğer taraftan uluslararası sistemde güvenlik kadar iktisadi ilişkilerinde ön plana çıkması, özellikle çokuluslu şirketler ve uluslararası örgütlerin ulusal sınırları aşır ulus-aşırı bir nitelik kazanması, devletlerin önüne geçmeye başlamıştır.¹⁰ O dönemde yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler, Neoliberalizm kuramcıları için uluslararası politikada başat olan realizm teorisinin eleştirilmesine sebep olmuştur.

Neoliberalizm teorisi devletlerin kurumsal çerçevede karşılıklı çıkar temelinde iş birliğine dayalı ilişkiler kurdukları bir model tanımlar. Neoliberalizmin temel ilkelerinin en önemli temsilcileri Robert O. Keohane ve Josep Nye'dir. Keohane ve Nye devletler arasındaki karşılıklı bağımlılığın varlığının, özellikle ekonomik karşılıklı bağımlılığın dünya siyasetinin önemli bir özelliği olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle karşılıklı bağımlılık Neoliberalizmde önemli bir kavramdır.

---

⁹Stark, *a.g.m.*, s.42.

¹⁰Lerna K. Yanık (2015). Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirmesi. Kadir Has Üniversitesi, *Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12 (46), s.42.

1.2. Karşılıklı Bağımlılık Teorisi

Karşılıklı bağımlılık, devletlerin dünya siyasetindeki tek önemli aktör olmadıklarını, sosyal refah meselelerinin, dünya üzerindeki devletlerin işbirliğine ihtiyacı olduğunu savunan ekonomi-politik bir kavramdır. Karşılıklı bağımlılık teorisi küresel siyaseti, yalnızca egemen ulusal devletler içinde onların resmi organları vasıtası ile devam ettirilen ve bu sebeple esas etmeni devlet olan bir politik aşama olmaktan çıkarak, çok yanlı ilişki ve etkileşimler üzerinde, birden çok aktörün görev aldığı bir politik etkileşim aşaması olarak incelenmektedir.¹¹

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, uluslararası politikada hakim teori olan Realizm 1970'lerde Keohane ve Nye tarafından eleştirilmiştir. Aktör, güç, asker ve uluslararası düzen gibi konularda realistlerin görüşlerini eleştiren Keohane ve Nye 1977 yılında yayımlanan *Power and Interdependence* (Güç ve Karşılıklı Bağımlılık) kitabıyla karşılıklı bağımlılık teorisini öne sürmüşlerdir.¹² Uluslararası teorilerden önde gelen realist teori, egemenlik kavramına çok önem verirken 1980'li yıllarda yaşanan gelişmelerle birlikte Keohane ve Nye egemenlik kavramının aksine karşılıklı bağımlılık terimini öne çıkarmışlardır.

Neoliberalizmin önde gelen savunucularından Keohane ve Nye giderek birbirleriyle daha bağımlı hale gelen devletlerin artık realistlerin iddia ettiği gibi uluslararası sahada tamamen bağımsız hareket etmekten uzak olduğunu ifade etmektedir.¹³ Keohane ve Nye'ye göre, bağımlılık bir devletin dış politikalarının diğer bir devlet tarafından belirlenebildiği tek yönlü veya etki altına alınabildiği bir durum olarak ele alınırken, karşılıklı bağımlılık devletler arasında ya da farklı devletlerdeki aktörler arasında karşılıklı etkileşimi ifade eden bir kavramdır.¹⁴

---

¹¹Tayyar Arı (2002), *Uluslararası ilişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği* (1.Baskı). İstanbul: Alfa, s.374.

¹²Abdüssamet Pulat (2018). Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Açısından Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri: 2002-2014. Sakarya Üniversitesi *İran Çalışmaları Dergisi*, 1 (2), s.98.

¹³Emine Akçadağ Alagöz (2016). Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında AB-Çin İlişkileri. *U.U. International Journal of Social Inquiry / U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (2), s.36.

¹⁴Robert O. Keohane, Joseph S. Nye (2012). *Power and Interdependence* (4th Edition). Boston: Longman, ss.7-8.

Karşılıklı bağımlılık, artan bağların bir sonucu olarak, ulus ötesi aktörlerin karşılıklı olarak bağımlı, birbirlerinin eylemlerine karşı savunmasız ve birbirlerinin ihtiyaçlarına duyarlı hale gelmelerinin karmaşık yollarını vurgulayan bir teoridir.¹⁵

Karşılıklı bağımlılık, aktörler arasında sadece barış ve işbirliği anlamına gelmez, ancak ilişkiler arasındaki bağımlılığı temsil etmektedir. Karşılıklı bağımlılık, taraflar üstünde kesinlikle bir maliyetinin söz konusu olabildiği ve tarafların özerkliğine kısıtlama getirdiği ihtimaline dayanmaktadır.¹⁶ Bu kısıtlama birbirine bağlı ilişki nedeniyle tarafların ortak kazançlarını veya ortak zararlarını içerir. Eğer iki uluslararası aktör arasındaki karşılıklı etkileşim sadece menfaat temelli yarar getiriyorsa ve taraflar üstünde bir maliyete sebep olmuyorsa karşılıklı bağımlılık siyaseti ve teorisinin alanı dışında kalmaktadır.¹⁷ Dolayısıyla karşılıklı bağımlılık için hem fayda hem de maliyet konuları önemlidir. Karşılıklı bağımlılık sisteminde, devletlerin ortak iş birliği yapma sebebi, ortak çıkarları, işlemin maliyeti, karşılıklı etkileri, uluslararası sistemde bu iş birliğinin sonucunun refah ve istikrar olmasıdır.

Keohane ve Nye açısından, karmaşık ilişkilerde devletler, çatışmaların bitmesi ve başarıya ulaşmak için daha yakın iş birliği yapabilir. Ekonomik kazançlar hususunda savaş çok pahalı ve riskli bir seçenektir. Dolayısıyla devletler, savaşın kendisinin çok fazla kaynak gerektirmesinden ve ciddi riskler içermesinden ötürü iş birliği geliştirmeyi tercih etmektedir.¹⁸

Örneğin günümüzde büyük güçler arasındaki karşılıklı bağımlılığın ekonomik alanının diğer alanların önüne geçtiği görülmektedir. Mesela askeri ve siyasi meselelerdeki iş birliği diğerlerine göre daha sınırlı olan Çin ve AB ekonomik bağlamda tam bir ekonomik karşılıklı bağımlılık modeli göstermektedir. Diğer bir örnek ise Çin ve Japonya arasındaki ilişkilerdir. Çin ve Japonya arasında tarihte trajik olaylar olmuş olmasına ve günümüzde de önemli problemler yaşanmasına

---

¹⁵Waheeda Rana (2015). Theory Of Complex Interdependence: A Comparative Analysis of Realist and Neoliberal Thoughts. *International Journal of Business and Social Science*, (2), s.291.

¹⁶Muharrem Gürkaynak, Serhan Yalçiner (2009). Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme. Süleyman Demirel Üniversitesi *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, 6 (23), s.75.

¹⁷R.O. Keohane, J.S. Nye, *a.g.e.*, s.8.

rağmen, bu iki güç arasında ciddi bir ekonomik karşılıklı bağımlılık oluşmuştur. Japonya, Çin'de 46,1 milyar ABD doları ile en büyük üçüncü yabancı yatırımcı olmasının yanında Çin ve Japonya 350 milyar ABD doları civarındaki ticaret boyutu ile birbirinin en büyük ticari ortaklardır.¹⁹

1.3. Karşılıklı Bağımlılığın Realizm'e Yönelik Eleştirisi

Uluslararası politikada Realizm ve Neoliberalizm arasındaki tartışma uzun yıllardır sürmektedir. Bu iki teori, politika oluşturmada ve uluslararası ilişkiler içindeki araştırmaları tanımlamada önemli olagelmıştır. Teoriler arasındaki tartışma belirli konulara, yani anarşinin doğası ve sonuçları, uluslararası işbirliği, mutlak kazanıma karşı göreceli kazanç, devletlerin önceliği gibi anlaşmazlıklara dayanmaktadır.²⁰

Realizm, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkilerde en etkili ve baskın teori olarak görülmektedir. Realizm teorisi, devleti uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak tanıyarak, uluslararası ilişkiler ve uluslararası siyaseti devletler içerisindeki mücadele süreci olarak kabul etmektedir. Realistler, devletlerin temel olarak idealler veya etikten ziyade askeri güç veya güvenlik arzusu tarafından motive edildiğine inanırlar. Realistlere göre devletler arasında çatışmalar ve güç kullanma ihtimali her zaman olabilir ve her devlet kendi bölgesini ve çıkarlarını gerçek veya algılanan tehditlerden korumaya çalışmaktadır. Devletler arasındaki siyasi entegrasyon azdır ve yalnızca en güçlü devletlerin ulusal çıkarlarına hizmet ettiği sürece devam etmektedir.²¹

Realistler, dünya siyasetinde askeri güvenlik sorunlarının başını çektiği bir hiyerarşiyi esas alır: askeri güvenliği “yüksek politika”, ekonomik ve sosyal ilişkileri de “düşük politika” olarak adlandırmaktadırlar. Realistlere göre, uluslararası sistem, anarşik yapısı nedeniyle devletleri varlığını devam ettirmek için mücadele vermek zorunda bırakmaktadır ve devletler arasında işbirliği ihtimali düşmektedir. Böyle bir düzende devletler yalnızca kendilerine güvenmek mecburiyetindedirler. Realistlerin

¹⁹Ümit Alperen, Ahmet Günay (2014). Ticari Beklentiler Teorisi ve Çin'in Yükselişi: Barışçıl bir Gelecek?. *International Conference on Eurasian Economies*, s.6.

²⁰Alexsander Whyte (JUN 11 2012). Neorealism and Neoliberal Institutionalism: Born of the Same Approach? *E-International Relations*, <https://www.e-ir.info/2012/06/11/neorealism-and-neoliberal-institutionalism-born-of-the-same-approach/>, Erişim Tarihi: 06.05.2019.

²¹R.O. Keohane, J.S. Nye *a.g.e.*, s.19.

bu varsayımlarının eleştirisi, Neoliberal kuramcılarının temel konusu olmuş ve uluslararası ilişkiler ile güç kavramını ekonomik temelde inceleyen Neoliberal araştırmalar yaygınlaşmaya başlamıştır.²²

Karşılıklı bağımlılık teorisi 1970'lerde büyük ölçüde Realizme yönelik eleştirel bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Keohane ve Nye tarafından geliştirilen karşılıklı bağımlılık teorisi Realistlerin temel argümanlarını yeniden düzenleyerek, bunları bir uluslararası politika teorisine dönüştürmüştür. Uluslararası alanda devlet harici terör yapılanmaları da dahil olmak üzere, tüm etmenlerin önemine dikkat çeken ve devlet odaklı Realizm teorisinin revize edilmesi gerektiğini söyleyen Keohane ve Nye, 20. asrın ikinci bölümünde temel olarak kitle iletişim teknolojilerindeki önemli ilerlemelerin üzerinde durmaktadırlar. Keohane ve Nye'nin bakış açısıyla uluslararası sistemde anarşi ve inceleme grupları etkileşimin temelini oluşturduğu yapı karşılıklı bağımlılık kavramı ile açıklanmaktadır.²³

Realistler için askeri güç sembolü, uluslararası politikanın önemli kaynaklarından biridir ve devletler arasındaki ilişkiler güce dayanmaktadır.²⁴ Realistlerden farklı olarak, Keohane ve Nye'nin teorisi, gücün ekonomik ve ekolojik refahı sağlamadığını belirtmektedir. Güç kullanımı devlet-devlete ilişkiler için bir norm olarak değil, çaresizlik eylemi olarak görülmelidir. Keohane ve Nye göre günümüzde karşılıklı bağımlılığa dayalı düzlemde güç daha az somut, daha az şiddet, zorlama ve daha zor el değiştirebilir nitelik taşımaktadır. Realistlerden farklı olarak, Neoliberallerin görüşü, uluslararası politikaların artık sadece "yüksek" ve "düşük" olarak ayıramayacağı yönündedir. Neoliberaler yüksek ulusal güvenlik politikaları ve askeri güç politikaları hala önemli olsa da, ekonomik, sosyal ve çevresel konuların düşük politika uluslararası gündeminde önceliklerinin yüksek olduğunu savunmaktadır.

Realistlerin bakış açısında uluslararası ilişkiler veya uluslararası siyaset yalnızca egemen ulus devletlerin birbirleriyle ilişkilerini tanımlarken, karşılıklı bağımlılık teorisinde uluslararası ilişkiler, egemen ulusal devletler içerisindeki ilişkilerle birlikte uluslararası yapılar, uluslararası teşkilatlanmalar, çok uluslu

---

²²Yücel Bozdağlıoğlu, Çınar Özen (2004). Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, 1 (4), s.63.

²³Gürkaynak, Yalçınar, *a.g.m.*, s.78.

²⁴Rana, *a.g.m.*, s.294.

firmalar arasındaki ilişkileri de ifade etmektedir. Bununla birlikte milletler arasındaki sosyal ilişkileri, kültürel, eğitimsel, ticari ve finansal ilişkileri, turistik gezileri vb. bütün ilişki ve etkileşimleri de içermektedir.²⁵

Devletlerin güvenliğine önem veren ve uluslararası kuruluşların rolünün küçüklüğüne inanan Realistlerin aksine, karşılıklı bağımlılık teorisi, uluslararası kurumların siyasi pazarlıktaki potansiyel rolünün büyük ölçüde artmış olduğunu söylemektedir.²⁶ Karşılıklı bağımlılık bakış açısından ticarete karşılıklı ihtiyaç, her bir ülkeyi diğer alanlardaki bağları güçlendirmeye motive edebilir, böylece devletleri birbirine bağlayan devletlerarası bağlantıların ağını güçlendirir ve aralarındaki çatışmayı azaltır. Ekonomik karşılıklı bağımlılık arttıkça, ekonomik çıkarlar güvenlik çıkarlarının yerini almaya başlar ve ulusal çıkar daha çok devlet gücü yerine refah arayışıyla tanımlanır.²⁷

Karşılıklı bağımlılık meselesinde bilinmesi lazım olan konu aktörler arasındaki karşılıklı bağımlılık durumunun denk olmayabileceğidir. Bu durum ise aktörler arasındaki asimetrik karşılıklı ilişkiler oluşturmaktadır. Karşılıklı bağımlılık ilişkisinde daha az bağımlı aktör, ilişkilerdeki farklı ortaklarından daha az zarar görmesi sebebiyle genellikle önemli bir siyasi avantaja sahiptir ki bu durum daha az bağımlı devlet için önemli bir pazarlık gücü anlamına gelmektedir. Ancak bu avantaj, karşılıklı bağımlılıktaki dengesizlikler tarafından sağlanan politik kaynakların, sonuçlar üzerinde benzer kontrol kalıplarına yol açacağını garanti etmemektedir. Çünkü asimetrik ilişkiler olsa bile karşılıklı bağımlılıkta bir aktörün politikaları ve eylemleri, diğer aktörlerin politikaları ve eylemlerini etkilemektedir.²⁸ Örneğin, AB ve Rusya arasında asimetrik karşılıklı bağımlılık eğilimi vardır. Rusya kendi çıkarları için enerji boru hatlarını ve kaynaklarını kullanmaya çalışmaktadır. Diğer taraftan Rusya için AB ülkeleri ekonomi için önemlidir, çünkü dış ticaretin büyük kısmı AB ülkeleriyle gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda enerjiden kazandığı para Rusya'nın federal bütçe gelirlerinin %50'sinden daha fazlasını

---

²⁵ Arı, a.g.e., s.374.

²⁶ Rana, a.g.m., s.295.

²⁷ Andrej Krickovic (2015). When Interdependence Produces Conflict: EU–Russia Energy Relations as a Security Dilemma. *Contemporary Security Policy*, 36 (1), ss.5-6.

²⁸ R.O. Keohane, J.S. Nye a.g.e., ss.9-10.

oluşturmaktadır. Dolayısıyla ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılık durumu olması siyaset üzerinde etkide bulunabilir ve işbirliğini sağlayabilir.²⁹

Asimetrik karşılıklı ilişkilerde tarafların konumunu belirlemek için Keohane ve Nye karşılıklı bağımlılığın iki boyutu, yani hassasiyet (sensitivity) ve kırılabilirlik (vulnerability) arasında ayırım yapmıştır. Hassasiyet, mevcut politikaları değiştirmeden devletin dışarıdan kaynaklanan etkilerinin boyutunu yansıtır. Kırılabilirlik devletin olumsuz değişikliklere karşı korunmasızlık durumudur. Kırılabilirlik konusunda aktör tarafından dış değişikliklere dikkat edilmesi gerekmektedir. Hassasiyet ve kırılabilirlik terimleri, ABD ve Meksika arasındaki ilişkiler üzerinde net şekilde görülebilir. ABD ve Meksika arasındaki ilişki asimetriktir. ABD, otomotiv ve elektronik sektörlerinde dünya çapındaki üretimin büyük bir kısmını sağladığı için, Meksika'daki negatif olaylara karşı (politik kararsızlık, doğal afet, salgın hastalık vb gibi) hassastır. Bu hassasiyet sebebiyle negatiflik yaşanan süreçte ABD az etkilenir, fakat orta ve uzun dönemde ABD üretimini farklı pazarlara yöneltebilir, alternatif tedarikçiler ve piyasalar bulup ürünlerini satmaya devam edebilir. Zira ABD'nin dış ticareti Meksika'ya bağlı değildir. Fakat aynı durumu Meksika tarafından ele alırsak, Meksika ABD'de oluşacak olumsuz olaylar karşısında oldukça kırılabilir. Meksika'nın dış ticaretinin %80'den fazlası ABD ile. ABD'de yaşanan maddi sorunlar veya politik bir yaklaşım farklılığı (göçmen karşıtlığı) Meksika'yı temelden etkilemektedir. Dolayısıyla ülkeler arasında karşılıklı bağımlılığa rağmen, bir taraf sadece hassas, diğer taraf ise kırılabilir bir ilişki içerisindedir. Meksika ABD örneğine eğer Realizm perspektifinden bakacak olursak, bu durum Meksika'nın tamamen aleyhindedir, zira ABD bu ilişkiden daha fazla kazançlı çıkmaktadır. Realizm'e göre devletler arası ilişkiler hep karşılaştırmalı bir perspektiften ele alınır ve kazanç göreceli bir kavramdır. Realistlere göre anarşik uluslararası sistemde kalıcı dostlar ve kalıcı düşmanlar yoktur. Kalıcı çıkarlar vardır. Dolayısıyla devletlerin her zaman kendi çıkarlarını düşünerek hareket ettiği söylenir. Göreceli kazanç (relative gains)

---

²⁹Teona Dalakishvili (2009). *Evropa da Ruset-Sakhartvelos 2008 Wlis Agvistos Omi, Asimetriuli Urtiertdamokidebulebis Gavlena Evropis Sagareo Politikaze*, Yüksek Lisans Tezi, Tbilisi Ivane Javakhishvilis Sakhelobis Sakhelmwifo Universitetis Socialur da Politikur Mecnierebata Fakulteti, Tbilisi, ss.185-186.

yaklaşımına göre bir devletin temel hedefi kendi gücünü en üst seviyeye çıkarmak, kendi çıkarlarını gerçekleştirmektir. Göreceli kazanç yaklaşımında aslında Meksika'nın fabrikalar, iş alanı genişlemesi, teknolojik transferi gibi edinimleri olsa da, ABD'ye ait şirketler üretimlerini Meksika'da gerçekleştirip karın büyük kısmını ABD'ye gönderdikleri için Realistler burada Meksika'yı kaybeden tarafta görürler.

Oysa Neoliberaler için kazanç hesabı daha farklı yapılır. Neoliberaler göreceli değil mutlak kazanç (absolute gains) bakar. Neoliberalere göre eğer Meksika ve ABD arasında yükselen ekonomik entegrasyon var olmasaydı, Meksika kendi başına otomotiv, elektronik vb. gibi sektörlerde gelişim gösteremeyecekti. Eğer kapalı bir politika takip etseydi, sadece 110 milyonluk kendi iç piyasası için üretim sağlayacaktı. Fakat 300 milyonluk ABD piyasası için üretim yapma kapasitesine sahip olabilmiştir. Dolayısıyla işbirliği yapmama alternatifi ile kıyaslandığında, ABD ile işbirliği yapmak Meksika'ya net olarak kazanç sağlamaktadır. Neoliberal teori işte bu kazançla işaret ederek, karşılıklı bağımlılığın içinde barındırdığı asimetriler var olsa bile devletlerin mutlak yönden kazançlı politikalar üretmesi gerektiğini savunmaktadır.³⁰ Başka bir deyişle Neoliberaler diğer tarafın ne kazandığından çok, kendisinin ne kazandığına bakmakta ve devletlerin göreceli kazanç yerine mutlak kazançlara odaklanması gerektiğini söylemektedirler.

Keohane ve Nye'nin karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisi, Realizm teorisini eleştirerek üç ana noktada toplanmaktadır. Bunlar: 1. iletişim kanallarının çokluğu. 2. uluslararası ilişkilerde hiyerarşinin olmaması ve 3. askeri gücün öneminin azalmasıdır. Bu üç varsayım karşılıklı bağımlılık teorisinin temel ilkeleridir.³¹

1.4. Karşılıklı Bağımlılık Varsayımları

İletişim Kanallarının Çokluğu

Keohane ve Nye'e göre, uluslararası politikada devletlerarası, hükümetler arası ve ulus ötesi işlemler dahil olmak üzere farklı toplumları birbirine bağlayan

---

³⁰Evren Çelik Wilste (2014). Liberalizm, İşbirliği, Kolektif Güvenlik ve Neoliberal Kurumsalcılık. (Editor: Evren Balta). *Küresel Siyasete Giriş, Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler* (1.Baskı). İstanbul: İletişim, ss.142-144.

³¹R.O. Keohane, J.S. Nye, *a.g.e.*, s.20.

birçok kanal vardır.³² 20. yüzyılın son çeyreğiyle birlikte devletlerin resmi ilişkileri ve devlet elitleri arasındaki gayri resmi bağlantılar haricinde toplumlar arasında iletişim kuran kanallar yaygınlaşmaya başlamıştır. İletişim kanalları kendi içerisinde iki gruba ayrılır. Bunlar, hükümetler arası ve uluslar ötesi ilişkiler olarak özetlenebilir. Bunlardan hükümetler arası ilişkiler resmi kanallar aracılığıyla kurulan ilişkilerdir. Hükümetler arası ilişkiler, realistler tarafından üstlenilen normal kanallardır, yani devletler uluslararası politikada hala tek temel aktördür. Ancak ikinci tür ilişkilerde yani uluslar ötesi ilişkilerde devletler tek aktör olarak görülmemektedir ve devletin tek veya temel aktör olma konumu ciddi biçimde sorgulanmaktadır. Keohane ve Nye'e göre çok uluslu şirketler ve bankalar, devletlerin iç ve dış ilişkileri üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla ikinci tür ilişkilerde çok uluslu şirketler, uluslararası örgütler ve bankaların faaliyetleri devletlerin karar verme kapasitelerini zayıflatmaya başlamıştır.³³

Keohane ve Nye örneğin bir ülkede herhangi bir büyük havaalanının var olması, ülkeler arasındaki ilişkilerin nasıl çok taraflı hale geldiğini anlamanın mümkün olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre, ulaştırma ve iletişim teknolojilerindeki muazzam gelişme ile beraber uluslararası ticaret daha hızlı artmaya başlamış ve bu ülkeler arasındaki bağları arttırmıştır. Benzer şekilde, hükümet dışı liderler birbiriyle çeşitli yollarla iletişim kurmakta ve çeşitli toplantılarda bir araya gelmektedirler.³⁴ Dolayısıyla iletişim kanallarının çokluğu sebebiyle devlet tek ve temel aktör olma konumunu kaybetmiştir.

Uluslararası İlişkilerde Hiyerarşinin Olmaması

Keohane ve Nye, karşılıklı bağımlılık teorisinin ikinci niteliği olarak uluslararası ilişkiler gündeminin belli bir öncelikler hiyerarşisinden yoksun olmasını göstermektedir. Keohane ve Nye, Realizm teorisinin askeri meseleleri yüksek politika olarak nitelendiren ve diğer konuları ikincil politika olarak gören yaklaşımını eleştirmektedir. Çünkü onlara göre, hükümetlerin ilgilendiği dış politika konuları bütünü çoğalmış ve çeşitlenmiştir. Realistlerin askeri güvenlik, devletler arasında her zaman en önemli mesele olduğu varsayımının aksine, karşılıklı bağımlılık teorisi,

³²R.O. Keohane, J.S. Nye, *a.g.e.*, s.21.

³³R.O. Keohane, J.S. Nye *a.g.e.*, s.21.

³⁴R.O. Keohane, J.S. Nye, *a.g.e.*, s.21.

askeri güvenlik konusunun dışındaki diğer konuların da mesela enerji, kaynakları, nüfus ve denizin de uluslararası gündemin başında olduğunu iddia etmektedir.³⁵ Onlara göre, artık tüm sorunların askeri güvenlik ile bağdaştırılması söz konusu değildir, çünkü devletlerarası ilişkilerin gündemi açık ya da tutarlı bir hiyerarşide düzenlenmeyen birden fazla sorundan oluşmaktadır. Bu nedenle uluslararası politikada artık askeri konuların ilk sırayı oluşturduğu söylenemez.

Askeri Gücün Öneminin Azalması

Keohane ve Nye'nin karşılıklı bağımlılık teorisinin üçüncü niteliği askeri gücün rolünün nispeten azalmasıyla ilişkilidir. Bu üçüncü varsayıma göre; karmaşık karşılıklı bağımlılık bulunan devletler arasındaki sorunlarda askeri gücün kullanılabilme olasılığı oldukça azalmış bulunmaktadır. Askeri güç, bu anlamda karmaşık karşılıklı bağımlılık olmayan devletler arasında öne çıkmaktadır. Genel olarak siyaset bilimciler, askeri gücü uluslararası politikada önemli bir araç olarak görmektedirler. Bilindiği gibi askeri güç her iki dünya savaşında önemli role sahip olmuştur ancak Keohane ve Nye realistlerden farklı olarak askeri gücün öneminin azaldığını iddia etmektedirler. Onlara göre, ne olursa olsun askeri gücün gerek ekonomik öncelikler gerekse uluslararası normlar nedeniyle uygulanabilirliği azalmıştır. Zira günümüzde gelişmiş ve özellikle çoğu sanayileşmiş ülkeler arasında ön plana çıkan karşılıklı bağımlılık durumu artarken saldırı korkuları azalmıştır.

Keohane ve Nye, askeri gücün öneminin azaldığını ispatlamak için Almanya, Fransa, Kanada ve ABD ülkelerinin geçmiş ve günümüzde ilişkilerini örnek olarak göstermişlerdir. Kanada ABD'ye yönelik hazırlamış olduğu savaş planlarını yarım yüzyıl önce yok etmiştir. Almanya ve Fransa gibi geçmişi anlaşmazlık ve çatışmayla dolu olan iki ülke artık birbirini tehdit olarak algılamamaktadır ve askeri gücü geçerli bir politika aracı olarak düşünmemektedirler. Ayrıca Fransa ve Almanya kendi çıkarları için ortak bir iktisadi ve siyasi çerçeve dahilinde hareket etmeye ikna olmuşlardır. Devletler kendilerinin barış ve refahını sağlayabilmek için bir araya gelmişlerdir. Dolayısıyla Keohane ve Nye'ye göre; güç artık daha önemli hale gelen başka hedeflere (ekonomik ve ekolojik gibi) ulaşmanın uygun bir yolu değildir.

---

³⁵ R.O. Keohane, J.S. Nye *a.g.e.*, s.22.

Çünkü çoğu durumda askeri gücün etkileri hem maliyetli hem de riskli hale gelmiştir. Bu durum karşılıklı bağımlılığın askeri gücün kullanılma ihtimalini ve devletlerin dış politika gündemlerindeki önemini azalttığını göstermektedir.³⁶

Keohane ve Nye'ye göre devletlerin, ortaya çıkabilecek sorunların (terörizm, yasa dışı göç, uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı) çözümünde askeri güce başvurmaları günümüzde çok düşük bir ihtimaldir. Ortak çıkarlar ve karşılıklı bağımlılık durumu devletler arasında ilişkileri pekiştirmekte ve ülkelerin istikrarını sağlamaktadır. Böylece karşılıklı bağımlılık, siyasi gerçekçi dünya anlayışından daha farklı siyasi modeller ortaya koyar.

---

³⁶R.O. Keohane, J.S. Nye, *a.g.e.*, ss.23-24.

II. BÖLÜM

1991-2003 YILLARI ARASINDA GÜRCİSTAN-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ

2.1 Kafkasya Bölgesinin Jeopolitik Konumu ve Önemi

Kafkasya, stratejik coğrafi konumu, barındırdığı farklı halkları, farklı dilleri, dondurulmuş ve devam eden etnik çatışmalar sebebiyle dünyadaki en önemli ve karmaşık bölgelerden biridir. Bölge etnik, dilsel ve kültürel açıdan çeşitlidir. Bu çeşitliği daha M.Ö. V. yüzyılda Yunan tarihçi Herodot şöyle belirtmiştir: “bütün etnik topluluklar kendilerini Kafkasya’da toplamış”. Bu bağlamda Kafkasya genellikle “Milletler Müzesi” olarak anılır. Bölge, farklı dillerde konuşan, 50’den fazla etnik gruptan oluşmaktadır. Bu çeşitlilik Kafkasya’da eskiden beri devam etmektedir. Bu nedenle Arap coğrafyacılar Kafkasya’yı “*Diller Dağı*” olarak adlandırmıştır.³⁷

Tarihte Kafkasya isminin ne zaman kimler tarafından verildiği ve ne anlama geldiği konusunda kesin bir tanım yoktur. Bir tahmine göre Kafkasya adı Karadeniz’in güneyinde yaşamış “Kaz-Kaz” olarak adlandırılan millet ile alakalı olarak verilmiştir.³⁸

Kafkasya coğrafi olarak Hazar ve Karadeniz arasında yer alan bir bölgedir ve büyük Kafkas dağları Kafkasya’yı kuzey ve güney olmak üzere iki kısma ayırır. Kuzey kısmı Kuzey Kafkasya olarak, Güney Kısmı ise Güney Kafkasya olarak bilinmektedir. Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan’ın yer aldığı Güney Kafkasya Transkafkasya ve Zakavkasya olarak da tanımlanmaktadır.³⁹

---

³⁷Nino Chiqovani (2006). *Religia da Kultura Samkhret Kavkasiashi*, Tbilisi: Socialur Mecnierebata Centri, s.6.

³⁸Elvin Valiyev (2014). *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Güney Kafkasya: Osmanlı, Safevi ve Rusya Kıskaçında*, Yüksek Lisan Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Konya, s.4.

³⁹Cipilva Darieva, Florian Muulfridi, Sakontaqto Sivrcce Kavkasia Enebi, Religiebi, Khalkhebi da Kultura. *Sazgvrebs Migma Konflikti da Tanamshromloba Samkhret Kavkasiashi*. Tbilisi: Hainrix Biolis Pondis Samkhret Kavkasiis Regionaluri Biuro, s.6.

Kafkasya, coğrafi olarak Avrupa ile Asya arasındaki köprüdür ve 440.194 km²'lik bir alanı içermektedir. Kafkasya sınırlarını batıda Karadeniz, doğuda Hazar denizi, kuzeyde Kuma Maniç nehri, Güney sınırını Aras nehri oluşturmaktadır.⁴⁰

Dağlık bir bölge olan Kafkasya, yaklaşık 1500 km, batıdan doğuya doğru uzanan büyük Kafkas dağlarıyla kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kafkas dağlarının ikiye ayrıldığı bölgenin güneyinde Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan yer alır, kuzeyinde: yani Rusya'nın hakimiyeti altında bulunan ve kuzey Kafkaslar olarak bilinen bölgede, Adige, Karaçay-Çerkes, Kabardey-Balkar, İnguşya, Dağıstan ve Çeçenistan yer almaktadır.

Bölgede batı-doğu ve kuzey-güney eksenleri bulunmaktadır. Batı-doğu eksenini, Kafkas bölgesinin doğal engellerin olmadığı güney taraftadır. Kuzey ve Güney ekseninde ise durum farklıdır. Zira Güney Kafkasya'dan Kuzey Kafkasya'ya geçit sağlayan sadece birkaç yol bulunmaktadır. Bunlardan: Hazar Denizi, (Dağıstan'da Hazar Denizi kıyısında bulunan, kuzeyden güneye ticaret yolunda stratejik öneme sahip olan kent Derbnet) Karadeniz (Abhaz ve Krasnodar bölgesinin deniz kıyılarının dar bir şeridi) ve Büyük Kafkas dağları üzerinde en ünlü ve sık sık kullanılan Daryal geçididir (Kuzey Osetya'nın başkenti Vladikavkaz'tan Tiflis'e kadar giden askeri yol).⁴¹

Güney Kafkasya halkları uzun ve ortak bir tarihe sahiptir. Güney Kafkasya jeopolitik konumu nedeniyle uzun zamandır büyük güçler (Persler, Yunanlar, Romanlar, Araplar, Osmanlar) arasında bir rekabet alanıydı. Bu nedenle Kafkasya zaman zaman farklı güçlerin hakimiyetine girmiştir. Başka bir deyişle Kafkasya Avrupa ve Asya kıtaları arasında bir köprü konumunda olmasından dolayı, yıllar boyunca imparatorluklar arasındaki tampon bölge olmuştur.

XIX. yüzyıla kadar bütün Kafkasya tek bir imparatorluğun parçası değildi. Bunun bir kısmı Osmanlı, bir kısmı da İran'ın kontrolü altındaydı, ancak XIX. yüzyıldan itibaren bölge, Rusya'nın kontrolü altına girmiştir. Bununla Kafkasya bölgesindeki diğer devletlerin çıkarları, XX. yüzyılın sonuna kadar önemini

---

⁴⁰Frederik Coene (2010). *The Caucasus*. London: Routledge, s.3.

⁴¹Darieva, Miulfridi, *a.g.e.*, s.17.

yitirmiştir. Bu çıkarlar Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla aktif hale gelmiştir. Hazar Denizi havzasının zengin petrol rezervleri ve Kafkasya'nın Avrupa ile Asya arasında bir kavşak noktası olarak jeostratejik önemi nedeniyle, bu bölge, SSCB'nin çöküşünden hemen sonra dünyanın büyük güçleri için tekrar tartışma merkezi olmuştur. Sadece Rusya, İran, Türkiye ve Orta Asya ülkeleri (Kazakistan ve Türkmenistan) gibi komşu ülkeler değil, bu mücadelede aynı zamanda AB ve Çin de yer almaktadırlar.⁴²

Günümüzde ülkelerin enerji ihtiyaçlarının artması, ticari ilişkilerin gelişmesi ve bölgede uygulanan ulaşım ve enerji projeleri gibi nedenler Güney Kafkasya'nın stratejik önemini daha da arttırmaktadır. Buna ilaveten Güney Kafkasya'nın başka önemli özelliği henüz antik çağdan beri transit bir geçiş olarak kullanılan tarihi İpek Yolunun bir kolunun bölgeden geçmesidir. M. Ö. İkinci yüzyıldan beri kullanılan İpek Yolu Batı ve Doğu ülkeleri arasında ekonomi, kültür ve ticaretin gelişimini sağlamıştır. Dolayısıyla SSCB'nin dağılmasıyla birlikte İpek Yolunu, yeniden canlandırma planının (TRACECA PROJESİ) ortaya çıkması Kafkasya'nın önemini daha da arttırmıştır.

Sonuç olarak Kafkasya'nın önemi, iki denizle iki kıta arasındaki bir kavşak yolunda olmasıdır. Kafkasya, Orta Asya ve Avrupa arasında (demiryolu, karayolu, deniz, hava ve genel iletişim bağlantıları ile birleştiren) bir "koridor" teşkil etmektedir.

2.2 Gürcistan ve Azerbaycan İlişkilerinin Siyasi Tarihçesi

1918-1921'de Gürcistan ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler iki ülke tarihinde önemli bir yer almaktadır. Bu dönemde Gürcistan-Azerbaycan ilişkilerinde yeni bir gelişme aşamasına girilmiştir. Zira yıllar boyunca bu iki ülke arasında ilişkiler Gürcistan'ın bölünmüş krallığı ve Azerbaycan'ın hanlıkları arasında gerçekleşmiştir. Ancak XX. yüzyılın başlangıcından itibaren iki ülke arasındaki ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır.⁴³

---

⁴²Stefan Georgescu, Tabriz Garayev (2013). Geopolitical Changes in Caucasus After 1991. Karabuk University *Journal of Institute of Social Sciences* 3 (2), ss.123-124.

⁴³Omar Ardashelia (2018). *Sakharvelo-Azerbaicanis Strategiuli Partnioroba İstoria da Tanamedroveoba*. Tbilisi: Universal, ss.13-18.

1917’de temeli atılan ittifak ilişkileri, modern Gürcistan ve Azerbaycan’ın siyasi yaşamında çok önemli bir faktördür. İki ülkenin yakınlaşmasının nedeni rastgele değildi, o dönem mevcut dış ve iç tehlikeler, zorluklar komşu ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık sağlamıştı. Bu da aralarındaki siyasi, ekonomik ve askeri kültürel ilişkilerin güçlendirilmesine neden olmuştu.⁴⁴

Küresel ve bölgesel gelişmeler sebebiyle bağımsızlık ilan etmeden önce Gürcistan ve Azerbaycan işbirliği yapmak zorunda kalmışlardır. Bu doğrultuda Gürcistan ile Azerbaycan 1917-1921 arasındaki ilişkileri iki bölümde değerlendirmek gerekir. Birincisi 1917 yılından bağımsızlık ilan etmeden önce, ikincisi ise bağımsızlık ilan ettikten sonra Rusya’nın işgal etmesine kadarki süreç.

1917’de, Rusya’daki devrim, Rus İmparatorluğunu yıkmış ve Güney Kafkasya’da yeni siyasi sürecin başlangıcına yol açmıştır. Rus imparatoru II. Nikola’nın (1895-1917) iktidardan indirilmesi ve geçici bir hükümetin kurulması, Rusya tarafından zulüm gören ve ulus devletlerini yeniden canlandırmak isteyen ülkelerde tamamen yeni bir siyasi durum yaratmıştı.⁴⁵ Ancak ne geçici hükümet ne de Bolşevik Rusya, Kafkasya’dan veya diğer tarihi mirasından vazgeçme düşüncesinde idi, aksine, bu mirası artırmak istiyordu. O dönemde yaşanan olaylar özellikle Bolşeviklerin Güney Kafkasya’yı ele geçirmesi ve kendi idaresine bağlı hükümetler kurması buna örnek olarak gösterilebilir.

Rusya’nın geçici hükümeti Güney Kafkasya bölgesini yönetmek için özel bir idari kurum olan Ozakom’u (Transkafkasya Özel Komitesi, Особый Закавказский Комитет, ОЗАКОМ) yaratmıştır. Ancak Bolşevikler Ekim 1917’de geçici hükümeti devirerek iktidarı ele geçirdi ve Ozakom da ortadan kaldırıldı. Bu sırada Güney Kafkasya’da Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan’ın etkili siyasi liderleri, iktidara gelen Bolşevik hükümetini tanımadılar, siyasi ilişkiler kurmak istemediler ve merkezden uzaklaşmakla beraber kendi aralarında birleşmeye karar verdiler.⁴⁶ Başka bir deyişle Güney Kafkasya’nın önde gelen siyasi partileri olan Taşnaklar,

---

⁴⁴Grigor Bogveradze (2002). *Sakhartvelo-Azerbaicanis Samkhedro-Politikuri Urtiertobebis İstoria 1918-1920 Tslebshi*. Tbilisi: Sakhartvelos Menciarta Akademia, s.1.

⁴⁵Ardashelia, *a.g.e.*, s.25.

⁴⁶Nikoloz Sepiashvili (2018). *Sakhartvelos demokratiuli Respublika, Pirveli Qartuli Puladi Nishnebis Emisia 1918-1921 Wlebshi* Yüksek Lisans Tezi, Tbilisis Sakhelmwifo Universitesi, Tbilisi, s.2.

Menşevikler ve Müsavatlılar, Bolşevik Rusya'dan ayrılarak birbiriyle müzakere sürecini başlatmış oldular. 11 Kasım 1917'de, Tiflis'te Güney Kafkasya siyasi partileri (Sosyal Demokratlar, Menşevikler, Bolşevikler, Sosyal Devrimciler, Sosyal Federalistler, Taşnaklar, Müsavatlılar) bir toplantı gerçekleştirdiler. Gerçekleşmiş olan toplantıda partiler Bolşevik Rusya'dan tamamen ayrılmak ve Güney Kafkasya'da durumu kontrol etmek amacıyla geçici bir hükümet kurma kararı aldılar. Sonuçta 15 Kasım 1917'de Güney Kafkasya Komiserliği kurup başkanlığına Menşeviklerden Evgeni Gegeçkori getirildi.⁴⁷

Komiserlik Gürcü, Azeri ve Ermeni siyasetçilerden oluşuyordu. Komiserliğin ilan edilmesinden sonra kabul edilen deklarasyonda komiserliğin hedefleri belirtilmiştir. Bunlardan en önemlisi Kafkas cephesinde ateşkesin sağlanması, Osmanlı Devleti ile mütarekenin imzalanması ve Güney Kafkasya Seym'in (parlamento) kurulmasıydı.⁴⁸

5 Aralık 1917 yılında Erzincan'da Güney Kafkasya Komiserliği ve Osmanlı Devleti arasında bir mütareke imzalandı. Mütareke imzalanması sırasında Gürcü, Ermeni, Azeri ve Osmanlı taraflarının yanı sıra Rusya'da bulunan geçici hükümet de bulunmuştu.⁴⁹ Bu mütarekeye göre savaş operasyonları Karadeniz'den Van Gölü'ne kadar durdurulacak ve yeni sınırlar çizilene kadar Güney Kafkasya tekrar Rusya'nın bir parçası olarak kabul edilecekti. Ancak Mütareke'nin şartları 3 Mart 1918'de Brest-Litovski Ateşkes Antlaşmasıyla Osmanlı İmparatorluğu tarafından tek taraflı olarak ihlal edildi.⁵⁰

Brest-Litovsk Antlaşmasına göre Gürcistan'a ve Ermenilere ait olan bölgeler (Batum, Kars ve Ardahan) Osmanlı İmparatorluğuna bırakılmıştır. Güney Kafkasya Komiserliği bunu reddetmiş ve Osmanlı Devleti ile ayrı müzakereye başlamayı öngörmüştür.⁵¹ Bu maksatla Seym'de hemen bir barış delegasyonu teşkil edilip -14

---

⁴⁷Vasif Qafarov, Qiyas Şükürov (2017). *Azərbaycan Cümhuriyyəti Tarixi 1918- 1920- Ci illər, Bakı: Elmin İnkişafı Fondu*, s.70.

⁴⁸Sepiashvili, *a.g.m.*, s.5.

⁴⁹Ali Hasanov (2016). *Güney Kafkasya Hazar-Karadeniz Havzaları ve Azerbaycanın Jeopolitiği*. (çevirenler: Azad Ağaoglu, Fuad Şammedov). İstanbul: Ötüken. s.26.

⁵⁰Ardashelia, *a.g.e.*, s.26.

⁵¹Vasif Qafarov (2018). Batum Konfransı və Müstəqil Azərbaycan Cümhuriyyətinin Yaradılması. *İctimai Elmlər Seriyası*, (1), s.63.

Mart 1918’de Gürcü Menşevik Akaki Çkhenkeli’nin başkanlığındaki heyet müzakere için Trabzon’a gitmiştir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu temsilcileriyle Trabzon Konferansı gerçekleştirilmiştir. Heyetin amacı, Osmanlı İmparatorluğu ile sulh anlaşması yapmak ve sınırları 1914 yılı itibarıyla restore etmektir.⁵² Konferansta Çkhenkeli Batum, Kars ve Ardahan’ın özellikle Güney Kafkasya için hayati öneme sahip olduğunu beyan etmiştir. Buna karşı Osmanlı heyetinin komutanı Hüseyin Rauf (Orbay) Bey ise Güney Kafkasya Komiserliğinin kendisinin bağımsız bir devlet ilan etmesini ve Brest-Litovsk antlaşmasının şartlarını (Kars, Ardahan, Batum vilayetlerinin Osmanlı devleti içinde olması) kabul etmelerini beyan etmiştir.⁵³ Güney Kafkasya Seym’in temsilcileri Osmanlıların bu taleplerini reddetmiştir. Ancak bu sırada Güney Kafkasya Seym temsilcileri içinde anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır.⁵⁴

Ermeni ve Gürcü temsilciler Osmanlıların taleplerini reddederken, Azerbaycan temsilcileri bu talepleri kabul etmek istemiştir. Azerbaycan tarafı Kars ve Ardahan halkının çoğunluğunun Türkler olduğunu, bu iki bölgenin Brest-Litovsk Antlaşması şartlarının yerine getirilmesi gerektiğini düşünmüştür.⁵⁵ Tarihçi Tadeusz Swietochowski Azerbaycanların bu tavrını şu ifadeyle açıklamıştır: “*Ermeni ve Gürcüler bu talebin reddedilmesini isterken, Azerbaycanlılar kabulünü tavsiye ediyorlardı, Osmanlılar onların topraklarının hiçbir bölümünü talep etmediğinden bu tavır takınmaları kolaydı.*”⁵⁶

Böylece Trabzon müzakereleri hem Güney Kafkasya’nın kendi temsilcileri içinde hem de Osmanlı temsilcileri ile anlaşmazlık sebebiyle neticesiz kalmıştır. Bu durumdan faydalanan Osmanlı Devleti harekete geçerek Bret-Litosvk Antlaşmasında belirtilen yerlerin yanı sıra Samtskhe-Javakheti’yi ele geçirmeye başlamıştır. Bu

---

⁵² Vügan İmanbeyli (2016). Modern Dönemde Kafkaslarda İşbirliği Modelleri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, s.232.

⁵³Zurab Avalishvili (1990). *Sakhartvelos damoukidebloba 1918-1921 Tslabis Saertashoriso Politikashi* (2.Baskı). Tbilisi: Kooperativi Naimori, ss.47-48.

⁵⁴Fırat Karabayram (2007). *Rusya Federasyonu’nun Güney Kafkasya Politikası*. Ankara: laleazar kitabevi, s.54.

⁵⁵Qafarov, Şükürov, a.g.e., s.74. karabayram, a.g.e., s.54.

⁵⁶Tadeusz Swietochowski (1988). *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycan 1905-1920*. (Çeviren: Nuray Mert). (1.Baskı). İstanbul: Bağlam, ss.165-166.

süreç Güney Kafkasya Seym'in bağımsızlığı ilan etmesini hızlandırdı ve 22 Nisan'da Seym bağımsızlık ilan etti. Güney Kafkasya Federatif Cumhuriyeti Ckhenkeli başkanlığında kuruldu. Yeni hükümet Osmanlılar ile müzakerelere devam etmek için tekrar Batum'a gitmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu ile Güney Kafkasya Federatif Cumhuriyeti arasındaki Batum Konferansı 11 Mayıs 1918'de başladı. Trabzon Konferansının aksine, Almanya Batum konferansına gözlemci olarak katıldı. Batum Konferansında Osmanlı tarafı Batum, Kars, Ardahan, dışında Akhalkalaki ve Akhalcikhe bölgelerini de talep etmiştir. Ayrıca bu konferansta Gürcü Menşevikler, Azerbaycanlı Müsavatçılar ve Ermeni Taşnaklar arasındaki anlaşmazlıklar açıkça belli olmuştur. Bu partilerin dış politikaları farklılık gösteriyordu. Şöyle ki, Azerbaycanlılar Osmanlı İmparatorluğunu desteklerken Ermeniler İngiltere, Gürcistan ise Almanya'nın yardımıyla, Osmanlı'nın ilerlemesinin durdurmak istiyorlardı. Bunun sonucunda Güney Kafkasya Federatif Cumhuriyeti kendi kendini dağıtma kararı aldı. 26 Mayıs'ta Güney Kafkasya Federatif Cumhuriyeti dağılıp aynı gün Gürcistan bağımsızlığını ilan etti. Ardından da 28 Mayıs'da Tiflis'te Azerbaycan Ulusal Konseyi (Mehmet Emin Resulzade başkanlığında) Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etti.⁵⁷

Trabzon ve Batum konferansları Azerbaycan liderlerinin Osmanlı'yı desteklemesine ve Gürcistan'ın Azerbaycan'la ilişkilerinin kötüleşmesine neden oldu. Ancak bu arada Almanya, Osmanlı devleti ve Antant devletlerinin Güney Kafkasya bölgesini kendi etki alanı içine dahil etmek istemesi komşu ülkelerin tekrar bir araya gelmesini zorunlu kılmıştır.

2.2.1. Kısa Süreli Bağımsızlık Döneminde (1918-1920) Gürcistan-Azerbaycan İlişkileri

Gürcistan-Azerbaycan ilişkilerinin ikinci aşaması bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle başlamıştır. Bağımsızlıktan kısa bir süre sonra ülkeler arasındaki diplomatik ilişkiler kurulmuş, Tiflis'e ve Bakü'ye büyükelçilikler açılmıştır. 1918-

---

⁵⁷Dimitri Shvelidze (2018). *Sakharvelos Demokratiuli Respublika (1918-1921) Enciklopedia-Leqsikoni*. Tbilisi: Tbilisi Sakhelmwifo Universiteti, s.14

1920 arasında Azerbaycan ile Gürcistan arasındaki ilişkiler olumlu yönde gelişmesine rağmen iki ülke arasında oldukça tartışmalı bölgesel meseleler (Borçalı, Zakatala) ortaya çıkmıştır.⁵⁸ Daha spesifik olarak ifade etmek gerekirse, Zakatala meselesi 1918'de Azerbaycan ve Gürcistan'ın bağımsız birer devlet olarak kuruldukları dönemde ikili ilişkilerde gergin sorunlardan biriydi. Ancak kısa süren bağımsızlık döneminde bazı bölgesel ihtilaflara ve etnik Gürcüler ile Azerbaycanlılar arasındaki şiddetli çatışmalara rağmen, Gürcistan-Azerbaycan ilişkisi, hiçbir zaman askeri çatışma seviyesine yükselmemiştir.⁵⁹

Gürcistan ve Azerbaycan arasındaki bölgesel anlaşmazlıklar günümüze kadar devam etmektedir. Sınır sorunları daha sonraki bölümde ayrıntı olarak incelenecektir. Ancak belirtmek gerekir ki, Cumhuriyetlerin ilk yıllarındaki gergin uluslararası siyasal durum ve ortak düşmana karşı beraber mücadele etme ihtimali iki tarafı da anlaşmazlıklara ve çatışmalara odaklanmaktan ziyade karşılıklı faydaya dayanan daha pragmatik iş birliğine yöneltmiştir.

1919'un ilk yarısında Gürcistan ve Azerbaycan hükümetleri Anton Denikin'in saldırma ihtimaliyle karşı karşıyaydı. Denikin, çarlık Rusya'nın sınırlarını yeniden canlandırmak istemiştir. Bu maksatla Mayıs-Haziran aylarında General Denikin'in beyaz ordusu tüm Dağıstan'ı işgal etmiş ve Azerbaycan'ın sınırlarına yaklaşmıştır. Denikin'in ordusu Gürcistan'a Soçi bölgesinden, Azerbaycan'a ise Samur nehri tarafında saldırmaya başlamıştır.⁶⁰

Gürcistan ve Azerbaycan, Denikin'e karşı mücadele için İngiltere'den destek almak istemişlerdir. Ancak Denikin'e karşı Batılı devletlerden yardım alınamaması ve Kuzeyden saldırının artması bu iki ülkenin bağımsızlığını tehlikeye sokmuştur. Bu da iki ülkeyi ortak düşmana karşı birbirine yakınlaştırmıştır. 16 Haziran 1919'da Tiflis'te Gürcistan ve Azerbaycan bu saldırı karşısında somut önlemler almaya başlamıştır. Bunun sonunda Azerbaycan ve Gürcistan diplomasisinin en önemli

⁵⁸Şamil Rəhmanzadə (2018). Sərhədyanı Mübahisə 1918-1920-Ci illərdə Azərbaycan-Gürcüstan Münasibətlərində Əlverişsiz Amil Kimi. *Strateji Təhlil*, (1-2), s.189.

⁵⁹Mamuka Tsereteli (2013). *Azerbaijan and Georgia: Strategic Partnership For Stability in a Volatile Region*. Washington: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program – A Joint Transatlantic Research And Policy Center, s.15.

⁶⁰Andro Kacharava, Aleksandre Daushvili (2012). *Sakartvelos demokratiuli respublika Brzola damoukideblobistvis 1918-1921*. Tbilisi: Atlanta, s.101.

başarısı olan karşılıklı savunma anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya Gürcistan taraftan Gegeçkori ve Azerbaycan'dan ise Memmet Yusif Jafarov katılmıştır.⁶¹

Askeri anlaşmanın içeriği çok önemliydi ve iki devletin çıkarlarına vurgu yapıyordu. Anlaşmaya göre taraflar, herhangi birine silahlı saldırı söz konusu olduğu zaman, birbirlerine yardım etmeyi taahhüt etmişlerdir. Askeri anlaşmaya Gürcistan'ın Kurucu Konseyi ve Azerbaycan Parlamentosunda Bolşevikler dışında hiç kimse itiraz etmemiştir. Parlamentodaki bütün muhalefet partileri anlaşmanın onaylanmasını desteklemiştir.⁶² Her iki ülkenin politik çevreleri bu işbirliğinin gerekliliği konusunda ortak bir anlayışa sahip olmuşlardır. Örneğin Gürcü muhalefet partileri arasında en güçlülerinden Ulusal-Demokrat Spiridon Kadia bu konuda böyle bir açıklama yapmıştır: *“Bu anlaşma, parti liderlerinin Azerbaycan ve Gürcistan ilişkilerini engelleyen kendi siyasi ilkelerinden vazgeçtiğinin kanıtıdır. Sevindirici bir durumdur ve bu devlet anlayışının bir göstergesidir.”*⁶³

Diğer taraftan Azerbaycan'ın entelektüel ve devlet adamı Yusuf Vazir Çamanzemanlı da 1919 yılında bu konuda şunları yazmaktadır: *“Gürcistan ile Azerbaycan arasındaki dostluğun her iki taraf için de büyük faydaları vardır kuşkusuz, ikisi de bağımsız olmak istemektedir. Bu durumda Gürcistan için herhangi bir korku ortaya çıkarsa, Azerbaycan'a da zarar verebilir. Çünkü bu iki ülkenin bağımsızlığı karşılıklı bağımlılığa dayanmaktadır. Eğer bu ülkelerden birisi bağımsızlığını yitirirse öteki de kaybetmek zorunda kalır. Dolayısıyla Karadeniz ve Hazar denizi arasındaki Kafkas Dağlarını savunmak için birlikte çalışmalıyız.”*⁶⁴

Bunun dışında anlaşmanın iki taraf için önemli olduğunu 27 Haziran 1919'da Azerbaycan Dışişleri Bakanı Jafarov'un Azerbaycan Parlamentosunda söylediği şu sözleri ispat etmektedir: *“Gürcistan ve Azerbaycan bağımsızlıklarını kaybedebilir. Fakat bölgede birlikte yaşamaya devam edecekler. Bu anlaşma komşu iki cumhuriyete büyük verimlilik getirir. Nikolas'ın (Çar II. Nikolas) zamanında, Kafkasya uluslarının bir arada bulunma yeteneğine sahip olmadıklarını ve aslında*

⁶¹ Bogveradze, a.g.e., s.9.

⁶² Bogveradze, a.g.e., s.10.

⁶³ Kacharava, Daushvili, a.g.e., s.101.

⁶⁴ Korneli Kakachia, Zaur Shiriyev (2013). *Azerbaijan-Georgia Relations: The Foundations and Challenges Of The Strategic Alliance*. Baku: Center for Strategic Studies, s.9.

birbirlerini yok etmek istediklerini gördük. Bu anlaşmaya göre, eğer Kafkasya'daki milletler kötü durumda tehlikeye düşerse, kendi iç meselelerini bir kenara koyabilir ve birleşme gösterebilirler.”⁶⁵

Bu anlaşma iki ülke arasındaki ilişkileri daha da pekiştirdi. O zamanlar Azerbaycan'ın askeri faaliyetleri oldukça geç başladı. Azerbaycan'dan farklı olarak Çarlık döneminde Gürcülerin görev yapan deneyimli ve nitelikli askerleri vardı. Dolayısıyla Azerbaycan'a yardım etmek maksadıyla Gürcistan hükümeti tarafından onlarca subay ve asker gönderilmişti.⁶⁶

İlk bağımsızlık döneminde yeni cumhuriyetler savunma işbirliğinin dışında sosyal, finans ve ekonomik sıkıntıları sebebiyle de karşılıklı olarak bağımlılık ihtiyacı duymuştur. Rusya'da Ekim Devriminden ve Bolşevik hükümetiyle ilişkiler kesildikten sonra Güney Kafkasya ülkeleri Rusya parasının yerine ortak para birimi (Güney Kafkasya Bonebin) kullanmak mecburiyetinde kalmışlardır. Bolşevikler iktidara geldikten sonra, Rusya devlet bankasından Kafkasya'ya nakit para gönderilmesi gittikçe zorlaşmış ve birçok soruna yol açmıştır.⁶⁷ Bu nedenle Haziran 1918'de Güney Kafkasya devletlerinin temsilcileri kendi paralarının basımına kadar Güney Kafkasya para biriminden Bonebin'in değer kazanması ve korunması konusunda bir anlaşma imzalamışlardır.

Anlaşmaya göre Güney Kafkasya Bonebin planlı ve amaçlı emisyonları belirleyecektir. Yabancı para alım satımı sadece devlet kurumları denetimi altında olacaktır. Güney Kafkasya'da Rusya'nın “devlet kredisi biletlerinin” dolaşımının olabildiğince kısıtlanması ve kademeli olarak dolaşımdan çekilmesi sağlanmaya ilişkin bir önlem alınacaktır. Bu anlaşmada bazı engeller de çıkmıştır, özellikle Azerbaycan Cumhuriyeti ilk defa ortak Güney Kafkasya Bonebin'in tedavülde olmasına itiraz etmiştir. Ancak Ermenistan ve Azerbaycan'ın kendi para kesim makineleri olmadığından ve Temmuz 1918'de Bakü'nün Bolşevik kuvvetleri tarafından işgal edilmesi tehlikelisi bulunması nedeniyle Azerbaycan hükümeti hızlı bir şekilde para ihtiyacı duymaya başlamış ve anlaşmanın şartlarını kabul etmiştir.

⁶⁵Kakachia, Shiriyeu, *a.g.e.*, ss.9-10.

⁶⁶Rəhmanzadə, *a.g.m.*, ss.200-201.

⁶⁷Shvelidze, *a.g.e.*, ss.74-75.

Böylece bağımsızlık ilan etmesine rağmen kendi para birimleri olmayan Güney Kafkasya devletleri, kendi aralarında anlaşarak 1919'a kadar Güney Kafkasya Bönebin kullanma kararına varmışlardır.⁶⁸

Bununla birlikte ülkeler çok çeşitli ekonomik konularda işbirliği yapmaya başlamışlar ve birçok anlaşma da imzalamışlardır. 26 Aralık 1918'de Bakü'de iki ülke arasında serbest geçişi sağlayan anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmayı, Azerbaycan tarafından Ticaret ve Sanayi Bakanı Behmoud Khan Jebanshir Gürcü tarafından ise Azerbaycan'daki diplomatik temsilcisi Nikoloz Kartsivadze imzalamıştır. Ayrıca, Azerbaycan hükümeti, Azerbaycan'dan Batum'a aktarılan petrol ve doğal gazın bir kısmının Gürcistan tarafından kullanabileceğini kabul etmiştir. Öte yandan Gürcistan, Azerbaycan'ın kömür ve orman ürünlerinin demir yollarından geçirmesi için vergiyi kaldırmıştır.⁶⁹

Azerbaycan ve Gürcistan, 1918-1921 döneminde ortak çabaları ve karşılıklı yardımları sayesinde hem Monarşist Rusya kampının siyasi iddialarına karşı mücadelede hem de uluslararası alanda bağımsızlıklarının tanınması için işbirliği yapmışlardır.

Azerbaycan ve Gürcistan kendi siyasi kaderlerini belirlemek için Barış Konferansı'na büyük önem vermişlerdir. Yeni Gürcistan ve Azerbaycan Cumhuriyetleri, Paris Konferansında dünya ülkeleri tarafından bağımsız devlet olarak tanınmayı, uluslararası örgütlerin eşit üyeleri olmayı ve toprak bütünlüklerine destek bulmayı ümit etmişlerdir. Bu amaçla, Gürcistan ve Azerbaycan Paris Barış Konferansına birlikte katılmışlardır.⁷⁰

13 Ocak 1920'deki Paris Konferansında Antant Yüksek Konseyi, Gürcistan ve Azerbaycan Cumhuriyetlerini özerk de facto devlet olarak ve 20 Ocak'ta ise bağımsız devletler olarak tanımıştır.⁷¹ Ancak uluslararası arenada cumhuriyetlerin bağımsızlığının tanınması ne kadar sevindirici olmuşsa da bu çok belirleyici olmamıştır. Zira bir taraftan uluslararası toplum tarafından bağımsızlığın geç

---

⁶⁸Sepiashvili, *a.g.m.*, ss.11-15.

⁶⁹Ardashelia, *a.g.e.*, s.40.

⁷⁰Ardashelia, *a.g.e.*, s.52.

⁷¹Dursun Ali Akbulut (2017). Paris Barış Konferansı Yolunda Azerbaycan Cumhuriyeti, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, (2), s.30.

tanınması, diğer taraftan bölge içinde toprak anlaşmazlıkları ve siyasi partiler arasındaki anlaşmazlıklar Bolşeviklerin tekrar Güney Kafkasya'yı Sovyetleştirmesini hızlandırmıştır.

27 Nisan 1920'de Kızıl Ordu bağımsız Azerbaycan'ı ve 2 Aralık'ta da Ermenistan'ı işgal etmiştir. Rusya'nın Azerbaycan ve Ermenistan'ı işgal etmesinin Gürcistan için de çok şey ifade ettiği açıktır. Çünkü Kızıl Ordu'nun Azerbaycan Cumhuriyeti'ni işgal etmesiyle Güney Kafkasya ülkeleri arasında ilişkiler sona ermiştir. Azerbaycan'ın yeni hükümeti Gürcistan'ın diplomatik temsilcilerini göz altına almış, hatta Azerbaycan ordusunda görev yapan bazı Gürcü subay ve askerleri de katletmiştir. Rusya, Azerbaycan'ı işgalinden kısa bir zaman sonra Şubat 1921'de Gürcistan'ı da işgali etmiştir.⁷² Böylece, Güney Kafkasya tekrar Rus hakimiyetine girmiştir.

1917'den 1921'e kadar devam eden gelişmeler olumsuz bir şekilde neticelenmiş olsa da, Gürcistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlıklarını birbirleri olmadan sürdürmelerinin pek mümkün olmadığı belli olmuştur. Dolayısıyla, bu tarihsel deneyim yirmi birinci yüzyılda Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki yakın ilişkiler için bir temel oluşturmuştur.

2.3. Sovyet Sonrası Geçiş Döneminin Getirdiği İstikrarsızlık

2.3.1. Gürcistan'da Bağımsızlığın İlk Yıllarında İstikrarsızlık

SSCB'de 1980'lerin ikinci yarısında itibaren Glasnost ve Perestroyka döneminde, birçok bölgede olduğu gibi, Azerbaycan ve Gürcistan'da da bağımsızlık amaçlı milliyetçi söylemler güçlenmiştir. Ancak Azerbaycan'daki ve Gürcistan'daki bu söylemler özerk yapıya sahip olan Dağlık Karabağ, Güney Osetya ve Abhazya bölge haklarını rahatsız etmiş ve çatışmalara yol açmıştır. Dolayısıyla bağımsızlığın ilk yıllarında etnik çatışmalar ülkeler için en önemli sorunlar olmuştur.⁷³

---

⁷²Ardashelia, *a.g.e.*, s.55.

⁷³Qristof Ciurxeri (2006). 1989-1993 Wlebi Sizneleebis Khana Sakhartvelos İstoriashi. *Sakhelmwifoebrioba da Usafitxoeba*, Tbilisi: Mshvidobis, Demokratiisa da Ganvitarebis Kavkasiuri İnstituti, ss.110-112.

1988 yılından itibaren Gürcistan'da Sovyet karşıtı hareketler daha da yoğunlaştı. Sovyetler Birliği ile Gürcistan arasındaki ilişkilerin gerginleşmeye başlamasının sebebi, 18 Mart 1989'da Abhazya'da Aydıgilara Birliği Örgütünün Lihni köyünde SSCB hükümetinden Abhazya'nın Gürcistan'dan çıkarak müttefik bir cumhuriyet olarak SSCB'ye girmesini talep etmesi olmuştur. SSCB Abhaz ayrılıkçı grupların ayrılıkçı taleplerine yeterince sert tepki göstermemiştir.⁷⁴ Buna karşılık olarak, Sovyet karşıtı gruplar Tiflis'te grev ve mitingler düzenlemiş, binlerce insan Gürcistan'ın bağımsızlığını ve özgürlüğünü talep etmeye başlamıştır.

Bu durumda Gürcistan'ın Komünist yönetimi, başkent üzerindeki kontrolünü kaybedeceğinden korkması üzere Sovyet birliklerini gösterilere karşı harekete geçmeye çağırmıştır. Böylece Sovyet yönetiminin kararıyla 9 Nisan 1989'da özgürlüğü talep eden insanlar dağıtılarak 19 kişi öldürülmüş, yüzlerce kişi yaralanmış, zehirlenmiş ve sakatlanmıştır. 1989 olaylarının olumsuz yönlerinin yanı sıra, bağımsızlık hareketlerinin güçlenmesi ve bağımsızlığın restorasyonu için koşulları daha da olgunlaştırmıştır. Gürcü Ulusal Hareketi daha radikal olmuş, Gürcistan Komünist rejimi meşruiyetini yitirmiştir ve sonucunda da Gürcistan 26 Mayıs 1991'de bağımsızlığını kazanmıştır.⁷⁵

Henüz bağımsızlık öncesinde, 28 Ekim 1990'da Gürcistan'da çok partili seçimler gerçekleştirilmiştir. Bu seçimleri, Mrgvali Magida-Tavisupali Sakartvelo, Yuvarlak Masa-Bağımsız Gürcistan'ı lideri Zviad Gamsakhurdia kazanmıştır. Gamsakhurdia milliyetçi eğilime sahip bir liderdi. Onun döneminde hem Rusya ile hem de Abhazya ve Güney Osetya ile ilişkiler daha da ağırlaşmıştır. Sonuç olarak bu dönemde Gürcistan ile Güney Osetya ve Abhazya arasında çatışmalar savaşa dönüşmüştür.

SSCB'nin dağılmasından sonra Gürcistan milliyetçiliğinin ilk dalgası, Gamsakhurdia'nın politik yönetimi ile başlamıştır. Gamsakhurdia'nın milliyetçi söylemleri, "Gürcistan Gürcülerindir" sloganı çerçevesinde şekillenen Gürcistan siyaseti, Abhaz ve Oset nüfusu için bir tehdit oluşturdu ve Gürcistan'ın her iki bölgesinde daha büyük ayrılıkçı duygulara ve krizin derinleşmesine sebep

---

⁷⁴Ciurxeri, *a.g.m.*, s.118.

⁷⁵Ciurxeri, *a.g.m.*, s.119.

olmuştur.⁷⁶ 31 Mart 1991 Tarihinde Gürcistan'da bağımsızlık referandumu düzenlenmiş ve katılanların %90 SSCB'den ayrılma yönünde oy vermiştir. Ancak bu seçimler, Abhazya ve Güney Osetya halkları tarafından boykot edilmiştir.⁷⁷

Bağımsızlığın ilk yıllarında Gürcistan ve bölgeler arasında etnik çatışmaların başlangıç sebebi “kanunlar savaşı” olmuştur. Gamsakhurdia'nın liderliği ile Ağustos 1989'da Gürcistan Yüksek Konseyi, devlet dili hakkında yeni yasasını çıkardı. Bu yasa bütün Gürcistan'da Gürcü dilinin kamu sektöründe kullanılmasını zorunlu kılmıştır.⁷⁸ Gamsakhurdia Gürcistan siyasi yapısını güçlendirirken, Güney Osetler ve Abhazlar tarafından da aynı adımların atılması Tiflis'e yönelik itaatsizlik politikasını yürütmelerini güçlendirmiş, ayrılıkçı bölgeler kendi kanunlarını çıkarmaya başlamıştır.

1991 yılında Abhazya Yüksek Konseyi Vladislav Ardzinba yönetiminde, Abhazya bölgesinde Gürcistan Anayasasını yasal olmayan bir şekilde iptal etti ve kendi anayasa kurallarını (27 Eylül'de Abhazya'nın egemenliğinin sağlanması, Abhazya Cumhuriyeti Gümrük hizmetleri oluşturması, 27 Kasım'da Abhazya Devlet Güvenlik servisinin kurulması) çıkarmıştır. Güney Osetya ise 10 Kasım 1989'da toplanan 20. Halk Konseyi toplantısında Güney Osetya'nın özerlik statüsünü daha da arttırma kararı almıştır. Bu karar ile Güney Osetya Özerk Bölgesinin adı, Güney Osetya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak değiştirilmiş ve Güney Osetya topraklarında resmi dil Oset dili olarak ilan edilmiştir.⁷⁹

Bunun üzerine ayrıca 20 Eylül 1990'da Güney Osetya Bölge Konseyi, aldığı kararla Güney Osetya'yı Güney Osetya Demokratik Sovyet Cumhuriyeti olarak ilan etmiş ve Sovyet Birliğine bağlanması için Moskova'ya talepte bulunmuştur. 9 Aralık'ta Güney Osetya'da seçimler yapılmış ve 11 Aralık 1990'da yeni seçilen Gürcistan Parlamentosu, Güney Osetya'da yürütülen seçimleri yasadışı ilan ederek

---

⁷⁶Bakar Berekashvili (2018). Nationalism And Hegemony in Post-Communist Georgia. (Editors: Philip Gamaghelyan, Pınar Sayan, Sergey Rumyansev, Sona Dilanyan). *Political Transitions And Conflicts In The South Caucasus*. Brussels: Journal of Conflict Transformation, 3 (2), s.68.

⁷⁷İndira Phutkaradze (2017). *Teritoryal Çatışma ve çözüm dinamikleri: Gürcistan örneği*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, ss.61-61.

⁷⁸Ciurxeri, a.g.m., s.119.

⁷⁹Ciurxeri, a.g.m., s.121.

Güney Osetya özerk bölgesinin özerlik statüsünü iptal etmiştir.⁸⁰ Sonuçta Gürcistan ve ayrılıkçı bölgelerde başlayan “kanunlar savaşı” askeri mücadeleye dönüşmüştür.

1991 yılında Güney Osetya ve Gürcistan arasındaki savaş, Gürcistan’daki ilk savaştır. Güney Osetya savaşı sonraki iki savaşın (Eylül 1991’de başlayan iç savaş ve Ağustos 1992’de Abhazya) önemli ölçüde çıkış sebepleri olarak belirlemiştir.

Bu savaşlarda Rusya’nın rolü çok net ve açıktı. Zira Rusya, Güney Osetya ve Abhazya’daki çatışmaları tetikleme ve bağımsızlığın ilk yıllarındaki istikrarsız durumun yaratılmasında önemli bir rol oynadı. Rusya, Gürcistan’ın SSCB’den çıkmasını ve bağımsız olmasını istemedi. Bu nedenle Abhazya’da ve Güney Osetya’da ayrılıkçı hareketleri destekledi. 1990’lı yıllarda Rusya hükümeti ayrılıkçılara sadece silah ve tavsiyeler vermekle kalmayıp aynı zamanda ayrılıkçılarla birlikte Gürcistan’a karşı savaşa da katılmıştır. Üstelik Rusya Gamsakhurdiya’nın BDT’ye girilmesine kesin olarak karşı durması nedeniyle iktidardan uzaklaştırmak için muhaliflere yardım etti. Sonucunda 1991’de Tiflis’te hükümet ve muhalifler arasında başlayan siyasi kriz sona erdi ve Gamsakhurdia da ülkeyi terk etmek zorunda kaldı.⁸¹

6 Ocak 1992’de, Gürcistan’ın ilk Devlet Başkanı Gamsakhurdia ülkeyi terk etti ve Azerbaycan’dan siyasi sığınma talep ederek Azerbaycan sınırını geçti. Ancak Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov Gamsakhurdia’nın ülkeyi terk etmesini istemiştir. Bazı yazarlar Azerbaycan’ın siyasi sığınma talebini reddetmesini Azerbaycan’ın istikrarsız durumuna ve ülke içindeki zorluklara, diğerleri ise siyasi liderler arasında farklı siyasi görüşlere (Muttalibov Rus yanlısı politika izlerken, Gamsakhurdia Rusya karşıtı politika izlemiştir) bağlamışlardır.

Gamsakhurdia döneminde Azerbaycan ile Gürcistan arasındaki ilişkiler henüz çok sıkı bir şekil almamıştır. Zira bağımsızlığın ilk yıllarında, ülkelerde ortaya çıkan etnik, sosyal ve ekonomik sorunlar ülkeleri istikrarsız bir hale dönüştürdü ve bundan dolayı ülkeler kendi iç politikalarının çözümüne odaklanmıştır. Dahası bağımsızlığın ilk yıllarında Gürcistan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı olarak siyasetçileri değil aydınları seçmişlerdir. Bu şahsiyetler tecrübeli siyasetçiler değildiler ve devlet yönetimi konusunda tecrübeleri de yoktu. Bu nedenle onların yönetimi her iki

---

⁸⁰Ciurxeri, *a.g.m.*, s.122.

⁸¹Ciurxeri, *a.g.m.*, ss.124-125.

devlette de kısa sürmüştür. Ancak deneyimsiz siyasetçiler hızlıca siyaseti iyi bilen ve daha deneyimli eski parti liderlerine bırakmak zorunda kalmışlardır. Gürcistanlı bir filolog olan Gamsakhurdia eski Politbüro üyesi ve eski SSCB'nin Dışişleri Bakanı Eduard Şevardnadze ile, Azerbaycan'da ise filolog Devlet Başkanı Ebulfez Elchibey 1993'te eski bir Politbüro üyesi ve eski Azerbaycan Komünist Partisi 1.Sekreteri olan Haydar Aliyev ile değişmiştir.⁸² Şevardnadze ve Aliyev'in iktidara gelmeleriyle birlikte ülkeler arasında çok sıkı ve karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesine yönelik yeni bir dinamizm ortaya çıkmıştır.

2.3.2. Azerbaycan'da Bağımsızlığın İlk Yıllarında İstikrarsızlık

SSCB'nin son dönemlerinde Gürcistan ve Azerbaycan'da bağımsızlık mücadelesinin başlaması ve ayrılıkçı hareketlerin yoğunlaşması aynı zamanlarda ortaya çıkmıştır. Ancak Gürcistan'da çıkan Abhazya ve Güney Osetya sorunu Gürcistan'ın iç sorunu iken, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ sorunu Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki bir dış sorun olarak belirmiştir.

Ermenistan'ın Azerbaycan'dan Dağlık Karabağ bölgesini koparma isteği çok eski olsa bile, bu talebi SSCB'in dağılmasıyla birlikte yeniden alevlendi ve şimdiye kadar da devam etmektedir.⁸³

SSCB'nin dağılmasının son yıllarında Ermeniler yakın ve uzak dış ülkelerdeki ittifaklarının yardımıyla “Büyük Ermenistan” diye adlandırdıkları hayallerini gerçekleştirmek maksadıyla harekete geçtiklerinde, Dağlık Karabağ'ı işgalleri, Azerbaycan'ın bağımsızlık yolunda karşılaştığı en temel sorun olarak belirmiştir.⁸⁴

Azerbaycan ile Ermenistan arasında Dağlık Karabağ Özerk bölgesi (DKÖB) üzerine ilk ihtilaf 1987 yazında başladı. Ağustos 1987 yılında Ermenistan Dağlık Karabağ bölgesinin Ermenistan'la birleşmesi için Moskova'dan talepte bulunmuştur. Moskova'nın Ermeni talebini reddetmesi üzerine, Şubat 1989'de Erivan'da ve

⁸²Revaz Gachechiladze (2017). *Sakhtavelo Msofli Konteqstshi XX-XXI Saikuneebis Politikuri Ckhovrebis Dziritadi Momentebi* (2.Baskı). Tbilisi: Bakur Sulakauri, s.465.

⁸³Adalet İbadov (2007). *Azerbaycan Dış Politikasında Dağlık Karabağ Sorunu ve Ermeni Sorunu: Çözümler, Öneriler*, Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İzmir, s.87.

⁸⁴Ali Hasanov (2016). *Güney Kafkasya Hazar-Karadeniz Havzaları ve Azerbaycanın Jeopolitiği*. (çevirenler: Azad Ağaoğlu, Fuad Şammedov). İstanbul: Ötüken, s.307.

Dağlık Karabağ'da bu karara karşı Ermeniler bölgedeki faaliyetlerini artırarak yoğun protestolara başladılar.⁸⁵

12 Temmuz 1988'de Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Ermeni nüfusu, Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile birleşmek için yasadışı bir karar almıştır. Bu karar Azerbaycan hükümeti tarafından şiddetle karşı çıkılarak geçersiz sayılmıştır.⁸⁶ Başlayan çatışmadan dolayı aynı yıl Azeriler Dağlık Karabağ ve Ermenistan'dan, Ermeniler ise Azerbaycan'dan zorla ayrılmaya başladılar. 200 bin Azeri Dağlık Karabağ ve Erivan'dan, 260 bin Ermeni de Bakü'den göç etmiştir.⁸⁷ Devam eden çatışmanın ardından 1 Aralık 1989'da Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Konseyinin DKÖB ile birleşme kararını açıklaması, Azerbaycan'da büyük çaplı tepkilere yol açmış ve siyasi hareketliliği başlatmıştır.⁸⁸

Azeri protestocular yetkililerden aktif eylem talep ettiler, ancak Azerbaycan hükümeti hala anlaşmazlığın Kremlin tarafından çözümünü bekledi ve ülkedeki gelişmelere çok az önem verdi. Bakü'de başlayan gösteriler birçok şehirde olduğu gibi Nahcivan ve Gence'ye de yayıldı ve ordu ile kalabalıklar arasındaki çatışmalar birçok ölüme ve yüzlerce yaralanmaya neden olmuştur.⁸⁹ Dolayısıyla 1987'den itibaren Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ üzerinden başlayan Ermenistan ile sorunları Azerbaycan'da Komünist Partinin etkisinin zayıflamasına ve Azerbaycan'da Halk Cephesi adlı milliyetçi hareketin ortaya çıkmasına yol açtı. 16 Temmuz 1989'da Bakü'de Azerbaycan Halk Cephesi (AHC) kurulmuştur. AHC Moskova'nın Azerbaycan üzerindeki kontrolüne karşı çıktı ve ulusal egemenliğin restorasyonu için taleplerini sık sık dile getirmeye başlamıştır.⁹⁰

Söz konusu dönemde, Bakü ve Erivan etnik toplulukları arasında artan çatışmaları ve Dağlık Karabağ problemini çözebilmek için SSCB Volskii Komitesi'ni kurmuştur. Ancak Volskii Komitesi'nin kurulması DKÖB'deki ve

---

⁸⁵Güner Özkan (2013). Azerbaycan Ermenistan İlişkileri ve Karabağ'daki Ermeni İşgali. (Editor: Çağrı Erhan) *Kafkasya'nın Yüksek Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, s.106.

⁸⁶Davit Pipinashvili (2009). *Samkhret Kavkasiis Konfliqtebi da Regionuli Stabilurobis Problemebi*. Tbilisi: Tbilisi Üniversitesi, s.56.

⁸⁷Nazile Abbashlı (2001). *Azerbaycan'da Özgürlük Mücadelesi*. İstanbul: Beyaz Balina, s.221.

⁸⁸Pipinashvili, *a.g.e.*, s.56.

⁸⁹Svante E. Cornell (2011). *Azerbaycan Since Independence*. London: Central Asia-Caucasus Institute, s.50.

⁹⁰Pipinashvili, *a.g.e.*, s.57.

çevresindeki çatışmaları azaltamamış, daha da ağırlaştırmıştır. Misal olarak 1990 yılında Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki gerilimler artınca, 13-14 Ocak'ta Bakü'de Azerbaycanlı ve Ermeni toplumları arasında ortaya çıkan çatışmalar onlarca sivilin hayatını kaybetmesine ve yaralanmasına neden olmuştur. Toplumsal gerginliğin karşılıklı olarak fazlalaşmasına dayanarak, SSCB yaklaşık 11.000 Sovyet askerini ve diğer güvenlik birimlerini asayişin sağlanması amacıyla Azerbaycan'a göndermiştir. Azerbaycan'a gönderilen Sovyet askeri, Dağlık Karabağ Bölgesinde olağanüstü hal ilan ederek, Bakü, Gence ve bazı diğer kentlerde sokağa çıkma yasağı getirmiştir.⁹¹ Ancak Azerbaycan'da Sovyet birliklerinin silahlı mücadelesi sonucu 20 Ocak 1990'da Bakü'de 150 sivil ölmüş, yüzlerce kişi yaralanmış ve binlerce kişi de gözaltına alınmıştır.⁹²

Gerçekte, 20 Ocak 1990'da Rus Kızıl Ordu birliklerinin Bakü'ye girmesi Bakü-Erivan arasındaki sıcak çatışmaları durdurmaktan ziyade, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü talep eden Azerbaycan halkını bastırmak amaçlı bir cezalandırmaydı.⁹³

Azerbaycan bu felaketten sonra 20 Ocak tarihini "Kara Ocak" olarak adlandırmış ve o günü yas günü olarak ilan etmiştir. Sovyetlerin Azerbaycan'da gerçekleştirdiği katliamlar bağımsızlık hareketlerini daha da güçlendirmiş ve sonuçta da 30 Eylül 1991'de Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmiştir.

Ancak bağımsızlıkla beraber Azerbaycan'da politik istikrarsızlık başlamıştır. 1991-1993 yıllarında Azerbaycan her alanda ciddi problemler ve kayıplarla karşılaşmıştır. Ekonomik kriz, ülkede yönetimin sıkça değişmesi, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ı işgali, Azerbaycan'ı istikrarsızlığa sürüklemiştir.

Bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan, 26 Kasım 1991'de Dağlık Karabağ'ın özerklik statüsünü iptal ederek bölgeyi doğrudan merkezi yönetime bağladığını ilan etmiştir. Bunun üzerine Dağlık Karabağ Ermenileri, 10 Aralık 1991'de bağımsızlık

---

⁹¹Özkan, *a.g.m.*, s.108.

⁹²Yunus Ekici (2017). Azerbaycan ve Ermenistan Arasında Bitmeyen Dağlık Karabağ Sorunu. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, s.71.

⁹³Özkan, *a.g.m.*, s.109.

kararı almıştır.⁹⁴ Bu durum Azerbaycan ve Ermenistan arasında çatışmaları daha da hızlandırmıştır.

Bağımsızlığı kazanmadan daha önce Azerbaycan'da Komünist Partisi ve AHC arasında birçok konuda anlaşmazlıklar vardı. Anlaşmazlık konularından birisi Muttalibov'un Dağlık Karabağ sorununu Rusya'nın desteği ile çözme çabasıydı. Muttalibov Rusya yanlısı bir politika izledi ve Azerbaycan'ın BDT üyesi olmasını istedi. Ancak Dağlık Karabağ çatışmasında başarısız sonuçların alınması, Azerbaycan'ın toprak kaybetmesi ve buna ilaveten Rusların yardımıyla 26 Şubat 1992'de Hocalı katliamıyla Ermenilerin bölgeyi ele geçirmesi Muttalibov'un istifasını getirdi.⁹⁵ 6 Mart 1992'de Muttalibov'un yerine Yakup Memmedov geçti ve 3 ay sonra, 7 Haziran 1992'de Azerbaycan'da yapılan cumhurbaşkanlığı seçimini, Türkçülük sloganına dayanan AHC lideri Ebulfez Elçibey kazandı.⁹⁶

Elçibey iktidara geldikten sonra Azerbaycan'ın savunması ve dış politikaları çarpıcı bir şekilde değişti. Elçibey'in politikası Azerbaycan'ın bağımsızlığını güçlendirmek, Türkiye Cumhuriyeti ile yakın ilişkiler kurmak, BDT'ye katılımı reddetmek, Rusya'nın askeri unsurlarını Azerbaycan'dan çıkarmak ve en önemlisi Moskova'nın siyasi etkinlik alanından kurtularak Dağlık Karabağ sorununu Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözmek amaçlarını içermekteydi.⁹⁷

Türk milliyetçisi olan Elçibey, Rusya ve İran'ın Azerbaycan için güvenilir müttefikler olmadığına ve Türkiye'nin Azerbaycan'ın ekonomik kalkınmasında ve politik mücadelesinde yardımcı olacağına inanıyordu. Bu nedenle Rusya ve İran'a karşı biçimde Türkiye ve Batı ülkelere olumlu politika izliyordu. Sonuçta Elçibey'in bir taraftan Rusya karşıtı politika izlemesi diğer taraftan İran'a karşı yapılan açıklamalar (İran'da yaşayan etnik olarak yirmi milyonu bulan Azerilerin Azerbaycan'la birleşmesi söylemi) hem Rusya hem de İran ile ilişkilerin gerilmesine yol açtı. Elçibey'in Rusya'nın etkisini Türk ve Batı yanlısı dış politikalarla

---

⁹⁴Ahmet Sapmaz (2008). Gökhan Sarı, "Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi. *Güvenlik Stratejileri*, (15), s.4.

⁹⁵Karabayram, *a.g.e.*, ss.229-230.

⁹⁶Samir Mardanov (2013). Azerbaycan Dış politika Hedefleri ve Ulusal Güvenlik Stratejisi. (Editor: Çağrı Erhan). *Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, s.61.

⁹⁷Pipinashvili, *a.g.e.*, s.58.

dengeleme çabaları, Rusya'nın Dağlık Karabağ ihtilafında Ermeni tarafına daha fazla desteğini sağlamış ve İran'ı da Ermenistan'ın ortağı yapmıştır.⁹⁸

1992-1993 arasında Azeriler ve Ermeniler arasındaki savaş tekrar alevlendi ve Ermenistan büyük başarılar elde etti. Ermeni kuvvetleri, Dağlık Karabağ ve özerk bölgesi dışında bulunan yedi bölgeyi de (Laçın, Kelbecer, Fizuli, Cebrail, Zangilan, Agdam ve Kubadlı) işgal ederek Azerbaycan'ın topraklarının %20'sini ele geçirdi. Dağlık Karabağ savaşında binlerce kişi hayatını kaybetmiş, yaralanmış ve yaklaşık 1 milyon Azeri zorunlu göçmen ve mülteci olmuştur.⁹⁹

Azerbaycan'ın askeri birliklerinin Ermenistan saldırılarına karşı başarısız olması sonucu yeni bölgelerin kaybedilmesi, ülkeyi siyasi olarak karmaşık bir duruma sokmuştur. 4 Haziran 1993'te Rusya tarafından gizlice desteklenen eski albay Suret Hüseyinov Gence'de başlattığı ayaklanma ile Elçibey hükümetinin dağılmasına sebep olmuştur. Hüseyinov Azerbaycan'da politik gücü kazanmamıştır. Gücü, 1991'den beri Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Meclis Başkanlığı yapan eski Sovyet Politbüro üyesi Haydar Aliyev ele geçirmiştir.¹⁰⁰

Haydar Aliyev iktidara geldiğinde Azerbaycan'da kaos devam etmekteydi ve ülke bölünme tehlikesi altındaydı. İktidara gelen H. Aliyev, başlattığı dış ve iç politika stratejisi ile ülkeyi yakın çöküşten kurtarmaya, Azerbaycan'ın istikrarsızlık kaynağı olarak gördüğü Dağlık Karabağ konusunu çözmeye, toprak bütünlüğünü geri kazanmaya, gelecekteki kalkınma stratejilerini belirlemeye ve dengeli bir dış politika kurmaya çalışmıştır.¹⁰¹ Bu amaçlar doğrultusunda H. Aliyev 5 Mayıs 1994'te Ermenistan ile ateşkes anlaşması imzaladı. H. Aliyev Ermenistan'la ateşkes imzalayarak bir taraftan savaş nedeniyle zor durumda olan ekonomiyi kurtarmış, hem de ülke içinde istikrarı sağlayarak enerji alanında uluslararası güçler ile işbirliğinin yolunu açmıştır.¹⁰² Böylece H. Aliyev'in iktidara gelmesiyle birlikte Azerbaycan'da

---

⁹⁸Zurab Menagarashvili (15.06.2019). Azerbaycanın Sagareo Politika Post sabchota Periodshi. *Post Sabchota Saatis Jurnalı*.

⁹⁹Hasanov, *a.g.e.*, s.311.

¹⁰⁰Mardanov, *a.g.m.*, s.63.

¹⁰¹Arastu Habibbeyli (2017). Reconsidering Azerbaijan's Foreign Policy on the 25th Anniversary of Restored Independence. *Journal of International Affairs*, 22 (1), s.32.

¹⁰²Kadir Sancak (2019). Azerbaycan Ekonomisinde İstikrar Faktörü ve Aliyevler Dönemi. *The Journal of International Scientific Researches*, 4 (1), s.53.

dış politika ilkelerinin ve yöneliminin yeniden şekillendiği yeni bir siyasi süreç başlamıştır.

2.4. Eduard Şevardnadze-Haydar Aliyev Dönemi Gürcistan-Azerbaycan İlişkileri

Gürcistan-Azerbaycan arasındaki diplomatik ilişkiler, Şevardnadze'nin iktidara gelmesinden sonra başlamıştır. İki ülke arasında diplomatik ilişkiler 18 Kasım 1992 tarihinde kurulmuştur. Şubat 1995 yılında Bakü'de Gürcistan Büyükelçiliği, Mart 1996 yılında ise Tiflis'te Azerbaycan Büyükelçiliği, ardından Batum'da Azerbaycan Konsoloslugu açılmıştır.¹⁰³

İki ülke Başkanları (Şevardnadze ve H. Aliyev), komşu ülkelerle ilişkiler kurmaya büyük önem veriyorlardı. 15 Haziran 1995 tarihinde H. Aliyev Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi toplantısında yaptığı konuşmasından yakın komşularla ve Gürcistan ile ilişkilerin ne denli önemli olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Azerbaycan Cumhuriyeti, bir demokratik devlet olarak, bütün ülkelerle eşit düzeyde ilişkiler kurmalıdır. Her şeyden önce, en yakın komşularımızla kültürel, ekonomik ilişkiler kurulması gerekmektedir. Bu bakımdan, Azerbaycan vatandaşları Türkiye Cumhuriyeti ile yakın ilişkilerin kurulmasını desteklemektedir. Ayrıca bizim, eski Sovyetler Birliğine giren ve halen bağımsız ülkelerden Ukrayna, Beyaz Rusya, Gürcistan ve Orta Asya ülkeleriyle daha yoğun ilişkiler kurmamız gerekmektedir. Bizim buna ihtiyacımız vardır, çünkü bu ülkelerle yıllar, yüzyıllar boyunca çok yakın ekonomik, kültürel, insanı ilişkilerimiz vardır. Bu bağlantıların kesilmesi olamaz, aksine bu bağlantılar daha güçlendirilmelidir. Kuşkusuz, böyle politikalar, Azerbaycan Cumhuriyetinin bağımsız ülke haline gelmesi ve gelişmesine çok büyük katkı sağlayacaktır.”¹⁰⁴

H. Aliyev gibi, Şevardnadze de komşu ülkeler ile ilişkilerin derinleştirilmesine büyük önem vermekteydi. Özellikle, Gürcistan için Güney Kafkasya ülkeleriyle olan ilişkilerin derinleştirilmesi çok önemliydi. Ancak belirtilmelidir ki, Gürcistan ile Ermenistan arasındaki belli kültürel ve dini ilişkiler olmasına rağmen, Gürcistan'ın

¹⁰³Sakartvelos Saelcho Azerbaijanis Respublikashi
http://www.azerbaijan.mfa.gov.ge/default.aspx?sec_id=1656&lang=1, Erişim Tarihi: 25.10.2019.

¹⁰⁴İmir Mameddil (2011). *Haydar Aliyevi: Qartvel da Azerbajanel Khalkhta Megobroba Samagalitova Mteli Msofliostvis*. Bako: Haydar Aliyevs Memkvidreobis Centi, s.126.

Müslüman Azerbaycan ile olan ilişkileri, Hristiyan Ermenistan ile olan ilişkilerinden daha yoğun ve yakındı. Bunun nedeni, ekonomik ve politik faktörlerdi. İlk olarak, Gürcistan'ın yakıtta olan ihtiyacı, ekonomisinin geliştirilmesi için Azerbaycan ile iyi ilişkilerin gerçekleştirilmesini gerekli kılmıştır. İkincisi, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu konusunda Azerbaycan'a destek vermiştir. Üçüncüsü, Ermenistan, bağımsızlık kazandıktan sonra, Gürcistan ve Azerbaycan'ın aksine, yine Rusya himayesi altında olmayı tercih etmiştir. Dolayısıyla, Ermenistan'ın bu tutumu ve ekonomik-siyasi faktörler, Gürcistan-Azerbaycan ilişkilerinin geliştirilmesini daha da hızlandırmıştır.

SSCB döneminde Dışişleri Bakanı olan Şevardnadze, dünya politikasını iyi biliyordu ve yönetsel becerilere sahipti. Bundan dolayı Şevardnadze Azerbaycan ve Gürcistan'ın birbirlerine olan ihtiyacını çok iyi görüyordu. O dönemdeki ekonomik kriz, siyasi kararsızlık, çözülmemiş iç çatışmalar, Rusya'nın Azerbaycan petrolünü tekrar ele geçirme isteği, Gürcistan'ı ve Azerbaycan'ı birbirlerine bağımlı hale getirmiştir.

Cumhurbaşkanı Şevardnadze Ocak 1993'de Azerbaycan hakkında yaptığı konuşmada “*çıkartlarımız birbirini tamamlanmaktadır. Bizim onların demiryolu hattına ihtiyacımız var, onların da eğer Batıya ihracat yapmayı istiyorlarsa bizim Karadeniz limanlarımıza ihtiyacı var*”¹⁰⁵ demiştir.

Gürcistan-Azerbaycan siyasi menfaatleri dışında, karşılıklı ilişkiler geliştirmesine her iki ülkenin cumhurbaşkanlarının kişisel arkadaşlığı da büyük katkı sağlamıştır. Her iki cumhurbaşkanı, Sovyetler Birliğinde üst düzey görevlerde birlikte çalışmıştır. Bu iki cumhurbaşkanının arkadaşlığı, Azerbaycan ile Gürcistan arasındaki karşılıklı ilişkileri olumlu etkilemiştir. Her iki lider, iki ülke arasında ilişkiler kurulmasına ve dış politika cephesinin geliştirilmesine dikkat çekmiştir.¹⁰⁶ İlgili olarak, bu iki lider, yeni doğan ülkelerin bağımsızlığı ve egemenliğini güçlendirme istekleriyle, karşılıklı destek sağlanması için karşılıklı işbirliğinin temel

---

¹⁰⁵Tsereteli, *a.g.e.*, s.19

¹⁰⁶Zaur Shiriyevev (2013). An Alliance Built on Understanding: The Geopolitics of Georgian-Azerbaijani Relations. (Edited by: Kornely Kakachia and Michael Cecire). *Georgian Foreign Policy The Quest for Sustainable Security*. Georgia: Konrad-Adenauer-Stiftung, ss.152-153.

alanlarını tespit etmiştir. Başlangıçta, genel olarak bu alanlar enerji ve transit konuları ile ilgili projeleri kapsıyordu.

Şevardnadze H. Aliyev döneminde, iki ülke arasında farklı alanlarda 50'den fazla sözleşme imzalanmıştır. Bunlardan, 1993 yılında Gürcistan Cumhuriyeti Hükümeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti arasında imzalanan hava trafiği sözleşmesi, 1993 yılında Gürcistan Cumhuriyeti Gümrük Komitesi ve Azerbaycan Cumhuriyeti Gümrük Komitesi arasında imzalanan her iki ülkenin sınırlarında sınır kapıları açılması sözleşmesi, 1993 yılında imzalanan Gürcistan Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının kendi toprakları dahilinde vizesiz seyahatleri hakkındaki anlaşması ve 1996 tarihli serbest ticaret anlaşması öne çıkanlar arasındadır.¹⁰⁷

Azeri-Gürcü ilişkilerinin geliştirildiği ve derinleştirildiği ana olay, Cumhurbaşkanı H. Aliyev'in Mart 1996'da Tiflis'i ziyaret etmesiydi. Ziyaret sırasında, her iki taraf için önemli siyasi, ekonomik ve kültürel konular değerlendirilmiştir. Ziyaret sırasında, H. Aliyev'in Azerbaycan petrolünün bir kısmının Bakü-Supsa petrol boru hattı aracılığıyla batıya gönderilmesine karar verildiğine dikkat çekilmiştir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için, Gürcistan ve Azerbaycan arasında, bazı mevcut olan petrol boru hatlarının yenilenmesi, yeni petrol boru hatlarının inşa edilmesi ve bu petrol boru hatları aracılığıyla petrolün Gürcistan toprağından geçerek taşınması konusunda karşılıklı sözleşme imzalanmıştır.¹⁰⁸

Ayrıca, H. Aliyev'in resmi ziyareti sırasında (1996), Gürcistan ve Azerbaycan arasında dostluk, işbirliği ve karşılıklı desteğin güçlendirilmesine dair karşılıklı sözleşme imzalanmıştır. H. Aliyev, bu sözleşmeleri iki ülke arasında işbirliğinin derinleştirildiği tarihi olay olarak değerlendirerek şu ifadeleri kullanmıştır: *“Benim ve benimle birlikte Gürcistan'ın kenti Tiflis'e gelen Azerbaycan delegasyonu için, bugün çok önemlidir. Arkadaşım, Gürcistan Cumhurbaşkanı Şevardnadze bugünü tarihi olay olarak değerlendirmiştir. Bana göre, eğer Gürcistan ve Azerbaycan Bağımsız Cumhuriyetleri tarafından çok önemli belgeler imzalanırsa, eğer iki devlet,*

---

¹⁰⁷Ardashelia, *a.g.e.*, s. 229.

¹⁰⁸Ardashelia, *a.g.e.*, s.229.

iki halk, iki bağımsız ülke başkanları bir araya gelirse ve aralarındaki işbirliğini daha derinleştirmeye karar verirse, bu durum gerçekten tarihi bir olay olacaktır."¹⁰⁹

Önemli olaylardan biri de Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki ilişkilerde Bakü-Supsa petrol boru hattının yenilenmesi idi. Bu tarihi olaya Şevardnadze, H. Aliyev ve Ukrayna Cumhurbaşkanı Leonid Kuçma katılmıştır. Gürcistan Cumhurbaşkanı Şevardnadze törende yaptığı konuşmada *"bugün ülkemizin yakın geleceğinde yeni bir çağ başlangıcı olacak bir olayı kutluyoruz. Bakü-Supsa projesini sadece ekonomik fayda bakımından değerlendirmemekteyim. Bu projenin önemi, uygulanmasında ortaya çıkacak geniş bir bölgesel işbirliği ve elbirliğinin açık bir örneği olarak, çok büyüktür"*¹¹⁰ demiştir.

Bakü-Supsa petrol boru hattı açılış töreninde H. Aliyev de konuşma yapmıştır. H. Aliyev yapmış olduğu konuşmada *"Bugün tarihi olaylardan birine tanık oluyoruz. Bakü-Supsa petrol boru hattının zaman alıcı inşaat işi tamamlandı ve bugün Dünya piyasasına Azerbaycan-Hazar petrolü yüklü ilk tankerinin yola çıkmasını kutluyoruz. Bakü-Supsa petrol boru hattı, Gürcistan-Azerbaycan arasındaki dostluk ve işbirliğinin parlak bir örneğidir. Gürcistan ve Azerbaycan arasında verimli işbirliğinin çok örneği olmasına rağmen, Bakü-Supsa petrol boru hattı, günümüz koşullarında bu işbirliğinin zirvesidir"*¹¹¹ demiştir.

Şevardnadze H. Aliyev döneminde enerji alanından başlanan işbirliğinin devamı, 1999 yılı Kasım ayında İstanbul'da yapılan AGİT zirvesinde Gürcistan, Azerbaycan ve Kazakistan arasında imzalanmış Bakü-Tiflis-Ceyhan ana ihracat petrol boru hattı inşaatının başlamasına dair anlaşma ve 2001 tarihli Gürcistan ve Azerbaycan'ın Güney Kafkasya Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı inşaatının başlamasına dair anlaşma ile gelmiştir.¹¹² Sonuç olarak, Şevardnadze-H. Aliyev döneminde, milliyetçi söylemlerin yerine, pragmatizm ve pragmatik hesaplamalara dayanan somut politikalar öne çıkmıştır. Bunun neticesinde Gürcistan ve Azerbaycan, kendi egemenliklerini korumak için bir taraftan stratejik ortaklar, diğer taraftan ise birbirlerine bağımlı ülkeler haline gelmeye başlamışlardır.

---

¹⁰⁹<http://lib.aliyevheritage.org/ge/8456881.html>, Erişim Tarihi: 30.10.2019.

¹¹⁰Mameddil, *a.g.e.*, ss.141-142.

¹¹¹Mameddil, *a.g.e.*, ss.146-147.

¹¹²Mameddil, *a.g.e.*, ss.155-159.

2.5. Gürcistan ve Azerbaycan'ın Batı Yolu: TRACECA ve Büyük Enerji Projelerinin Gerçekleştirilmesi

2.5.1. Gürcistan ve Azerbaycan'ın Batı Yolu

SSCB'nin çöküşünden sonra Rusya birçok yönden doğrudan ve dolaylı olarak, (Güney Osetya, Abhazya, Dağlık Karabağ Savaşı) Güney Kafkasya'da yeni bağımsızlığını elde eden ülkeleri etkilemek istemiştir. Ancak, Rusya'nın bu eylemleri ve istekleri Gürcistan ve Azerbaycan'ın dış politikasında dönüm noktası olmuştur. Çünkü, bu olaylardan sonra Rusya, Güney Kafkasya'da bağımsızlık, enerji güvenlik riski ve tehlike kaynağı olarak sayılıyordu.¹¹³ Bu kapsamda, yeni bağımsız ülkeler Rusya etkisini azaltmak için Batı yoluna başvurmuştur.

Batı yolu, özellikle petrol diplomasisine dayanmaktadır. Cumhurbaşkanı H. Aliyev zamanında, Azerbaycan dış politikası daha pragmatik olmuştur. Bu da o zamanlarda, Batı yanlısı dış politika pozisyonunu kabul etmek ve Rusya'ya ekonomik veya siyasi bağımlılıktan kaçınmaktır. Dolayısıyla, Azerbaycan lideri H. Aliyev enerji kozunu, Batı menfaatlerini ülkesine çekmek için kullanmıştır. H. Aliyev Batılı ülkelerle yoğun ilişkilerin Azerbaycan'ın bağımsızlığını, güvenliğini ve bölgesel bütünlüğünü sağlayacağını umuyordu.¹¹⁴ Gerçekten, Azerbaycan ile Batı arasındaki ilişkiler, 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren önemli derecede iyileşmeye başlamıştır.

1994 yılında H. Aliyev hükümeti, Hazar petrol ve gaz kaynaklarının geliştirilmesi konusunda Batı ülkelerle müzakerelere başlamıştır. 20 Eylül 1994 tarihinde Bakü'de Gülistan Sarayı'nda, Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründe yer alan Azeri-Çırac-Güneşli petrol rezervlerinin birlikte işletilmesi amacıyla, Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi ve dünyanın 12 büyük petrol şirketi arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya "Yüzyılın Anlaşması" adı verilmiştir. Rusya'nın, Azerbaycan'ın yabancı şirketlerle imzalamasına karşı çıkmasına rağmen,

---

¹¹³Leila Alieva, Natalia Shapovalova (2015). Energy Security In The South Caucasus: Views From The Region. *The research for this paper is funded by the European Union's Seventh Framework Programme (FP7/2007-2013) under grant agreement n° 613354- CASCADE Project (FMSH, Paris)*, Paris, s.22.

¹¹⁴Zaur Shiriyev (2019). Azerbaijan's Relations with Russia Closer by Default? *The Royal Institute of International Affairs Chatham House*, s.7.

Azerbaycan anlaşma imzalamayı başarmıştır. Yüzyılın Anlaşması Azerbaycan'ın dış politikasında yeni bir seviye başlangıcıydı. İlk petrol kontratının süresi 30 yıldır. Anlaşmayı imzalayanlar, 8 ülkeden 12 şirketti. Bu şirketler ve pay oranları şu şekildedir:

1. SOCAR Azerbaycan 10.0000%
2. British Petroleum Büyük Britanya 17.1267%
3. Amoco ABD 17.0100%
4. Unocal ABD 10.0489%
5. Lukoil Rusya 10.0000%
6. Statoil Norveç 8.5633%
7. Exxon ABD 8.0006%
8. TPOC Türkiye 6.7500%
9. Pennzoil ABD 4.8175%
10. Itochu Japonya 3.9205%
11. Ramco Büyük Britanya 2.0825%
12. Delta Suudi Arabistan 1.6800%

Yüzyılın Anlaşması'nın imzalanması, bütün dünyada geniş anlamda önemsenmiştir. Yüzyılın Anlaşması, Azerbaycan ve Gürcistan'a, büyük ülkeler nezdinde ekonomik, siyasi ve jeostratejik önem katmıştır. Yüzyılın Anlaşması'nın önemi hakkında H. Aliyev "Bu anlaşmayı imzalayarak biz dünyaya Azerbaycan'ın tamamen bağımsız bir ülke olduğunu ve bu ülkenin halklarının kendi zenginliğini kontrol ettiğini gösterdik. Bu anlaşmayı imzalamakla biz dünyanın gelişmiş ülkeleriyle, çok büyük petrol şirketleriyle iletişim kurduk. Sonucunda Azerbaycan global ekonomiye girmiş ve serbest piyasa ekonomisinin kurulması için temel oluşturmuş oldu. Biz, bu anlaşmayı imzalayarak dünyaya Azerbaycan'ın bağımsız cumhuriyet ve demokratik bir ülke olduğunu gösterdik"¹¹⁵ sözlerini kullanmıştır.

Yüzyılın Anlaşmasının imzalanmasından sonra, Azerbaycan-Gürcistan ilişkileri, enerji ve transit ile ilgili proje çerçevesinde gelişmiştir. Bu da iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde büyük öneme sahiptir.

---

¹¹⁵Elman Nasırov (September- October 2010). *The Contract of The Century- Oil & Gas-Visions of Azerbaijan Magazine*, <http://www.visions.az/en/news/206/1ee04b7e/>. Erişim Tarihi: 15.11.2019.

2.5.2. TRACECA Programı

1990'lı yılların başında Büyük İpek Yolu'nu canlandırma fikri, Avrupa politikası içinde gündeme gelmeye başlamıştır. TRACECA (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia) AB'nin uluslararası bir programıdır. Bu program, AB'nin Bağımsız Devletler Topluluğuna yardımı anlamı taşıyan ve 1991'de oluşturulan TACIS (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States) inisiyatifi çerçevesinde düşünülmüştür. Aslında bu fikir (Büyük İpek Yolunu TRACECA ile canlandırma) ilk defa 1990 yılında Şevardnadze tarafından SSCB Dışişleri Bakanı iken Vladivostok Uluslararası Konferansı'nda dile getirilmiştir. Şevardnadze bu fikri uygulamaya ancak Gürcistan Cumhurbaşkanı olduktan sonra başlamıştır.¹¹⁶

Mayıs 1993'te, Brüksel'de AB üye ülkeleri, Orta Asya ve Güney Kafkasya devletleri konferansı düzenlenmiştir. Bu konferans, TRACECA programının temelini atmıştır. Program, Avrupa'dan Asya'ya doğru Karadeniz, Kafkasya ve Hazar Denizi'nden geçerek, Orta Asya ve Uzak Doğuya doğru taşımacılık koridoru oluşturmayı öngörmüştü. Bu kapsamda programın ana amacı, AB ve katılımcı ülkeler arasında ekonomik, ticari ve ulaşım ilişkilerinin güçlendirilmesiydi. Ayrıca konferansta, AB'nin bu programı finanse edeceği kararlaştırılmıştır.¹¹⁷

Avrupa Komisyonu'nun resmi web sitesinde TRACECA programı hakkında şöyle denilmiştir: “TRACECA, uluslararası taşımacılığın geliştirilmesi yoluyla Karadeniz bölgesi, Kafkasya ve Orta Asya'da siyasi ve ekonomik kalkınmayı desteklemeyi amaçlayan iddialı bir devletlerarası programdır.”¹¹⁸

TRACECA programının fikir babası ve aktif bir üyesi olan Şevardnadze, projeyi dar ve geniş anlamda değerlendiriyordu. Şevardnadze bakımından proje dar anlamda Avrasya ulaşım-transit projesiydi. Geniş anlamıyla ise bu bir İpek Yolu'dur, yani politik, ekonomik ve kültürel uluslararası bağları geliştiren çok boyutlu bir AB

¹¹⁶Eduard Shevardnadze (1999). *Didi Abreshumis Gza, TRACECA. PETRA. Evropa-Kavkasia-Aziis Satransporto Derepani. Evraziis Saerto Bazari. Politikuri da Ekonomikuri Aspektebi*. Tbilisi: Tbilisi Mecniereba, s.34.

¹¹⁷Shevardnadze, *a.g.e.*, s.35.

¹¹⁸Tsereteli, *a.g.e.*, s.30.

projesidir. Şevardnadze TRACECA'yi 20. ve 21. Yüzyılın çok önemli dünya projelerinden birisi olarak görmüştür.¹¹⁹

Eylül 1998'de Bakü'de Azerbaycan ve Gürcistan cumhurbaşkanları inisiyatifleriyle, "Tarihi İpek Yolunun Yenilenmesi" konulu konferans düzenlenmiştir. Bu konferansa 32 ülke ve 13 uluslararası organizasyon katılmıştır. Tarihi zirvede TRACECA programına giren 12 ülke¹²⁰, "Avrupa-Kafkasya-Orta Asya Taşımacılık Koridoru Geliştirilmesi" hakkında çok taraflı anlaşma imzalamıştır. Buna ek olarak, uluslararası karayolu taşıtı, gümrük prosedürleri ve belge işlenmesi, deniz ve demiryolu taşımacılığı hakkında dört belge de onaylanmıştır. Bu anlaşmaların hükümlerinin yerine getirilebilmesi ve kullanım hususlarının düzenlenmesi için, üye ülkeler Hükümetler Arası Komisyon (Inter-Governmental Commission IGC)) kurmaya karar vermiştir. Bu komisyon, üye ülkelerin üst hükümet organları veya temsilcilerinden ibaretti. Ayrıca, Bakü'de TRACECA'nın daimi sekreterliği açılmıştır.¹²¹

TRACECA Hükümetler Arası Komisyonu ve Daimi Sekreterlik Ofisi 21 Şubat 2001 tarihinde, Bakü'de çalışmaya başlamıştır. Yeni ofis TRACECA kapsamında ulaşım ağının koordinasyonunu sağlamakla görevlendirilmiştir.

TRACECA, faaliyet gösteren bir ulaşım/taşımacılık sistemi olup, Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlamaktadır. Dolayısıyla, Azerbaycan ve Gürcistan'ın elverişli coğrafi pozisyonları Avrupa ile Asya arasında ulaşım/taşımacılık koridoru geliştirilmesinde önemli roller almalarına imkan sağlıyordu.

TRACECA, Azerbaycan ve Gürcistan'ın ortak ülkeler olarak birleştiği ilk uluslararası projeydi. Bu dönemden itibaren hem ortak ülkeler ile birlikte hem de karşılıklı ilişkiler kapsamında bu proje gibi önemli diğer projelerin gerçekleştirilmesine başlanmıştır. 1996 yılında Türkmenistan'ın Sarakhs şehrinde Gürcistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın yer aldığı, transit taşımacılığı düzenleme alanındaki işbirliği konusunda anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmanın amacı, demiryolu taşımacılığı tariflerinin demiryolu yük cirosu artırılmak üzere

---

¹¹⁹Shevardnadze, *a.g.e.*, s.37.

¹²⁰Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Romanya, Tacikistan, Türkiye, Özbekistan, Ukrayna.

¹²¹Shevardnadze, *a.g.e.*, ss.43-44.

azaltılmasıydı. Bu sözleşmeye daha sonra birkaç ülke (Ermenistan, Bulgaristan, Kırgızistan, Tacikistan, Ukrayna, Romanya) de katılmıştır.¹²²

TRACECA projesi kapsamında, Azerbaycan ve Gürcistan arasında 7 Ekim 1998 tarihinde, eski “Kırmızı Köprü” olarak bilinen AB finansmanı ile yeni bir köprü açılmıştır. Bu köprünün amacı, uluslararası taşımacılık ve iki ülke arasındaki yük cirosunun artırılmasıydı. Köprü açılışına, Gürcistan ve Azerbaycan’ın liderleri Şevardnadze ve H. Aliyev katılmıştır.

Köprü açılış töreninde, Gürcistan Cumhurbaşkanı Şevardnadze yaptığı konuşmada *“Bu köprü inşaatıyla global büyük İpek Yolu projesinin gerçekleştirilmesine başlanmıştır. Bunun devamı petrol boru hatları ve gaz boru hatları inşaatları olacaktır. Bütün bunlar sayesinde, ülkelerimiz sorunlarını azaltıp ayağa kalkma imkânı bulacaktır”*¹²³ ifadelerini kullanmıştır. Şevardnadze, Azerbaycan Cumhurbaşkanı H. Aliyev’in kendisiyle birlikte, uluslararası ticaretin geliştirilmesinde büyük rol oynayacak İpek Yolunun yenilenmesinin bir öncüsü olduğunu vurgulamıştır.

Köprü açılış töreninde, H. Aliyev de yaptığı konuşmada *“Bu köprü sadece Gürcistan-Azerbaycan dostluğunun ön koşulu değil, Avrupa ile Asya’yı bağlayacak mükemmel bir köprüdür. Gelecek nesiller bu köprünün önemine bizden daha fazla özen göstereceklerdir. Mutlulukla söylemek isterim ki, TRACECA programı AB tarafından 1992-1993 yıllarında onaylanmış olup aşamalı olarak gerçekleştirilmektedir”*¹²⁴ ifadelerini kullanmıştır.

TRACECA projesi kapsamında, Azerbaycan ve Gürcistan karayollarının çoğu kısmı Avrupa standartlarına uygun olarak inşa edilmiştir. İnşaat ve onarım çalışmaları, birçok uluslararası finansal kurumların hibe ve kredileriyle desteklenerek finanse edilmiştir. Sonuç itibarıyla, TRACECA programı, Gürcistan ve Azerbaycan için Batıya yaklaşmanın önemli bir yolu olmuştur.

---

¹²²Shevardnadze, a.g.e., s.45.

¹²³Ardashelia.a.g.e., s.105.

¹²⁴Ardashelia.a.g.e., s.105

2.5.3. Büyük Enerji Projelerinin Gerçekleştirilmesi

SSCB'nin çöküşünden sonra, Azerbaycan kendi doğal kaynaklarını büyük güçler ile ilişkilerinde ulusal çıkarlarına uygun şekilde kullanma çabası içinde olmuştur. Azerbaycan Dağlık Karabağ sorunundan dolayı Ermenistan'ı bölgesel projelerin tamamen dışında bırakmayı, politik ve ekonomik olarak izole etmeyi amaçlamıştır. Dolayısıyla Azerbaycan için doğal kaynaklar, bağımsız dış politikanın gerçekleştirilmesinin etkili bir aracı olmuştur.¹²⁵

H. Aliyev döneminde oluşturulan petrol stratejisi birkaç bakımdan önem arz etmiştir. Yabancı yatırımlar çekmek, bölgede Azerbaycan'ın önemli petrol ihracatçılarından biri olmasını sağlamak, uzun sürede Avrupa için, stratejik düzeyde önemli bir enerji tedarikçisi olmak ve Orta Asya enerji kaynakları için önemli bir transit ülkesi olmak bunlar arasındadır.

H. Aliyev'in stratejisi aynı zamanda Azerbaycan'ı bağımsız bir enerji ülkesi yapmayı hedeflemiştir. Azerbaycan, denize çıkışı olmayan bir ülke olarak, enerjinin büyük potansiyelini politik etki olarak kullanmak için komşu ülkelerle işbirliği yapmak zorundaydı. Gürcistan'ın ise, enerji kaynakları ve ekonomik açıdan fakir bir ülke olarak, Rusya'nın şantajlarına dayanabilmek için, siyasi ve ekonomik ortaklara ihtiyacı vardı. Böylece, karşılıklı bağımlık Gürcistan ile Azerbaycan arasında ortak menfaat ve stratejik ilişkiler ve hedefler çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Netice itibarıyla iki ülke arasında büyük enerji projelerini birlikte gerçekleştirme iradesi oluşmuş ve Gürcistan ile Azerbaycan hükümetleri arasındaki yoğun diyalog Bakü-Supsa boru hattı anlaşmasının imzalanmasına sebep olmuştur.

Bakü-Supsa petrol boru hattı SSCB zamanlarında bile vardı, ancak Azerbaycan bu hattın yenilenmesi için 600 milyon ABD doları harcamıştır. Bu hat, Bakü'ye yakın bulunan Sangaçal terminalinden başlar ve Gürcistan'ın Karadeniz'deki Supsa limanında biter. Azerbaycan ve Gürcistan arasında Bakü-Supsa hattının tamamının genişletilmesi için sözleşme 1996 yılı Mart ayında imzalanmış ve Proje 1998 yılında

---

¹²⁵Carlo, Frappi, Marco Valigi (2015). Patterns For Cooperation In Southern Caucasus Area Azerbaijan, Georgia And Turkey-Triangular Diplomacy In The Shadow Of Energy Strategy. Working Paper. *International Society for Performance Improvement (ISPI)* No. 57, s.4.

bitirilmiştir. Bakü-Supsa hattının başlangıç kapasitesi 150,000 b/d iken yenilenmesinden sonra bu 250,000 b/d hacmine çıkmıştır.¹²⁶

Gürcistan ve Azerbaycan'ın enerji alanında başlattıkları işbirliği her iki ülke için milli menfaatler içeren bir niteliktedir. Çünkü:

1. Bakü-Supsa boru hattı, Rusya toprakları dışında Azerbaycan'ın enerji ihracatının başlangıcı olup Hazar enerji ihracatı için Rusya'nın dışında ilk alternatif yol özelliği taşımıştır. Bakü-Supsa petrol boru hattının kapasitesi sınırlı olduğu için, bölgenin enerji ve güvenlik konusunu önemli düzeyde değiştirmeyecekti ancak, bu, hem Gürcistan hem de Azerbaycan için çok önemli olmadığı anlamını taşımamıştır. Bakü-Supsa boru hattının gerçekleştirilmesi Azerbaycan ve Gürcistan'ın bağımsız iki devlet olduklarının göstergesi olarak çok önemlidir.

2. Bakü-Supsa petrol boru hattının gerçekleştirilmesi ve başarıyla işletilmesi, Güney Kafkasya enerji koridoru için risk faktörü algısını azaltmış ve daha büyük boru hatları inşaatı için sponsorların bulunmasını kolaylaştırmıştır.

3. Bakü-Supsa petrol boru hattının gerçekleştirilmesi daha birçok altyapı projeleri için ileri bir adım olmuştur. Bu projelerden en önemli BTC petrol boru hattıdır.

Ayrıca, şunu da belirtmek gerekir, Gürcistan ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler sadece enerji işbirliğine dayalı değil, aynı zamanda, bu iki ülke kendi pozisyonlarını güçlendirmek için, bölgesel siyasal organizasyonlar kurulmasını da desteklemiştir.

2.6. Siyasal Bir Ortaklık Olarak GUAM Örgütü

Gürcistan ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler sadece ikili/karşılıklı ilişkiler değil, Karadeniz ve Hazar bölgelerini birbirlerine bağlayan GUAM adında bir bölgesel siyasal işbirliği platformunu da yansıtır. SSCB'nin çöküşü sadece Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) kurulmasına değil, aynı zamanda bölgesel siyasi ve ekonomik toplulukların kurulmasına da yol açmıştır.

SSCB sonrası Rusya, eski Sovyet ülkeleri üzerindeki kontrolünü korumak için kendisinin tek lider olduğuna işaret eden BDT'yi kurmuştur. Rusya, farklı ortak

---

¹²⁶Serik Orazgaliyev (2017). Competition for Pipeline Export Routes in the Caspian Region: The New Great Game of the New Silk Road? London *Cambridge Journal of Eurasian Studies*, ss.8-9.

sözleşmeler sayesinde aslında SSCB'nin farklı biçimde yeniden kurulmasını istemiştir.¹²⁷ Rusya menfaatlerini öne çıkaran çabaya karşı, bölgesel kurumların kurulmasının zorunlu olduğunu kabul eden bazı eski Sovyet ülkeleri, kendi milli menfaatlerine uygun ve kendi dış politika önceliklerini belirten çabalar içinde olmuşlardır.¹²⁸ Bunun için ülkeler kendi güçlerini birleştirerek Rusya'nın baskısını ve etkisini azaltmaya çalışmışlardır. Bu kapsamda, GUAM ön plana çıkmıştır.

Mayıs 1996 yılında Gürcistan, Azerbaycan, Moldova ve Ukrayna, Viyana'da yapılan Avrupa'da Silahlı Kuvvetlerin Azaltılması Konferansı'na katılarak yeni Avrupa güvenlik sisteminin kurulması sürecinde aktif işbirliği yaparak bölgesel bir organizasyonun kurulması arzularını sergilemişlerdir.¹²⁹

Ekim 1997'de Strasburg'da Avrupa Konseyi zirvesinde Gürcistan, Azerbaycan, Ukrayna ve Moldova çok taraflı işbirliğinin geliştirilmesi için GUAM danışmanlık forumunu kurmuşlardır. GUAM adı, üye ülkelerin adlarının birinci harflerinden ibarettir ve Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova'yı içerir. 1999-2005 yıllarında bu örgüte Özbekistan da katıldı, bu yüzden bu örgüt o yıllarda GUUAM olarak adlandırılmıştır. 2005 yılında Özbekistan'ın bu örgütten ayrılmasından sonra adı yine GUAM olmuştur. 23 Mayıs 2006 tarihinde Kiev'de yapılan GUAM zirvesinde dört üye tarafından Kiev beyanı açıklaması yapılmıştır. Bu beyana göre, GUAM'a Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü (Organization for Democracy and Economic Development (ODED)) adı verilmiştir.¹³⁰

GUAM, eski Sovyetler topraklarında Rusya dışında kurulmuş ilk bölgesel örgüttür. Bu örgütün üyesi ülkeler Batı yanlısı politik duruşlarını açıkça ilan etmişlerdir. Bu nedenle GUAM örgütünün, ABD tarafından yönetilen anti Rusya projesi olduğunu vurgulayan Rus politikacı ve uzmanlar vardır. GUAM örgütü ABD ve AB yada başkalarının menfaatlerine uygun olarak görülse de, belirleyici faktör GUAM ülkelerin kendi tercihleri olmuştur.¹³¹ GUAM üyesi ülkelerin amacı

---

¹²⁷Mamuka Kobakhia (2002). Suamis Sheqmnis İstoria da Ganvitarebis Perspeqtivebi. *Sakhartvelos Strategiuli Kvlevebisa da Ganvitarebis Centri*, N-69, İvnisi, ISSN 1215-0813, s.2.

¹²⁸Vladimir Ivanov (2009). Guam: Old Problems and New Challenges. *Central Asia And The Caucasus*, Armenia, s.152.

¹²⁹Kobakhia, *a.g.m.*, s.4.

¹³⁰Vladimer Papava (2008). On The Role of The "Caucasian Tandem" in Guam. *Central Asia and The Caucasus*, (3-4), s.49.

¹³¹Ivanov, *a.g.m.*, s.153.

Rusya egemenliğinin azaltmak ve eski Sovyet devletlerinin bağımsızlık ve egemenliğinin güçlendirilmesi isteğini yansıtan siyasi, ekonomik ve stratejik bir birliktir. Diğer bir ifadeyle GUAM üyesi ülkeler Rusya'nın jeopolitik etkisini kırmayı amaçlamışlardır.

İlk GUAM zirvesi Yalta'da 2001 yılında yapılmış olup, GUAM örgütünün amaç ve ilkeleri belirlenmiştir. GUAM'ın temel belgelerinde, üyelerinin menfaatlerini arttıran uygun işbirliği öngörülmüştür. Bu amaçlar şunlardır: Uluslararası ve bölgesel güvenliğin ve kararlılığın güçlendirilmesi, genel güvenlik alanı oluşturmak için Avrupa entegrasyonunun derinleştirilmesi ve tarafların sosyal, ekonomik, ulaşım, enerji, bilimsel teknik ve beceri potansiyellerinin geliştirilmesidir.¹³²

Gürcistan ve Azerbaycan GUAM üyeliğini dış politikalarını güçlendirmenin bir yolu olarak gördüler. GUAM çerçevesi, Gürcistan ve Azerbaycan'ın stratejik hedeflerine ulaşmak için önemli bir araç haline geldi. GUAM örgütü Gürcistan ve Azerbaycan'ın temel dış politika önceliklerini yansıtmaktadır. Örneğin, 1997 tarihinde, Bakü'de, dış işleri bakanları yardımcılarları arasındaki istişare toplantısı sonucunda, aşağıdaki önceliklerin altını çizen ortak bir protokol imzalanmıştır: Siyasi etkileşim ve işbirliği, çatışmaların barışçıl bir şekilde çözülmesi konusunda karşılıklı etkileşim ve ayrılıkçılığa karşı mücadelede işbirliği, barış etkinlikleri/faaliyetleri alanında işbirliği ve Avrasya ulaşım koridoru ve kalkınma alanında işbirliği.¹³³

GUAM ülkeleri arasında serbest ticaret sözleşmesi 2002 tarihinden itibaren yürürlüktedir. Belirtilen sözleşme ticaret özgürlüğünü öngörmektedir. Sözleşme ile taraflar, gümrük vergisi, tahsilat ve ödemelerden muaf olacaklar, ithalat ve ihracat ile ilgili miktar kısıtlamaları kaldırılacak idari formaliteleri kolaylaştırılacak, ülkeler arası ekonomi ilişkilerinin geliştirilmesi ve güçlendirmesine katkı sağlayacaktır.

Aynı zamanda GUAM üyeleri, uzun zamandır, kendi topraklarındaki mevcut Rus askeri müdahalelerini ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar. Gürcistan ve eski SSCB üyesi olan ülkelerdeki “donmuş” çatışmaları çözmeye çalışacaklardır. Fakat,

---

¹³²Atilla Sandıklı, Elnur İsmayılov, Orhan Gafarlı (2014). Kafkasya'daki Gelişmeler ve Türkiye (Rapor No: 60). İstanbul: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, s.41.

¹³³Tsereteli, *a.g.e.*, ss.34-35.

GUAM, bu çatışmaların çözümünde büyük bir etki gösterememiştir. Genel olarak örgütün ana görevi olarak ekonomik ilişkilerin gelişimi kalmıştır. Diğer bir ifadeyle GUAM, bir örgüt olarak, Kafkasya bölgesinden Avrupa ve Orta Asya ülkelerini bağlayacak daha çok ekonomik nitelikli bir çaba olarak kalmıştır.

GUAM ülkeleri Japonya, Çin ve AB ile ilişkilerini geliştirmektedir. Şüphesiz bölgedeki Çin ekonomik faaliyetleri GUAM ülkelerine ekonomik yararlar sağlamaktadır. Bütün taraflar açısından, GUAM'ın faaliyetleri, yeni piyasaların açılması, ticaretin ve yatırımların artması yönünde önemli bir platform olanağı sunmaktadır.

1990'lı ve 2000'li yılların başında GUAM üyeleri arasında son derece yetersiz enerji ve ulaşım bağlantıları bulunuyordu. Bugün için Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu, GUAM ülkeleri için Rusya'nın etkisinden çıkmayı sağlayan önemli işbirliği projeleri olmuşlardır.

III. BÖLÜM

GÜL DEVRİMİ SONRASI GÜRCİSTAN-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİNDE ARTAN BAĞIMLILIK

3.1 Gül Devrimi'nin Ortaya Çıkışı ve Beklentiler

1992'de Şevardnadze anavatanına döndükten sonra, yoğun kaos ve kanunsuzluk olan ülkesinde istikrarın sağlanmasında önemli katkıda bulunmuştur. Özellikle, siyasi partilerin ve devlet kurumlarının kurulmasını teşvik etmiş ve etkileyici genç siyasetçilerden oluşan bir kadro kurmuştur. Şevardnadze'nin yönetimi altındaki Gürcistan, Avrupa Konseyi, Dünya Ticaret Örgütü'nün üyesi olmuştur ve en önemli enerji projelerinin temeli atılmıştır. Ancak 1990'ların sonunda, Şevardnadze'nin çok başarılı olduğu söylenemez. Şevardnadze yolsuzluğu ortadan kaldıramadı ve devlet sınırlarını kontrol edemedi. Bunun en net örnekleri de Abhazya, Güney Osetya ve Acara bölgelerinde yaşanan gelişmelerdi. 1993'ten beri Abhazya ve Güney Osetya ayrılıkçı bölgeleri Rusya yardımıyla yasadışı bağımsız politikalar izliyordu. 5 Aralık 2000'de, Rusya Abhazya ve Güney Osetya'nın ayrılıkçılarına vizeyi kaldırırken, Gürcü vatandaşlarına vize rejimi uyguladı. Dahası Rusya her iki bölgede Rus pasaportlarını dağıtmaya başladı.¹³⁴

Acara bölgesine gelince, Şevardnadze'nin zayıflığı burada da açıldı. Acara bölgesinin lideri Aslan Abashidze, o dönemde merkezi hükümetin kanun ve kurallarını ihlal ediyordu. Abashidze vergi gelirlerini merkezi hükümete aktarmadan, yavaş yavaş kendisi için bir ordu oluşturuyordu. Ayrıca Şevardnadze'den farklı olarak Rusya'ya müttefik olarak bakan Abashidze, Rus askeri üssünün Batum'da olmasını kendi siyasi rejimi için bir güvenlik garantisi olarak görüyordu. Bunun dışında Şevardnadze'nin yetkilerini kaybetmesinin diğer sebebi de, bahsedildiği üzere, ülkede var olan derin yolsuzluktu. Gerçekte, Gürcistan devlet inşası önünde bulunan en büyük engeller yolsuzluk ve ekonomik istikrarsızlıktı. 2003 yılında, yolsuzluk Gürcistan'daki yaşamın neredeyse her yönünü sarmış, ülke pek çok raporda başarısız devletler arasında değerlendirilmiştir. Böyle bir ortamda,

¹³⁴Gachechiladze, *a.g.e.*, ss.485-504.

Gürcistan'da 2 Kasım 2003'te yapılan parlamento seçimleri çok daha önemli bir hale gelmiştir.¹³⁵ Zira 2 Kasım 2003'te Gürcistan'da geniş kapsamlı seçim yolsuzluğu kitlesel gösterilere yol açmış ve gösteriler Gül Devrimi olarak bilinen şiddet içermeyen hükümet değişikliği ile sonuçlanmıştır.¹³⁶

Seçim yolsuzluğu nedeniyle vatandaşların kitlesel protestoları yaklaşık üç hafta sürmüş ve 23 Kasım'da Gürcistan Cumhurbaşkanı Şevardnadze'nin istifasıyla sonuçlanmıştır.¹³⁷ Gül Devrimi'nin başarılı ve şiddetsiz bir şekilde sonuçlanmasında gençlik hareketi Kmara¹³⁸, muhalif partilerinin, özellikle Mikheil Saakaşvili'nin Birleşik Ulusal Hareketi ve bağımsız medya kuruluşu olan Rustavi-2'nin önemli rolleri olmuştur.¹³⁹ Böylece yolsuzluk, ekonomik kriz ve 2003 yılında seçim sahtekarlığı sebebiyle meydana gelen siyasi kriz, ülkedeki iktidarın kansız bir şekilde değişmesini ve yerine yenilikçi Batı yanlısı bir iktidarın gelmesini sağlamıştır.

2003'teki Gül Devrimi, Gürcistan'daki siyasi manzarayı temelden değiştirdi. 2003'teki Gül Devrimi'nden sonra Batı yanlısı lider Saakaşvili iktidara geldi. Gül Devrimi sivil toplumda bir kez daha, SSCB'nin yıkılmasından sonra, demokratik olmayan bir ülkede ve bölgede demokrasinin ilerlemesi, ekonomik istikrarın sağlanması ve yolsuzluğun önlenmesi için yeni umutlar yaratmıştır. Her şeyden önce Gürcü halkı, uzun süredir devam eden sivil huzursuzluğun ardından, eski Sovyet dönemi siyasi seçkinlerinin yerini alan yeni idareye büyük bir beklenti ve güven duymuştur.¹⁴⁰ Ayrıca, Gül Devrimi sonrası dış beklentiler de çok yüksekti. Gül Devrimi, Gürcistan'ın demokratik devlet inşası için yeni bir başlangıç ve

¹³⁵Gachechiladze, *a.g.e.*, s.505.

¹³⁶Pamela Jawad (2005). *Democratic Consolidation in Georgia after the "Rose Revolution?"* (Reports No. 73). Frankfurt: Peace Research Institute Frankfurt, s.1.

¹³⁷22 Kasım tarihinde yeni seçilmiş meclisin ilk oturumunda Shevardnadze'nin konuşması sırasında, dışardaki protestocular Birleşik Ulusal Hareketin Lideri Saakaşvili ile birlikte ellerinde güllerle meclise girmişlerdir. Bu durumda Şevardnadze meclisi terk etmek zorunda kaldı. Protestocuların güller ile parlamentoya girmeleri nedeniyle iktidar değişimine Gül Devrimi adı verilmiştir. Nilgün Atıcı Köktaş (2015). *Saakaşvili Dönemi Gürcistan: İç ve Dış Politika Üzerine Bir Değerlendirme*. Ardahan Üniversitesi *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (2), s.97.

¹³⁸Kmara hareketinin kurulması 2000 yılına dayanır, hareketin temelleri Tiflis Devlet Üniversitesi'ndeki öğrenciler tarafından üniversite bünyesinde oluşturuldu.

¹³⁹Giorgi Kandelaki (2006). *Georgia's Rose Revolution: a Participant's Perspective* (Special Report 167). Georgia: United States Institute of Peace, ss.4-5.

¹⁴⁰Daniel Kharitonov (2016). *Police Reform In Georgia: Case Study*. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3539232> Erişim Tarihi: 04.01.2020.

muhtemelen daha geniş bir bölge için emsal teşkil eden bir başarı modeli olarak algılanmıştır.¹⁴¹

Devrim sonrası 5 Ocak 2004 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Saakaşvili yüzde 90'ın üzerinde destek alarak seçimi kazandı. 25 Ocak 2004'te Cumhurbaşkanı Saakaşvili göreve başlama töreni konuşmasında “*Gürcistan’ı birleşmiş, istikrarlı, demokratik, bağımsız ve güçlü bir devlete dönüştürmek*” gibi oldukça iddialı bir hedef belirledi.¹⁴² Saakaşvili'nin amacı toprak bütünlüğünü sağlamak ve devlet yapısını güçlendirmek olmuştur. Bunun için dokuz yıl boyunca NATO, AB ve ABD'den destek alarak toprak bütünlüğünü sağlamaya ve devletin yapısını güçlendirmeye çalışmıştır. Ancak Saakaşvili'nin büyük güçlerden destek alarak devletin yapısını güçlendirme çalışmalarının bir sonucu Rusya ile ilişkileri bozulmuş ve Ağustos 2008'de Gürcistan-Rusya Savaşı ortaya çıkmıştır.

3.2 Saakaşvili Dönemi Gürcistan-Azerbaycan İlişkileri

Kasım 2003'de Gürcistan'da gerçekleşen Gül Devrimi, Batı yanlısı ve açıkça Rusya karşıtı tutumunu asla gizlemeyen Saakaşvili başkanlığında yeni bir ekibin iktidara gelmesini ve Azerbaycan-Gürcistan ikili ilişkilerinde yeni bir aşamanın başlamasını sağlamıştır.¹⁴³

Gürcistan'da Gül Devrimi sonucunda Saakaşvili, Azerbaycan'da ise Cumhurbaşkanlığı seçimi sonucunda İlham Aliyev'in iktidara gelmesi aynı yıla denk gelmiştir. Ülkelerde iktidarların değişmesi, ilk başta her iki toplumda da yeni liderlerin hangi politikaları izleyeceği ve önceki anlaşmalara uyup uymayacaklarına dair şüpheler oluşturmuştur. Özellikle Azerbaycan'ın yeni iktidarı için Saakaşvili'nin ilk açıklamalarında yer alan Sovyet sonrası alanda renkli devrimlerin kaçınılmaz olarak yayılacağına dair sözleri endişe yaratmıştır. Ancak bu endişeler her iki liderin yakın ilişkiler kurmasıyla kısa sürede sona etmiştir.

2004 yılında Gürcistan'daki hükümet değişikliği, Gürcistan'ın Azerbaycan'la olan ilişkilerini zayıflatmak yerine, aksine bu bağları derinleştirmek için yeni

---

¹⁴¹Keti Tsikhelashvili, (2007). Georgia Four Years After The Rose Revolution. *Turkish Policy Quarterly*, 6 (3), ss.118-119.

¹⁴²Tsikhelashvili, *a.g.m.*, s.119.

¹⁴³Sergey Minasian (2014). Azerbaijan And Georgia: Asymmetrical Relations. *Central Asia And The Caucasus* 15 (2), s.52.

adımların atılmasını beraberinde getirdi. Örneğin 4-5 Mart 2004 tarihlerinde Gürcistan Cumhurbaşkanı Saakaşvili Bakü'ye resmi bir ziyarette bulundu. Bakü'de ziyaret sırasında her iki ülkenin liderleri, Avrupa entegrasyonu ve bölgesel güvenlik alanındaki stratejik ortaklığın önemini vurgulayan ortak bir açıklama yaptılar.¹⁴⁴ Bu olumlu gelişmelerin devamı İ. Aliyev'in Haziran ayında Gürcistan'ı ziyaret etmesini beraberinde getirdi. İ. Aliyev'in ziyareti kapsamında, iki devlet arasında aşağıdaki önemli anlaşmalar imzalanmıştır:

1. Gürcistan Hükümeti ile Azerbaycan Hükümeti arasında demiryolu taşımacılığının işleyişinin koordinasyonu hakkında anlaşma.
2. Gürcistan-Azerbaycan arasında enerji sektöründe işbirliğinin artırılması hakkında anlaşma.
3. Gürcistan Maliye Bakanlığı ile Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Bakanlığı arasında işbirliği ve karşılıklı yardım hakkında anlaşma.¹⁴⁵

Ayrıca ziyaret sırasında Azerbaycan Cumhurbaşkanı İ. Aliyev Saakaşvili ile bir araya gelirken iki millet arasında kardeşlik ilişkileri hakkında vurgu yaptı. İ. Aliyev yaptığı konuşmada şu ifadeleri kullandı: *“Bu kardeşlik, bu arkadaşlıkla gurur duyuyoruz. Bugün hem Gürcistan hem de Azerbaycan yeni birer hükümete sahiptir ve iki ülke arasındaki ilişkiler büyük ölçüde liderleri arasındaki ilişkiye bağlıdır. Tiflis'e büyük delegasyon ile rastgele gelmedim. Benim esas isteğim bu heyet üyelerinden Gürcü meslektaşları ile aktif ilişkiler kurulması ve bu ilişkilerin daha yapıcı olmasıdır. Başkanlar arasındaki karşılıklı anlayışa gelince, bunun hakkında konuşmak bile gerekli değildir. Zira ülkelerimiz, başkanlarının arkadaş olmasından dolayı şanslıdır.”* Görüşmede Saakaşvili de iki ülke arasında ilişkilerin hızla gelişmekte olduğunun altını çizmiş ve *“Aramızdaki ilişkiler çok hızlı, dinamik bir şekilde gelişmektedir. Bu, Azerbaycan'ın yeni Cumhurbaşkanı'nın, Gürcistan'ın*

¹⁴⁴Lasha Gamjashvili (2019). *Sakhartvelo Azerbaijanis Urtiertobebis Dinamka: Ganwirulia Maradiuli Partniorobistvis?* Lisans Tezi, Shavi Zgvis Saertashoriso Üniversitesi, Tbilisi, s.18.

¹⁴⁵CE (Council of Europe). (12.07.2017). Third Report of Georgia, According to Article 25 Paragraph 2 of the European Framework Convention for the Protection of National Minorities March (2017, ACFC/SR/III (2017)002). Georgia: Council of Europe: Secretariat of the Framework Convention for the Protection of National Minorities. <https://www.refworld.org/docid/596f078d4.html>, s.56.

Azerbaycan'daki rolünü tamamen farklı bir çerçevede gören, Babası Haydar Aliyev gibi, başarısızdır"¹⁴⁶ ifadelerini kullanmıştır.

Saakaşvili iktidara geldikten sonra Gürcistan ile Azerbaycan ilişkileri olumlu yönde gelişirken, Gürcistan-Rusya ilişkileri daha da bozulmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak, Tiflis ile Moskova arasında 2005-2006 yıllarında siyasi kriz, 2008'de ise Rus-Gürcü Savaşı çıkmıştır. Eylül 2006'da Gürcistan'ın dört Rus subayını casusluk suçlamasıyla gözaltına alması, Gürcistan ile Rusya arasında gerginliğe neden olmuş, ilişkiler daha da kötüleşmiş ve sonucunda da diplomatik kriz ortaya çıkmıştır.¹⁴⁷

Rusya büyükelçisini Gürcistan'dan çekmiş ve sürecin sonunda Gürcistan'a yönelik güce dayanan diplomasi yürütmeye başlamıştır. Yaşanan casus skandalı sonrasında cevap olarak Rusya, Gürcistan ile tüm hava, karayolu, deniz taşımacılığı, posta ve banka bağlarını kesmiş ve Gürcistan vatandaşlarına vize şartı getirmiştir.¹⁴⁸

Rusya ekonomik araçları da kullanarak baskı kurmaya çalışmıştır. Rusya pazarı Gürcistan ürünleri için önemli bir ihracat pazarıyken, 2006 yılında Rusya, Gürcü ürünlerini (şarap, mineral suyu içecekleri, turunçgiller, meyve ve sebzeler) kalitesiz, sağlıksız olarak adlandırmış ve ambargo ile kendi pazarından çıkartmıştır.

Ekonomik ambargonun dışında Rusya, Gürcistan'a karşı enerji konusunu da tehdit olarak kullanmıştır. Gürcistan 2006 yılına kadar doğal gazın %100'ünü Rusya'dan almaktaydı ve Rusya Gürcistan için tek doğal gaz tedarikçisiydi. Siyasi baskı amacıyla Rusya, doğalgaz boruları ve enerji nakil hatları üzerindeki 1000 metre küp gazın fiyatını 110 dolardan 230 dolara çıkarmıştır ve sabotaj eylemleri gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda Saakaşvili, Gürcistan'ın Rus gazı için siyasi bir bedel ödemeyeceğini açıkladı ve enerji krizini çözebilmek için alternatif yol bulmaya çalıştı. Gürcistan, bu krizi esas olarak Azerbaycan ve kısmen İran üzerinden ve kendi

---

¹⁴⁶Eka tsamalashvili (15.06.2004). *Azerbaijanis Prezidentis Viziti Sakhartveloshi*, <https://www.radiotavisupleba.ge/a/1535664.html?fbclid=IwAR2cRg2KrAXuvLaM4YIIE-bq19XCrDG-fUaJ8Xi04jOJEH37E7Y9vtS2CVE>, Erişim Tarihi: 05.01.2020.

¹⁴⁷Salim Avcı (2016). *Rusya'nın Dış Politikasında Emperyalizme Dönüş: Gürcistan, Ukrayna ve Suriye Krizi Örnekleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2016, s.74.

¹⁴⁸Asim Memmedov (2009). *Gürcistan ve Kırgızistan'da Yönetim Değişikliğinin Nedenleri ve Yeni Yönetimlerin Dış Politikaları*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara, ss.202-203.

hidroelektrik kaynaklarının geliştirilmesi yoluyla çözebilmiştir.¹⁴⁹ Bu konuda Azerbaycan önemli bir role sahip olmuştur. Örneğin Rusya, İ. Aliyev'in 9 Kasım 2006'de Moskova'ya ziyareti sırasında Azerbaycan'ı Gürcistan'a yardım etmemesi hakkında uyardı¹⁵⁰. Bu uyarıya rağmen Azerbaycan kendi rezervlerinden 1 milyon metreküpten fazla doğal gazı Gürcistan'a satarak Tiflis'i kriz sırasında enerji ihtiyacının karşılanması konusunda rahatlatmıştır.¹⁵¹

Yine, 2006 yılındaki Rusya-Gürcistan gaz krizinin diğer önemli somut sonucu, SOCAR'ın, Gürcistan'da SOCAR Georgia şirketini kurarak Gürcistan pazarına giriş yapması ve Gürcistan iç enerji piyasasında Azerbaycan'ın rolünü artırmaya başlamasıydı. Aynı yıl SOCAR tarafından Karadeniz kıyısında olan Kulevi Petrol Terminalini satın almıştır. Kulevi Petrol Terminali'nin 16 Mayıs 2008'de yapılan açılış törenine SOCAR'ın başkanı Rövgan Abdulayev, Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı Artur Rasızade ve Saakaşvili katılmıştır. Törende taraflar, iki ülke ekonomisinin geliştirilmesinde Kulevi Petrol Terminali'nin stratejik önemine vurgu yapmışlardır.¹⁵²

Kulevi Petrol Terminali Azerbaycan ve Orta Asya'dan petrol ve doğal gaz taşınmasını amaçlamıştır. Kulevi Petrol Terminali açıldıktan sonra SOCAR terminali vasıtasıyla Karadeniz üzerinden dünya pazarlarına petrol satmaktadır. SOCAR, Terminalin toplam kapasitesi, üç milyon ton ham petrol, üç milyon ton dizel yakıt ve dört milyon ton mazot dahil olmak üzere, yılda 10 milyon ton petrol yüküne sahiptir. Terminal, 2008'den beri 25 milyon tondan fazla petrol ve doğal gaz taşınmasına aracılık etmiştir.¹⁵³

SOCAR, Azerbaycan'ın hızlı ekonomik gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur ve 2007 yılından itibaren de Gürcistan ekonomisine katkıda bulunmaktadır. SOCAR'ın yan kuruluşu olan SOCAR Energy Georgia, Gürcistan ekonomisine 1 milyar dolardan fazla yatırım yaparak ve 2007-2017 yıllarında

¹⁴⁹Giorgi Gvalia (2010). *Rogor İrcheven Patara Qveynebi Mokavshireebis Dabalansebisa da Mitmasnebis Strategiebi Kavkasiashi*, Doktora Tezi, İlias Sakhelmwifo Üniversitesi, Socialur da Politur Mecnierebata Fakulteti, Tbilisi, ss.63-65.

¹⁵⁰Kakachia, Shiriyev, *a.g.e.*, s.51.

¹⁵¹Mitat Çelikpala, Cavid Veliyev (2015). Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye Bölgesel İşbirliğinin Başarı Örneği. Kadir Has University Center for International and European Studies (CIES), s.8.

¹⁵²Tbilisi, (2014). Azerbaycan Respublika. *Gazeti Sakhelebi*, s. 547.

¹⁵³Forbes (09.10.2013). *Sakhartvelos Portebi*, <https://forbes.ge/news/188/sakhartvelos-portebi>, Erişim Tarihi: 06.01.2020.

Gürcistan devlet bütçesine yaklaşık 1,25 milyar dolar vergi ödeyerek büyük bir katkıda bulunmuştur.¹⁵⁴

Özellikle, SOCAR Ağustos 2008 Savaşı'ndan sonra Gürcistan enerji sektöründe büyük bir paya sahip olmuştur. 2008'de Gürcistan'ın bölgelerinde faaliyet gösteren doğal gaz dağıtım şirketlerini satın almıştır. Kasım 2012'de de İTERA-Georgia'yı satın alarak, başkent Tiflis dışında Gürcistan'ın bütün bölgelerinde doğal gaz dağıtımıcısı olmuştur.¹⁵⁵

SOCAR, Gürcistan'daki faaliyetlerini SOCAR Georgia Petrol, SOCAR Gaz İhracat-İthalat, SOCAR Georgia Gaz, SOCAR Georgia Gaz Dağıtım, Karadeniz Terminali ve diğer iştirakleri aracılığıyla gerçekleştirmekte olup, Gürcistan'da en büyük yabancı yatırımcı konumundadır.

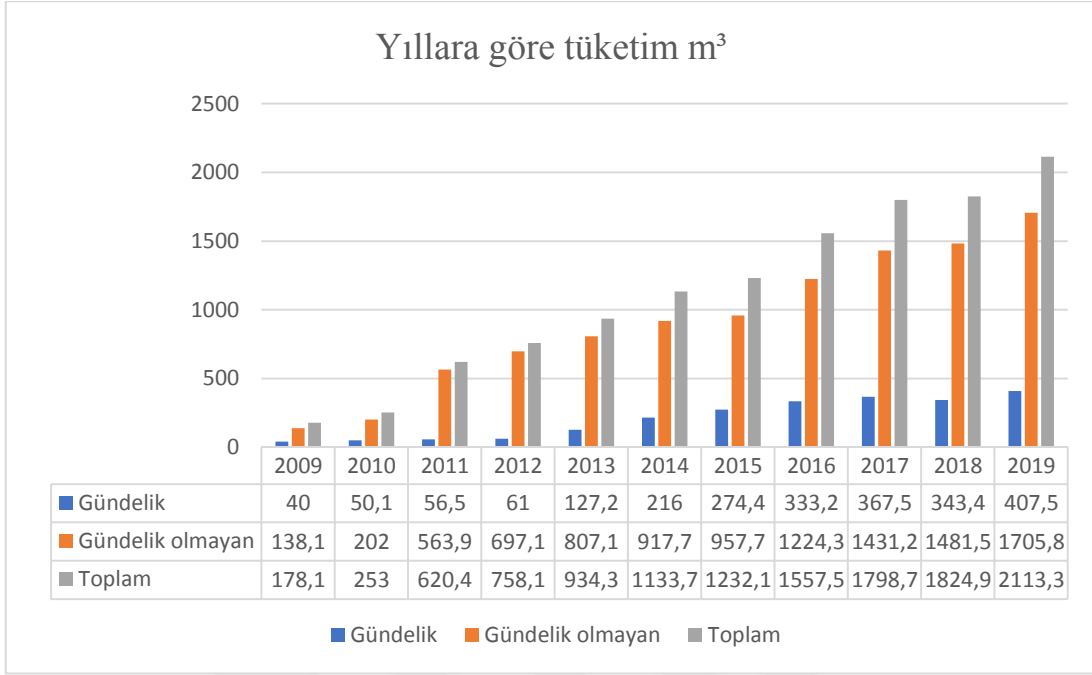
SOCAR Gaz Grubunun ana faaliyetleri; doğal gaz tedarik ve dağıtım faaliyetleri, Gürcistan'ın bölgelerde doğal gaz dağıtım şebekelerinin inşası, rehabilitasyonu ve işletilmesi şeklindedir. SOCAR Georgia Gaz, 2009-2019 yılları arasında Gürcistan genelinde 800'den fazla yerleşim yerine doğal gaz tedariki sağlamıştır. Aşağıdaki Şekil 1'de 2009-2019 yılları arasında SOCAR Georgia Gaz tüketim görülmektedir. SOCAR'ın Gürcistan piyasasında ortaya çıktığı günden itibaren, gündelik ve gündelik olmayan gaz tüketiminin yıldan yıla önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Öyle ki 2009 yılında toplam gaz tüketimi 178.1 metreküp iken 2019 yılında ise 2113,3 metreküpe ulaşmıştır.

---

¹⁵⁴*Volume of SOCAR's Shipment via Georgian Port Disclosed*, <https://oilterminal.org/en/news-en/volume-of-socar-s-shipment-via-georgian-port-disclosed/>, Erişim Tarihi: 06.01.2020.

¹⁵⁵Elnur İsmayıl (2015). *Enerji Güvenliğinde Gürcistan'ın Jeopolitik Önemi ve Rusya*. Tartışma ve Çalışma Metini. *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*. İstanbul, Yayın No. 1248., s.6.

Şekil 1: 2009-2019 SOCAR Gürcistan Gaz Tüketimi

Kaynak: <http://socargas.ge/ge/history>, Erişim Tarihi: 06.01.2020.

Günümüzde SOCAR Gürcistan topraklarında 114 akaryakıt istasyonu işletmektedir ve şirket yaklaşık 1500'den fazla çalışanı istihdam etmektedir. Bugün Azerbaycan, iki devlet arasındaki ikili enerji işbirliği sayesinde Gürcistan'ın iç enerji piyasasında özel bir ağırlığa sahiptir.¹⁵⁶

Genel olarak Saakaşvili döneminde Azerbaycan ile ilişkilere bakılacak olursa bunun olumlu yönde devam ettiği görülmektedir. Saakaşvili döneminde Gürcistan ile Azerbaycan arasında ikili ilişkilerin önemi her iki devletin, milli güvenlik strateji belgelerine de yansıtılmıştır. Özellikle 23 Kasım 2007 yılında İ. Aliyev tarafından onaylanan ve yürürlüğe giren Azerbaycan Milli Güvenlik Stratejisi Belgesinde Gürcistan ile ilişkilerin daha da geliştirilmesinin Azerbaycan devleti için büyük önem taşıdığı belirtilmiştir. Belgede Gürcistan ile ilişkiler, ortak çıkarlar temelinde stratejik işbirliği boyutunda sürdürülecektir denilmiştir.¹⁵⁷ Diğer taraftan 2011 yılında Gürcistan ikinci kere milli güvenlik doktrini kabul etmiş ve doktrinde Rusya'ya ikincil bir yer verilerek, ABD, AB ve Azerbaycan ile ilişkilerin

¹⁵⁶Gamjashvili, a.g.t., s.24.

¹⁵⁷Azerbaycan Milli Güvenlik Stratejisi Belgesi <https://www.mgk.gov.tr/index.php/azerbaycan-milli-guvenlik-stratejisi-belgesi>, Erişim Tarihi: 24.01.2020, s.5.

geliştirilmesi dış politika öncelikleri içerisinde ele alınmıştır. Bu doktrin ve strateji belgelerinin de gösterdiği gibi, Gürcistan ve Azerbaycan ikili ilişkilerini her geçen gün geliştirme çabasında olmuşlar, bunun en net örnekleri de iki ülkenin bölgesel ve uluslararası projelere beraber katılmaları biçiminde ortaya çıkmıştır.

3.3. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı

Gürcistan-Azerbaycan işbirliğini, petrol, gaz ve ulaşım hatları güçlendirmektedir. Bakü-Supsa, Hazar Denizi petrolünün Rusya topraklarına uğramaksızın Avrupa'ya ulaştırılmasına imkân sağlayan ilk projeydi. Bakü-Supsa petrol boru hattı, Hazar kaynaklarının Batıya nakledilmesinde ilk adımı olurken, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) ve Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) boru hatları da Güney Kafkasya'da önemli değişiklikler meydana getirdi. Enerji projeleri, Gürcistan ile Azerbaycan'ın Avrupa devletlerine yakınlaşmalarına imkân sağladı ve Bakü-Tiflis-Ankara eksenini güçlendirdi.

BTC, mühendislik açısından büyük başarı olmakla kalmayıp, aynı zamanda Kafkasya için son derece önemli bir jeopolitik projedir. Bu projeye Gürcistan ve Azerbaycan, Rusya topraklarını dışarıda bırakarak kendi siyasetlerini farklı bir şekilde sürdürmeye başlamışlardır.

BTC, baştan beri oldukça siyasi bir projeydi, çünkü:

1. BTC projesi, Azerbaycan'ın, güçlü komşuları olan Rusya ve İran'dan bağımsız olarak kendi siyasetini sürdürmesine yardımcı oldu.

2. BTC, bölgedeki yeni kurulan devletler arasında olumlu stratejik işbirliği geliştirilmesinde büyük bir rol oynadı. Bu tür bir enerji işbirliği, Gürcistan ile Azerbaycan arasındaki ilişkilere ve daha geniş komşuluk ilişkilerine olumlu katkıda bulundu.¹⁵⁸

BTC projesi, ABD, Türkiye ve AB tarafından desteklendi. ABD'nin aktif katılımı ve hükümetinin bölgeye çok sayıda resmi ziyareti, ABD'nin, Hazar

---

¹⁵⁸Nina Miholjic, (November 2017). *Azerbaijan As Georgia's New Reliable Energy Investor*. https://www.researchgate.net/publication/327646695_Azerbaijan_as_Georgia's_New_Reliable_Energy_Investor, Erişim Tarihi: 20.01.2020.

ülkeleriyle enerji işbirliğini geliştirme konusundaki ilgisini yansıtıyordu. Nisan 1995'te ABD Enerji Dairesi Sekreter Yardımcısı William White, Orta Asya ve Kafkasya ülkelerini ziyaret etti ve orada boru hattı projeleriyle ilgili konuları değerlendirdiler. White, Rusya topraklarına uğramaksızın Hazar bölgesinden boru hatlarının yapılmasını kapsayan BTC projesini kesin bir şekilde desteklediğini söyledi.¹⁵⁹

29 Ekim 1998 tarihinde, Türkiye, Gürcistan, Kazakistan ve Özbekistan Cumhurbaşkanları, BTC projesinde işbirliğine hazır olduklarını ifade eden Ankara Deklarasyonu'nu imzaladılar. Zirve toplantısına ABD Enerji Sekreteri Bill Richardson katıldı ve projeye güçlü bir destek verdi.¹⁶⁰ Bu adımı atarak ABD, Güney Kafkasya'daki varlığını genişletmek ve Rusya ile İran'ın bölgeyi kontrol etme iddialarını sınırlamak istedi. Rusya, ABD ile Batı'nın desteğini Güney Kafkasya'da kendi etkinliğine karşı bir meydan okuma olarak algıladı.¹⁶¹

BTC boru hattının gerçekleştirilmesi Rusya'nın karşı çıkması nedeniyle Bakü-Supsa'dan daha zor gerçekleştirilebilmiştir. Rusya'nın bu projeye karşı çıkışını Gürcistan'ın eski Cumhurbaşkanı Şevardnadze kendi anılarında dile getirmiştir. Şevardnadze, anılarında 10 Şubat 1998'de bir otobanda kendisine yönelik yapılan bir saldırı sonrası Yeltsin'in onu arayıp sağlık durumunu sorduğunu, ardından Hazar kaynakları hakkında konuşmaya başladığını şu şekilde aktarmıştır: “*Hazar kaynaklarını taşımakla ilgilendiğinizi biliyorum, ancak taşımanın Gürcistan üzerinden yapılamayacağını bilmelisiniz*”. Bunun üzerine Şevardnadze'nin “Neden?” sorusuna Yeltsin'in cevabı, “*bunun Rusya'nın ulusal menfaatlerine aykırı olduğu, kaynakların Gürcistan üzerinden değil Rusya üzerinden taşınması gerektiğiacağı*” biçiminde olmuştur.¹⁶²

Rusya, Hazar kaynaklarının Bakü–Novorossiysk hattıyla kendi toprakları üzerinden taşınmasını istedi. Ancak ABD, Türkiye, Azerbaycan bunu kabul etmemiştir. Netice itibarıyla, ABD'nin aktif enerji diplomasisi ile 1999'da İstanbul'da AGİT zirve toplantısında, Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan

---

¹⁵⁹Orazgaliyev, *a.g.m.*, s.4.

¹⁶⁰Orazgaliyev, *a.g.m.*, s.4.

¹⁶¹Kakachia, Shiriyev, *a.g.e.*, s.45.

¹⁶²Gamjashvili, *a.g.t.*, s.23.

BTC boru hattı inşaatına başlama kararını içeren anlaşmayı imzaladı. Boru hattının inşasına ise, Eylül 2002'de Bakü Sangaçal Petrol Terminali'nde düzenlenen bir törenle başlandı.

BTC boru hattı, bölgesel öneme sahip bir projedir, çünkü hat aşırı kalabalık olan İstanbul Boğazı'na uğramaksızın Hazar Denizi'ni direkt olarak Akdeniz'e bağlamaktadır. BTC boru hattı, Azerbaycan'daki Sangaçal Terminali'nden başlamakta olup, Azeri-Çırağ-Güneşli petrol yatağından tedarik edilerek, elde edilen ham petrolü Türkiye'deki Ceyhan Limanı'na taşımaktadır. BTC boru hattı, dünyanın ikinci en uzun boru hattıdır. Uzunluğu 1768 km olup bunun 249 km'si Gürcistan topraklarından geçmektedir. Boru hattının 8 pompa istasyonu vardır ve bunlardan ikisi Gürcistan'da bulunmaktadır.¹⁶³

Şekil 2: Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı

Kaynak: Baku-Tbilisi-Ceyhan <https://www.google.com/search?> Erişim Tarihi: 29.01.2020.

BTC boru hattının açılışı, 13 Temmuz 2006 tarihinde Ceyhan Türk limanında yapıldı. Açılış töreninde konuşan Azerbaycan Cumhurbaşkanı, Gürcistan ile

¹⁶³Davit Ciskaridze (2018). *Magistraruli Milsadenebit Navtobisa da Gazis Tranztis Roli da Gavlena Sakhartvelos Socialur Ekonomikur Ganvitarebashi*, Doktora Tezi, Tbilisi, s.14.

Azerbaycan'ın enerji bağımsızlıklarını sağladığı için BTC projesinin stratejik öneme sahip olduğunu bir kez daha dile getirdi. İ. Aliyev konuşmasında “*Gürcistan ve Azerbaycan genç bağımsız devletlerdir. Ülkelerimiz, sadece 15 yıl önce yeniden bağımsızlığa kavuştu. Bağımsızlık, en büyük mülkiyet, en büyük hazinedir. BTC, bağımsızlığımızı güçlendirerek, enerji bağımsızlığımızı sağlar. İşte o zaman biz kendi siyasetimizi sürdürürüz, halklarımızın refahını artırırız, ulusal çıkarlarımızı daha güvenli bir şekilde koruruz. Dolayısıyla BTC projesi, çok büyük stratejik öneme sahiptir*”¹⁶⁴ diyerek Gürcistan-Azerbaycan ilişkilerinin stratejik önemini bir kez daha vurgulamıştır.

Neticede, Gürcistan ile Azerbaycan arasında enerji alanında başlatılan işbirliğinin, ekonomik ve siyasi ilişkilerin derinleşmesini ve güçlendirilmesini daha da teşvik ettiği söylenebilir.

3.4. Bakü-Tiflis- Erzurum Doğalgaz Boru Hattı

Azerbaycan doğal gazını Şahdeniz gaz sahasından ihraç etmek için Güney Kafkasya Boru Hattı olarak bilinen Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğal gaz boru hattının inşa edilmesini, Gürcistan Azerbaycan ilişkilerinin gelişme seyrini gösteren diğer çok önemli bir proje olarak incelemek gerekir.

BTE doğal gaz boru hattının uzunluğu 980 km olup, bunun 249 km'si Gürcistan topraklarından geçmektedir. Boru hattı inşaatının maliyeti yaklaşık 1.3 milyar ABD dolarıdır. Boru hattının başlangıç noktası Şahdeniz yatakları olup Gürcistan topraklarından geçerek, gaz dağıtım merkezinin bulunduğu Erzurum ilinde sona ermektedir. Zikredilen boru hattı 2006 yılı sonundan bu yana faaliyettir.¹⁶⁵

BTC boru hattın Gürcistan ile Azerbaycan arasında stratejik öneme sahip bir proje olması durumu gibi, BTE projesi de benzer bir öneme sahiptir. Çünkü bu proje gerçekleşmeden önce, Gürcistan ve Azerbaycan Rus doğal gazına bağımlıydı ve bu durum Rusya'ya Gürcistan'a ve Azerbaycan'a karşı şantaj yapabilme imkanı sağlıyordu. Örneğin, önceki bölümde de belirtildiği gibi, Rusya, 2006'da Gürcistan'a doğal gazı kesmişti. Azerbaycan'a karşı ise, 2006 yılında Rus doğal gaz şirketi

¹⁶⁴Mameddil, *a.g.e.*, s.198.

¹⁶⁵Ciskaridze, *a.g.t.*, ss.15-16.

Gazprom, Azerbaycan'a ihraç ettiği doğal gazın fiyatına zam yaptı. Buna karşılık İ. Aliyev, ülkesinin, Rusya'nın şantajına boyun eğmeyeceğini, Rusya'dan gaz ithalatını durduracaklarını ve Rusya üzerinden benzin ihracatını azaltacaklarını söyledi.¹⁶⁶ Bu durum nedeniyle BTE boru hattı Gürcistan ve Azerbaycan için önemliydi, çünkü BTE boru hattı, Gürcistan'ın Rusya'ya bağımlılığını azalttı, Azerbaycan'ın ise bir yandan Rus şantajından kaçmasına ve diğer yandan da gaz ihracatçısı olmasına imkân sağladı. Dolayısıyla BTE 2006 sonundan itibaren faaliyete geçmesiyle birlikte Azerbaycan doğal gaz ihraç eden bir ülke haline gelmiştir.

Günümüzde Bakü-Supsa ve BTC petrol boru hatları ile BTE doğal gaz boru hattı, Hazar enerji kaynaklarını dünya pazarına nakleden Güney Kafkasya Boru Hatları Sistemini oluşturmaktadır.¹⁶⁷ Bu hatlar siyasi anlamda da Gürcistan-Azerbaycan ilişkilerinin üst düzey stratejik karakterini oluşturmaktadır.

3.5. Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi

Azerbaycan ile Gürcistan arasındaki ilişkilerde temel yönelim enerji ilişkileridir. Ancak iki ülkenin ilişkileri enerji alanıyla sınırlı değildir. Taşımacılık alanında da aktif işbirliği diğer büyük boyutlu ortaklık alanını oluşturmaktadır.

Önceki bölümde de belirtildiği üzere, TRACECA projesi, Orta Asya ülkelerini Avrupa ile Kafkasya üzerinden bağlamayı öngörmüştür. TRACECA projesi kapsamında Bakü-Tiflis-Kars demiryolu önemli bir yer tutmaktadır. Bakü-Tiflis-Kars demir yolu ağı konusu, 1990'lı yılların ortalarından itibaren, özellikle de 1993 yılında Türkiye ile Gürcistan arasındaki Ortak Komisyon toplantısı sırasında aktüel hale gelmiştir. Ancak bu konuyla ilgili somut adımların atılmasına 2005 yılından itibaren başlanabilmiştir.

Ocak 2005'te Bakü-Tiflis-Kars projesi ile ilgili olarak müzakerelere başlanmıştır. Ancak ABD ve AB projeyi finanse etmeyi reddetmiştir. Buna rağmen Azerbaycan, Gürcistan topraklarındaki çalışmalarını uzun vadeli kredi (25 yıl) ile finanse etmeye hazır olduğunu ifade etmiştir. Azerbaycan, Gürcistan'a demiryolu inşaatı için 750 milyon ABD doları kredi sağlamıştır. Azerbaycan'ın amacı bir

¹⁶⁶A. Sait Sönmez, (2011). Putin Yönetimi'nin Güney Kafkasya Politikası. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15 (2), s.108.

¹⁶⁷Tsereteli, a.g.e., s.25.

yandan, Azerbaycan demiryolu sistemini Türk demiryolu sistemine bağlamak iken, diğer yandan Ermenistan'ı izole ederek bölgesel projenin dışında bırakmayı istemiştir.¹⁶⁸ Bu amaç doğrultusunda 7 Şubat 2007'de Tiflis'te Saakaşvili, İ. Aliyev ve Recep Tayyip Erdoğan Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı inşaat sözleşmesi imzaladılar. Cumhurbaşkanı Saakaşvili, Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun parçası olan Kars-Akhalkalaki demiryolu inşasına ilişkin anlaşmayı “jeopolitik bir devrim” olarak nitelendirmiştir.¹⁶⁹

Gürcistan'ın güneyindeki Akhalkalaki bölgesindeki Marabda ilçesinde 21 Kasım 2007'de Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesinin inşa başlangıç töreni düzenlendi. Tören, her üç ülkenin cumhurbaşkanlarının da katılımıyla en üst seviyede gerçekleşti.¹⁷⁰ İnşaata ise 2008 yılında başlandı ve 2010 yılında tamamlanacaktı. Ancak demiryolunun tümünün tamamlanması 10 yıl gibi uzun bir süre almıştır. Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun uzunluğu 826 kilometredir ve bunun 254 kilometresi Gürcistan topraklarından geçerken, 29 kilometresi tamamen yenidir. Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun Gürcistan üzerindeki bölümü; 22 köprü, 13 istasyon, 24 demiryolu üstgeçit köprüsünden oluşmaktadır.¹⁷¹

BTC, BTE ve diğer projeler gibi, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu da önemli bir jeopolitik niteliğe sahiptir. Bu proje, projeye dahil olan üç ortak ülkeyi birbirine bağlamasının yanı sıra, yeni demiryolu vasıtasıyla hem insanların hem de yükün Asya'dan Avrupa'ya taşınmasını mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla, bazı ülke yetkilileri projeye “Demir İpek Yolu” adını vermişlerdir.¹⁷²

---

¹⁶⁸Ardashelia, *a.g.e.*, ss.126-127.

¹⁶⁹Mameddil, *a.g.e.*, s.208.

¹⁷⁰Merab Janiashvili (29.09.2017). Bako-Tbilisi-Karsis Rkinigzis Mnishvneloba Sakhartvelostvis. *Jurnali Analitika*.

¹⁷¹Misha Mefarishvili (30.10.2017). *Bako-Tbilisi-karsis Gakhsnas 5 Kveynis Liderebi Eswrebian*, <https://netgazeti.ge/news/229669/>, Erişim Tarihi: 31.01.2020.

¹⁷²Adem Üzümcü, Sıdıka Akdeniz (2014). Yeni İpek Yolu: Traceca ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi. (Editor: Mehmet Kahraman) *Avrasya Etüdleri*. Ankara: Hangar Marka İletişim Reklam Hizmetleri Yayıncılık, (45), s.192.

Şekil 3: Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı

Kaynak: https://www.dailysabah.com/asia/2014/05/06/bakutbilisikars-rail-project-to-be-completed-in-2015?fbclid=iwar35uup9c6weekwlhglpzzlok1f0v1_6uyw4rpxbg-blqwk5y09x42ytrkg Erişim Tarihi: 31.01.2020.

Gürcistan-Azerbaycan-Türkiye, Bakü-Tiflis-Kars demiryolunu hayata geçirmek için oldukça istekli bir tutum ortaya koyarken, Gürcistan'ın Samtskhe-Javakheti bölgesinde yaşayan etnik Ermeni azınlık ve Erivan yönetimi Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattına ve daha özeldede demiryolunu tamamlayan Kars-Akhalkalaki kısmına karşı çıkmışlardır. Genel olarak Ermeniler ve Erivan yönetimi bölgesel işbirliği projelerinden dışlanmayı kabul edememişlerdir. Ermenistan Dışişleri Bakanı Gegham Gharibjanian yaptığı açıklamada, mevcut Kars-Gümrü yolunun yeniden faaliyete geçirilmesi gerektiğini bu durumda demiryolunun inşası için paraya gerek kalmadan, Avrupa ile Asya arasındaki yük nakliyatının Ermenistan üzerinden de yapılabileceğini belirtmiştir.¹⁷³

Ermenistan'ın karşı çıkmasına rağmen, 30 Ekim 2017'de Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi hayata geçirilmiştir. Bakü'de yapılan törene, Gürcistan Başbakanı

¹⁷³Malkhaz Macaberidze (2007). Karsi-Akhalkalaki-Tbilisi-Bakos Rkinigza Realoba Khdeba, *Gazeti Biznes Martvis Khelovnebis Shesakheb*, N-1 (13).

Giorgi Kvirikashvili, Kazakistan Başbakanı Bakıtcın Sagıntayev, Özbekistan Başbakanı Abdullah Aripov ve Azerbaycan ile Türkiye Cumhurbaşkanları katılmıştır. Gürcistan Başbakanı Kvirikashvili konuşmasında, “*bugün sadece birbirimizin ekonomisi ve ticaret potansiyelini değil, aynı zamanda dünyanın en büyük pazarlarını da birleştiriyoruz*” diyerek Bakü-Tiflis-Kars’ın açılmasını bölge için önemli bir olay olarak nitelendirmiş ve Gürcistan’ın “İpek Yolu’nun” kalkınmasına ve Çin’in “Tek Kuşak-Tek Yol” girişiminin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak istediğini belirtmiştir.¹⁷⁴

Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun, Gürcistan-Azerbaycan ilişkilerine daha fazla değer kattığı ifade edilebilir. Halihazırda artık bu demiryolu üzerinden yükler taşınmakta olup, yakın gelecekte yolcu taşınmasının da başlamasının aynı hattın değerini daha da arttıracığı söylenebilir.

3.6. Trans Anadolu (TANAP) Doğalgaz Boru Hattı

Güney Gaz Koridoru Projesi üç bileşimden oluşturmaktadır; bunlar Güney Kafkasya Boru Hattı, Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) ve Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP)’dır. Güney Kafkasya Boru Hattı (690km) Azerbaycan’ı Gürcistan üzerinden Türkiye’ye, Trans Anadolu Boru Hattı (TANAP-1900 km) Türkiye üzerinden Yunanistan’a ve Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) ise Yunanistan’dan Arnavutluk ve Adriyatik Denizi üzerinde Güney İtalya’ya bağlamaktadır.¹⁷⁵ Güney Gaz Koridorunun bileşenlerinden biri olan TANAP, stratejik öneme sahip bir projedir. Zira 1900 km uzunluğunda olan TANAP boru hattının amacı, Azerbaycan’ın Hazar Denizi’ndeki Şah Deniz 2 Gaz Sahasında üretilen doğal gazı Gürcistan üzerinden Türkiye’ye getirmek, ardından Türkiye üzerinden Avrupa’ya taşımaktır.

TANAP projesi gerçekleştirilmeden önce NABUCCO projesinin gerçekleştirilmesi planlanıyordu. NABUCCO, Rusya topraklarına uğramaksızın Avrupa’ya (doğal gazın Azerbaycan ve Türkiye’den, Doğu Avrupa: Bulgaristan,

---

¹⁷⁴Bulteni (Ekim 2017). Bakü-Tiflis-Kars, T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. Bulteni, 15, s.8.

¹⁷⁵Nuray Erdoğan (2017). Tanap Projesinin Türkiye ve Azerbaycan Enerji Politikalarındaki Yeri ve Önemi. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (3), ss.11-12.

Romanya, Macaristan üzerinden transit geçişiyle Avusturya'ya) doğal gaz tedarigi yapmayı hedeflemektedir. Avrupalı liderlerin bu projeyi, Orta ve Doğu Avrupa enerji pazarındaki Rusya'nın etkisini zayıflatacağı düşüncesiyle açıkça destekledikleri dikkat çekicidir. Ancak Nabucco projesi, gerçekleşmesi oldukça büyük masraflar gerektirdiği için birkaç yıl önce gündemden düşmüştür.

Nabucco beklentisinden hayal kırıklığına uğrayan Azerbaycan ve Türkiye, birlikte hareket etmeye ve AB'nin sınırına gaz tedarigi yapmayı bizzat üstlenmeye karar verdiler. 26 Aralık 2011 tarihinde Azerbaycan ile Türkiye, içinde, ortak bir şirket kurmayı ve Türkiye topraklarında, Gürcistan-Türkiye sınırından Türk-Yunan sınırına kadar, Trans Anadolu (TANAP) doğalgaz boru hattının inşasını öngören bir mutabakat zaptı imzaladı. 17 Mart 2015 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı İ. Aliyev, Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Gürcistan Cumhurbaşkanı Giorgi Margvelashvili Kars'ta, TANAP hattının inşasını resmi şekilde başlattılar.¹⁷⁶

TANAP, hem Türkiye için hem de Gürcistan ile Azerbaycan için önemli bir projedir. Projenin maliyeti 10 milyar ABD dolarıdır. TANAP boru hattının yılda 16 milyar metreküp doğal gazın taşınması öngörülmektedir. Halihazırda Gürcistan, Azerbaycan'dan Gürcistan üzerinden Türkiye'ye nakledilen gazın %5'ini transit payı olarak almaktadır. Bu ise yılda 6 milyar metreküp doğal gaz transit geçişi karşılığında 300 milyon metreküp doğal gaza eş değerindedir. Gelecekte, Güney Gaz Koridoru vasıtasıyla yıllık 23 milyar metreküp doğal gaz transit geçişinde Gürcistan yılda 1,1 milyar metreküpten fazla doğal gaz transit payı olarak alacaktır.¹⁷⁷ Bu doğrultuda, karşılıklı bağımlılık teorisinin açıklamaları üzerinden bakıldığında TANAP projesi ile beraber Azerbaycan ile Gürcistan'ın karşılıklı bağımlılık düzeyleri daha da artacaktır.

2015'te başlanan TANAP projesinin resmi açılış töreni 30 Kasım 2019'da Türkiye'de, Edirne ilinde yapıldı. Gürcistan Başbakanı Giorgi Gakharia, Türkiye ve

---

¹⁷⁶Erdoğan, *a.g.m.*, ss.14-16.

¹⁷⁷İmedi (10.11.2019). 2023 *Wlistvis Sakhartvelo TANAP-ıdan Tranzitis Sanacvlod 1,1 Milyon Kubur Metr Gazs Mügebs*, <https://imedinews.ge/ge/ekonomika/122637/2023-tslstvis-sakhartvelo-tanapidan-tranzitis-sanatsvlod-11-milyard-kubur-metr-gazs-mügebs>, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı TANAP projesinin tamamlanması için düzenlenen resmî törene katıldı. Projeye katılan ülkelerin liderleri, bu proje kapsamında Azerbaycan'dan Avrupa'ya ilk defa doğal gaz akışını açan sembolik bir düğmeye birlikte bastılar. TANAP'ın resmi açılışında Azerbaycan ve Türkiye cumhurbaşkanları projeyi, tarihi ve bölgesel güvenlik açısından çok önemli olarak nitelendirdiler. İ. Aliyev “*bugün tarihi bir gün, bu boru hattının Azerbaycan'a ve tüm bölgeye refah getireceğini düşünüyorum*” dedi. Aynı zamanda İ. Aliyev, yaptığı konuşmada, projelerde Türkiye ve Gürcistan'ın önemini bir kez daha dile getirdi. İ. Aliyev, “*Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'nin işbirliği olmadan projelerin başarılı olamayacağını*”¹⁷⁸ ifade etti.

3.7. 2008 Yılında Gürcü-Rus Savaşı ve Azerbaycan'a Etkisi

SSCB dağıldıktan sonra Rusya resmi olarak eski Sovyet ülkelerinin egemenliklerini ve toprak bütünlüklerini tanımış, fakat gerçekte Rusya bu ülkeleri “Yakın Çevre” olarak adlandırmıştır. Rusya 1993 yılından itibaren yakın çevre doktrini çerçevesinde Kafkasya bölgesinde etkinliğini yeniden kazanmak istemektedir. Bunun için Rusya bu bölge ve bölgenin kaynakları üzerindeki tekeli kaybetmemek için siyasi, askeri, diplomatik her türlü aracı kullanmaktadır.¹⁷⁹ Bunun en net örneği de 2008'de yaşanan Gürcistan-Rusya Savaşı'dır.

7 Ağustos 2008'de Gürcü birlikleri ve Osetya ayrılıkçıları arasında Tskhinvali bölgesinde askeri operasyonlar başladı. 8 Ağustos sabahı, Pekin Olimpiyat oyunlarını izlemekte olan Rusya Başbakanı Putin, Rusya'nın bu eylemleri cevapsız bırakmayacağını söyledi ve aynı gün Rusya kendi vatandaşlarını koruma bahanesiyle resmi olarak savaşa dahil oldu.¹⁸⁰

Rusya, savaşa katılmasını haklı göstermek için Rus medyasını kullanarak Gürcistan'a karşı propagandaya hız verdi ve Gürcü askerlerin Tskhinvali bölgesinde bir gecede yaklaşık iki bin Oset'i öldürdüğünü ileri sürerek Rus birliklerinin

¹⁷⁸TANAP İnauguracia Türketshi (30.11.2019). https://www.youtube.com/watch?v=40_eZrdryz4&fbclid=IwAR20gVQ7UhiUneUHsGz5eO9Zbrr2brxbbuJFKPhTJrBhbiqApvSjuRk7zMc, Erişim Tarihi: 02.02.2020..

¹⁷⁹Avcı, a.g.t., ss.28-29.

¹⁸⁰Güney Osetya nüfusunun çoğunluğu etnik olarak Osetlerdir ve %90'ı Rusya pasaportuna sahiptir.

Gürcistan'ın bu saldırısına tepki vermek zorunda olduğunu belirtti.¹⁸¹ Rusya'nın Rus birliklerini Güney Osetya'ya göndermesi de Gürcistan-Rusya Savaşı'nın ortaya çıkmasına yol açtı.

Üç gün boyunca Tskhinvali bölgesinde Rus ve Oset askeri birlikleri Gürcülere karşı savaştılar. Rusya 7 Ağustos'tan 12 Ağustos'a kadar yaklaşık 40.000 askeri Gürcistan topraklarına soktu. Onlardan 20.000'i Roki Tüneli¹⁸² ile Osetya bölgesinden, diğer 20.000'i ise Abhazya üzerinden Kodori Vadisi'nden geçerek saldırı gerçekleştirmiştir. Bölgelerdeki Rus askeri güçleri Gürcistan ordusundan üç kat fazlaydı. Bölgelerdeki üslerin ve demiryollarının modernizasyonu, ayrılıkçı bölgelerde ayrılıkçıların modern Rus silahlarıyla donatılması, Kuzey Kafkasya'da ve Karadeniz havzasında askeri tatbikatların gerçekleştirilmesi, 3 Ağustos'ta Tskhinvali bölgesinden yaşayanların göç ettirilmesi, Rusya'nın Gürcistan'ı işgal etme planını çok önceden hazırladığını göstermektedir. Rusya'nın amacı sadece ayrılıkçı bölgelere yardım etmek değil, Saakaşvili hükümetinin yıkılması ve Gürcistan'ın NATO'ya katılma ihtimalini ortadan kaldırmaktır.¹⁸³

Rusya, Güney Osetya sınırındaki Gori'yi, Karadeniz kıyısındaki Poti limanını, Senakın askeri üssünü, Abhazya sınırındaki Zugdidi'yi ve Tiflis havaalanını bombaladı. Gürcistan hükümeti devrilme tehlikesiyle karşı karşıya idi zira Rus askerleri Tiflis'e 40 kilometre uzaklıktaydı. 11 Ağustos akşamı Saakaşvili canlı yayında “*Durum çok zor. Moskova Gürcistan'ı işgal etmeye ve yok etmeye çalışıyor*” diyerek vatandaşları uyardı.¹⁸⁴ Sonucunda savaş uluslararası bir krize dönüşmüştü ve AB müzakeresiyle Gürcistan ile Rusya arasında 6 maddelik ateşkes yapılmasıyla sona erdi.

---

¹⁸¹Kendall Kyle Oliver (2015). *Using Their Own People Against Them: Russia's Exploitation of Ethnicity in Georgia and Ukraine*, Thesis Naval Postgraduate School, California, ss.42-43.

¹⁸²Büyük Kafkas Dağlarındaki ulaşım tüneli, Rusya ve Tskhinvali bölgesini birbirine bağlayan yoldur. Roki Tüneli SSCB zamanında Sovyet hükümeti tarafından inşa edildi. Tünelin uzunluğu 3 kilometre 270 metredir. Tünel, Gürcü- Osetya çatışmasında önemli rol oynamıştır. Güney Osetya hükümeti tüneli kontrol edip, kendi gümrük kurallarını uygulamıştır. 2008 yılında Rusya-Gürcistan Savaşı'nda Rus birlikleri Roki Tüneli'nden geçerek Tskhinvali bölgesine girmişlerdir.

¹⁸³Maka Buliskeria (2016). *Ruset-Sakhartvelos 2008 Wlis Agvistos Omis Saertashoriso Shefaseba*, Doktora Tezi, İakob Gogebashvilis Sakhelobis Telavis Sakhelmwifo Universiteti, Telavi, ss.146-150.

¹⁸⁴Zurab Abashidze (2009). *2008 Wlis Krizisi Sakhartvelos Winapiroba, Realoba, Perspeqtiva. Sakhartvelos Sagareo Politikis Shecdomebi Rusetan Mimartebashi*, Tbilisi: ErovnuLi Biblioteka, ss.67-68.

2008 yılında çıkan savaştan sonra Gürcistan oldukça zor bir güvenlik çıkmazı içine girmiştir. Yıllar boyunca devam eden etnik çatışmalar, Ağustos 2008'deki savaş ile esas itibariyle Rusya tarafından tek taraflı ayrılıkçı bölgelerin bağımsızlıklarının tanınmasıyla son bulmuştur. Yaşanan bu savaştan Gürcistan olumsuz etkilenmiş, ekonomisi çökmüş, çatışmalarda birçok sivil ölmüştür. Rus hava kuvvetleri çatışmalarda sivil bölgeleri de bombalayarak savaştan önce Gürcistan kontrolü altında olan bölgeleri de (Akhalgöri ve Kodori) işgal etmiştir.¹⁸⁵

Ayrıca Rusya ve Gürcistan arasındaki beş günlük savaş, Güney Kafkasya'daki politik durumu büyük ölçüde değiştirerek Güney Kafkasya devletlerinin politikalarını da etkilemiştir. Savaş, Sovyet sonrası alanın tamamı için yeni bir istikrarsızlık kaynağı oluşturmuştur. Ağustos Savaşı, bölgedeki transit koridorunun işleyişi ile ilgili bazı riskler ve bölge için güvenlik garantilerine ihtiyaç olduğunu göstermiştir.¹⁸⁶ İkinci olarak Moskova'nın, Güney Kafkasya ile ilgili iddialarına ve hedeflerine ulaşmak için açıkça askeri güç kullanmaktan çekinmeyeceği anlaşılmıştır.

Savaştan sonra Rusya işgal edilen bölgelerde Rus silahlı kuvvetlerinin sayısını büyük ölçüde arttırarak, Güney Kafkasya üzerine önemli stratejik avantajlar kazanmıştır.¹⁸⁷

Rusya-Gürcistan Savaşı'ndan en çok etkilenen ve etkilenmeye devam edecek ülke Azerbaycan'dır. Zira Güney Kafkasya Bölgesinde Rusya'nın varlığını güçlendirmesi, Bakü'nün güvenliği için de bir tehdittir. Dolayısıyla Azerbaycan çatışmaya doğrudan katılmamasına rağmen, Bakü dış ve iç politikalarını yeniden değerlendirmek zorunda kalmıştır. Azerbaycan 1996 yılında kurulan GUAM

---

¹⁸⁵Dazmir Jojua (2010). *Rusetis Samkhedro Intervencia Sakhartveloshi, 2008 Wlis Agvistos Omi da Misi Shedegebi*. Tbilisi: Universali, ss.226-230.

¹⁸⁶Kornely Kakachia (2011). Challenges to the South Caucasus Regional Security Aftermath of Russian-Georgian Conflict: Hegemonic Stability or New Partnership?. *Journal of Eurasian Studies*,2 (1), s.16.

¹⁸⁷Anar Valiyev (2009). Victim of a "War of Ideologies" Azerbaijan after the Russia-Georgia War. *Heldref Publications*, s.270.

örgütünün üyesiydi ancak Rusya-Gürcistan arasında çıkan savaşta Azerbaycanlı yetkililer çok temkinli bir pozisyon seçerek tarafsızlık yolunu takip etmiştir.¹⁸⁸

Azerbaycan'ın tarafsız bir politika izlemesi, komşu ve stratejik ortak olan Gürcistan halkı tarafından olumsuz yönde değerlendirilmiştir. Ancak Azerbaycan hükümeti, Rusya'yı kışkırtacak veya Moskova ile ilişkilerin bozulmasına yol açacak davranış ve sözlerden kaçınmış, tarafsız bir görüntü çizmiştir. Azerbaycan bunu yaparken, Gürcistan'ı da küstürmeme yolunu izlemiştir. Rusya'ya karşı sert açıklamalar yapmaktan çekinen Azerbaycan, Gürcistan için yumuşak bir destek stratejisi izlemiştir. Güney Osetya'da silahlı operasyon başladıktan sonra Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı Basın Sekreteri Khazar İbrahim Azerbaycan'ın, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü ve uluslararası hukuk çerçevesinde Güney Osetya ihtilafının çözümünü desteklediğini söylemiştir.¹⁸⁹

Rus-Gürcü Savaşı Azerbaycan'ı doğrudan veya dolaylı olarak etkiledi ve çıkarlarını tehdit etti. Savaş sırasında, Gürcistan topraklarında bulunan Azerbaycan'a ait hiçbir altyapı doğrudan saldırıya uğramadı. Ancak bu altyapı unsurlarının yakınındaki alanların düzenli bombardıman ve ateşe maruz kalması Azerbaycan'a aslında Gürcistan'daki çıkarlarının güvende olmadığı ve herhangi bir zamanda zarar görebileceğine dair bir mesaj olarak değerlendirildi. Savaşın sonucu göz önüne alındığında, Rusya'nın Gürcistan'ı doğrudan, Azerbaycan'ı ise dolaylı olarak etkilediğini söylemek mümkündür. Ayrıca bu savaş, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ anlaşmazlığına yönelik askeri çözüme kolayca başvuramayacağını da bir kez daha kanıtladı. Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü askeri yollarla tekrar kurmaya yönelmesi durumunda, Rusya'nın Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'ne dayanarak Ermenistan'daki askeri üssünü Azerbaycan'a karşı olası bir savaşta kullanmasının mümkün olduğu söylenebilir.¹⁹⁰ Dahası, Gürcistan-Rusya Savaşı, Rusya'nın olası bir Azerbaycan-Ermenistan savaşında açıkça Erivan'ı destekleyebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla, Gürcistan-Rusya Savaşı'nın

---

¹⁸⁸Süleyman Erkan (2015). 2008 Rusya-Gürcistan Savaşının Bölgesel Etkileri. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, (4), s.45.

¹⁸⁹Valiyev, a.g.m., s.270.

¹⁹⁰Ceyhun Mahmudlu, Aqil Əhmədov, (2010). Beş Günlük Mühəribə'nin Cənubi Qafqaz Dövlətlərinə Təsiri. *Bakı Journal Of Qafqaz University*, (29), ss.50-51.

Azerbaycan'ı Rusya yanında Ermenistan ve ayrılıkçı Dağlık Karabağ yönetimine karşı daha temkinli davranmaya, olası bir kapsamlı savaştan kaçınmaya zorladığı söylenebilir. Bu da Dağlık Karabağ'da ayrılıkçı Ermenilerin yol açtığı Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne yönelik ihlalin daha uzun süre giderilemeyeceği sonucunu doğurmuştur denebilir.

3.8. Savunma Alanında İşbirliği ve Zorluklar

Gürcistan ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin realist görüşle ve reel politik ile açıklanması zordur. Ülkeler birbirine rakip değildir ve ülkelerin her alandaki ilişkileri karşılıklı bağımlılığa ve işbirliğine dayanmaktadır. Savunma işbirliği bile bunun kanıtıdır. Güney Kafkasya'da bölgesel politika ve güvenlik büyük ölçüde Gürcistan ve Azerbaycan arasındaki ilişkilere bağlıdır.

Azerbaycan ve Gürcistan birçok alanda ilişkilerini güçlendirmek için birlikte çalışmış olsalar da, bağımsızlığın ilk yıllarında askeri işbirliği en önemli öncelik değildi. 2002 yılına kadar iki ülke arasında askeri işbirliği dahi yoktu. 11 Eylül olaylarının ardından terörle mücadele girişimleri, uyuşturucu kaçakçılığı ve kitle imha silahlarına karşı mücadele çalışmaları için yeni işbirliği alanları ortaya çıktı. Azerbaycan ve Gürcistan bu aşamada daha yoğun bir savunma işbirliği dönemine girdiler. Azerbaycan Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı ile Gürcistan Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı arasında 16 Aralık 2002'de askeri işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Dolayısıyla 2002 anlaşması, her iki ülke için de bağımsızlıklarını elde ettikten sonra, askeri işbirliği üzerine ilk kapsamlı anlaşma olmuştur. Anlaşma, Avrupa-Atlantik yapıları ve GUAM çerçevesinde çok taraflı işbirliğinin önemini bir kez daha vurguladı. Anlaşmaya göre taraflar askeri yeniden yapılanma, askeri reform ve silahlı kuvvetlerin yönetimi konusunda deneyim paylaşımı, askeri eğitim, askeri personelin yeniden eğitilmesi, hava savunma alanlarında işbirliği yapmayı öngörmüşlerdir.¹⁹¹

Hâlihazırda ülkelerin 2002 de savunma alanında başlayan ilişkilerinde dondurulmuş çatışmalar, enerji güvenliği ve Rusya'dan gelen tehdit, ana zorluklar arasında yer almaktadır. Ayrıca Azerbaycan mevcut teknolojileri yenileştirme ve

---

¹⁹¹Kakachia, Shiriyev, *a.g.e.*, s.33.

silahlı kuvvetlerini modernleştirmek maksadıyla, askeri bütçesini her geçen yıl arttırmıştır. Buna karşı Gürcistan, Rusya ile savaşta savunma alanında ağır kayıplar vermiştir. Gürcistan, Azerbaycan'dan farklı olarak sınırlı savunma bütçesi nedeniyle silahlı kuvvetlerini modernleştirmek için ihtiyaç duyduğu kaynaklardan yoksundur. Kısaca ifade etmek gerekirse, Gürcistan sınırlı savunma bütçesi nedeniyle yeni teknoloji satın alma konusunda sıkıntı çekmektedir. Dolayısıyla Gürcistan ile Azerbaycan arasında 2002'de yapılan savunma işbirliği anlaşması sınırlı da olsa, Tiflis'e savunma alanında Bakü ile işbirliği olanağı sunması bakımından önemli sayılabilir ve siyasi bir değere sahiptir denebilir. Bu anlaşma ile Gürcistan ve Azerbaycan birbirine ihtiyaç duyduklarını tekrar göstermişler ve yalnız olmadıkları mesajını da (Rusya karşı) vermeyi tercih etmişlerdir. Gürcistan ile Azerbaycan arasında imzalanan bu savunma işbirliği anlaşmasının değeri daha sonra Gürcistan-Azerbaycan-Türkiye arasında benzer bir anlaşmanın yapılmasıyla artmıştır.

2002 de Gürcistan ile Azerbaycan arasında savunma alanında başlayan işbirliğine daha sonra 9 Haziran 2012'de imzalanan Trabzon Deklarasyonu ile Türkiye de dahil olmuştur. Dolayısıyla savunma alanındaki ikili işbirliği süreç içinde daha kapsamlı üçlü işbirliğine dönüşmüştür.

3.9. Savunma Alanında İkili İşbirliğinden (Gürcistan-Azerbaycan) Üçlü İşbirliğine (Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye)

Bilindiği gibi Sovyet sonrası Güney Kafkasya'da bölgesel güçlerin ilgisi daha da artmıştır. Bu güçlerden birisi de Türkiye olmuştur. Güney Kafkasya'da üç bağımsız devletin ortaya çıkmasından hemen sonra Türkiye, bölge için aktif bir politika izlemeye başlamıştır. Türkiye yeni bağımsızlık kazanan ülkeleri ilk tanıyan (Gürcistan Cumhuriyeti'ni 16 Aralık 1991'de, Azerbaycan Cumhuriyeti'ni ise 9 Kasım 1991'de) devlet olmuştur. Ardından her iki devlet ile diplomatik ilişkiler kurulup birçok anlaşma imzalanmıştır.

Türkiye'nin Azerbaycan ve Gürcistan (AGT) arasında üçlü ilişkilerdeki rolü genel olarak enerji projeleri geliştirme alanında olmuştur. Bu üçlü işbirliğinin ana sebebi Azerbaycan'ın sahip olduğu zengin enerji kaynakları, Gürcistan'ın coğrafi konumu, Türkiye'nin iç enerji talebi ve bölgesel bağlantısıyla ilişkilidir.

AGT arasında başlayan ilişkiler güvenlik ve askeri işbirliği üzerine kurulmamıştır. 1990'lı ve 2000'li yıllar boyunca üç taraflı AGT ilişkileri enerji işbirliği üzerinde kurulmuştur. Enerji alanında başlayan karşılıklı ilişkiler, bugüne kadarki süreçte büyük bir gelişme göstermiş ve stratejik bir ortaklık haline dönüşmüştür. Ayrıca ortak projeler olan BTC petrol boru hattı, BTE doğal gaz boru hattı, TANAP ve Bakü-Tiflis-Kars demir yolunun gerçekleşmesiyle, bu ülkelerin enerji güvenliğinin sağlaması önemli hale gelmiştir. Bölgede devam eden ayrılıkçı iç çatışmalar, artan terörist tehditler, güvenlik ve egemenliklerine karşı potansiyel tehditleri önlemek ve güvenliği sağlamak için gerekli tedbirlerin alınması AGT arasında işbirliğini zorunlu kılmıştır.

AGT üçlü işbirliği formatı resmi olarak 9 Haziran 2012 yılında Trabzon'da imzalanan deklarasyon ile kuruldu. Üçlü işbirliği formatı, ortak hedef ve çıkarları etkin bir şekilde takip etmek için bölgesel güvenliği güçlendirmeyi ve silahlı kuvvetler arasında yakın ilişkiler kurmayı amaçlamıştır. Üçlü işbirliği formatı düzenli olarak bakanlar, personel ve uzmanların ziyareti ve ortak tatbikatlar yapılmasını içermektedir.¹⁹²

Trabzon Deklarasyonu ile başlayan üçlü işbirliğinin ilk adımı olarak AGT ülkelerinin silahlı kuvvet başkanları 2013 yılından bu yana düzenli olarak bir araya gelerek işbirliği modellerini düzenlemek üzere bir koordinasyon grubu oluşturmuşlardır. İlerleyen dönemlerde AGT arasında üçlü işbirliği yoğunluk kazanarak devam eden bir süreç takip etmiştir. Örneğin 19 Ağustos 2014 tarihinde Nahçıvan'da gerçekleştirilen Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'nin savunma bakanlarının katılımıyla yapılan üçlü toplantıda ortak askeri tatbikatlar gerçekleştirilmesi konusunda askeri anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile askeri eğitim ve askeri uzmanların karşılıklı ziyaretleri konuları görüşülmüş ve üç ülkenin muharebe hazırlıklarını artırmak için ortak askeri tatbikatlar yapılması hedeflenmiştir.¹⁹³

Üçlü işbirliği konusunda diğer önemli gelişimi 31 Mart 2018'de Giresun'da Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Cumhuriyetleri arasında imzalanan savunma

---

¹⁹²Frappi, Valigi, *a.g.m.*, s.2.

¹⁹³Doğan Şafak Polat (2019). Kafkasya'da Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan İttifakının Bölgesel Güvenliğe Etkileri. İstanbul Gelişim Üniversitesi *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), ss.259-260.

alanında işbirliği mutabakat muhtırasıdır. Bu anlaşma ile taraflar arasında aşağıdaki hususlarda mutabakat sağlanmıştır:

1. *Taraflar karşılıklı yarar sağlayacak savunma işbirliğini teşvik etmek, olanak sağlamak ve geliştirmek için ulusal mevzuatları ve uluslararası yükümlülüklerine uygun olarak işbirliği yapar.*
2. *Taraflar bu Mutabakat Muhtırası çerçevesindeki savunma işbirliğini eşit haklar ve karşılıklı yarar temelinde icra eder.*¹⁹⁴

Trabzon Deklarasyonu çerçevesinde savunma alanında başlayan üçlü işbirliği sadece teorik düzlemde kalmayıp, pratik zemine de taşınmıştır. Üçlü işbirliği formatı örneğin, düzenli olarak askeri tatbikatların yapılmasıyla gerçekleşmektedir. 2012’de Türkiye’de ülkelerin kuvvetlerinin katılımıyla başlayan ilk üçlü askeri tatbikat Kafkas Kartalı, 2017’de Gürcistan’da icra edilen “Eternity” askeri tatbikatı ile devam etmiştir.¹⁹⁵

Ayrıca bu üçlü işbirliği formatı Azerbaycan ve Gürcistan’ın NATO ile ilişkilerini geliştirmesine de yardımcı olmaktadır. NATO üyesi olan Türkiye Cumhuriyeti, Azerbaycan ve Gürcistan’ın NATO ile ilişkilerini geliştirmelerinde ciddi bir rol oynamaktadır. Türkiye, NATO ile ilişkilerini geliştirme çabası içinde olan Gürcistan’a örneğin 2001 ve 2002’de NATO çerçevesinde düzenlenen tatbikatlara sıklıkla katılarak desteğini sergilemiştir. Aslında daha 1999’da Gürcistan ile Türkiye ikili askeri ilişkileri geliştirme çabalarının olduğunu göstermeye başlamışlardır. Örneğin bazı Türk askeri yetkilerinin 1999’da Tiflis’i ziyaretleri sırasında Gürcistan ile Türkiye arasında ikili askeri anlaşmalar imzalanmıştır. Türkiye ayrıca Gürcistan’ın askeri eğitim tesislerini modernize etmesi için finans sağlamıştır.¹⁹⁶ Bu çerçevede Türkiye’nin Kafkasya’daki askeri tatbikatlara katılımı bölgede kendi etkisini güçlendirmesi ve prestijini arttırması anlamına da gelmektedir.

Kafkasya Uluslararası Üniversitesi’nin Siyaset Bilimi öğretim üyesi ve aynı zamanda Savunma Politikaları Uzmanı Vakhtang Maisaia AGT arasındaki savunma

---

¹⁹⁴ Milletlerarası Andlaşma. (2019). T.C. Resmi Gazete, 30837, 20 Temmuz 2019.

¹⁹⁵ Sakhartvelos Tavidacvis Saministro. *Ormkhrivi Tanamshromloba*, <https://mod.gov.ge/ge/page/40/ormkhrivi-tanamshromloba> Erişim Tarihi: 04.02.2020.

¹⁹⁶ Azad Garibov, (2018). *Azerbaijan, Georgia, Turkey: Advancing The Military Dimension of The Trilateral Partnership*, EUCACIS Online Paper. Berlin. No-3., ss.4-6.

işbirliğinin başarılı ve önemli bir format olduğunu düşünmektedir. Maisaia'ya göre işbirliğinin başarısını gösteren husus, hükümetler ve anayasalardaki değişime rağmen (2012'de Gürcistan'da ve 2017'de Türkiye'de olduğu gibi), formatın başarıyla devam etmesidir. Maisaia'ya göre, bu üçlü format çok önemlidir, zira üçünün de ayrılıkçılıkla mücadelede konusunda ortak sorunları vardır. Bunlar Türkiye'nin doğusunda Kürt sorunu (özellikle Kürdistan İşçi Partisi-PKK), Azerbaycan'da Dağlık Karabağ ve Gürcistan'da ise Abhazya ve Güney Osetya sorunlarıdır. Güney Kafkasya ve Anadolu'daki bu ayrılıkçı hareketler, bu üç ülke arasında daha yakın bölgesel güvenlik işbirliğinin daha da güçlenmesine ivme kazandırmaktadır. Dolayısıyla ortak hedeflere ulaşmak için birleşmek oldukça mantıklı bir yaklaşım olarak belirmektedir.¹⁹⁷

Hâlihazırda AGT üçlü işbirliği formatı önemli bir siyasi mekanizmadır. Örneğin Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı Mamuka Areshidze için AGT üçlü işbirliği formatı Rusya'ya karşı atılan bir adımdır. Areshidze'ye göre ister Güney Kafkasya'da isterse Ortadoğu'da olsun, Rusya ve Türkiye kendi etkilerini her zaman genişletmeye çalışmaktadırlar. Areshidze AGT üçlü formatının Rusya'ya karşıtlığını Ortadoğu üzerinden şu sözlerle ifade etmektedir: *“Putin ve Erdoğan arasındaki oldukça yoğun işbirliği ve dostluğa rağmen, ben ve bölge uzmanlarından hiç kimse Rusya ile Türkiye arasında uzun vadeli bir işbirliği kurulacağına inanmıyoruz. Bunlar tarihsel düşmanlardır ve İdlid'deki son gelişmeler bunun açık bir örneğidir. Soçi ve Astana antlaşmaları olmasına rağmen hala kendi politikalarını uygulamaya ve birbirlerinin savaşçılarını öldürmeye çalışmaktadırlar. Dolayısıyla ülkeler arasındaki üçlü işbirliği Rusya'ya karşı bir adımdır.”*¹⁹⁸

Mamuka Areshidze'nin görüşünü kısmen paylaşan Vakhtang Maisaia, üçlü formatın doğrudan Rusya'ya yönelik olmadığını ancak kısmen Rusya'nın bölgedeki hegemonyasını azaltmayı amaçladığını şu sözleriyle ifade etmektedir: *“Bildiğimiz gibi Güney Kafkasya bölgesinde Türkiye ve Rusya bölgesel güçlerdir, ancak bölgedeki Türk bölgesel hegemonyası Rus hegemonyasının aksine oldukça zayıftır.*

¹⁹⁷Maia Paksadze, Kafkasya Uluslararası Üniversitesi'nin Siyaset Bilimi Öğretim Üyesi ve aynı zamanda Savunma Uzmanı Vakhtang Maisaia ile yapılan Mülakat, Tbilisi 13.02.2020.

¹⁹⁸Maia Paksadze, Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı Mamuka Areshidze ile yapılan mülakat, Tbilisi 12.02.2020

Rusya bölgede bulundurduğu askeri üslerle gerçek bir güce sahiptir. Ermenistan onun stratejik müttefikidir, Dağlık Karabağ meselesiyle de Azerbaycan üzerinde ağır bir etkisi vardır. Bundan dolayı AGT üçlü ittifakı bölgede Rus hegemonyasını azaltmakta ya da zayıflatmayı amaçlamaktadır."¹⁹⁹

Areshidze ve Maisaia'nın aksine, üçlü işbirliği formatına Gürcistan'ın Ankara Büyükelçisi Giorgi Janjgava ve Tiflis Devlet Üniversitesi Siyaset Bölümü öğretim üyesi Aleksandre Kukhianidze farklı bakmaktadırlar. Örneğin Janjgava, üçlü işbirliği formatının bu ülkeler arasında stratejik bir ittifak olduğunu ve kimseye yönelik olmadığını düşünmektedir. Janjgava bu görüşünü özellikle terörizm ile mücadele kapsamında açıklamayı tercih etmektedir. Janjgava görüşünü "*Bunun Rusya'ya hatta başkalarına karşı bir adım olduğunu düşünmüyorum. Bu format küresel zorluklara (Terörizm) karşı güvenliğimizi güçlendirmekle ilgilidir. Üçlü işbirliği formatı, ülkelerimizin ulusal çıkarlarını korumayı ve stratejik ittifakımızı derinleştirmeyi amaçlamaktadır. Böylece üçlü işbirliği formatı kimseye karşı değildir*"²⁰⁰ diyerek açıklamaktadır.

Siyasi analist olan Kukhianidze de aynı şekilde üçlü işbirliği formatının Rusya'ya karşı olmadığına inanmaktadır. Kukhianidze de benzer bir argüman kullanarak ekonomik ve savunma alanlarında işbirliğinin gerekliliği ve faydasına vurgu yapmakta, Rusya karşıtlığını Moskova'nın ön yargıları çerçevesinde ele almaktadır. Kukhianidze bu bakış açısını "*AGT ilişkileri karşılıklı ekonomik çıkarlara dayanmaktadır. Farklı dinlerimiz, kültürlerimiz olmasına rağmen bizler aynı zamanda enerji ve ekonomi bağlamında ortak çıkarlara sahibiz. Bu üçlü işbirliği formatı kimseye yönelik değildir. Askeri tatbikatlar saldırı değil, daha ziyade askeri savunma amacıyla yapılmaktadır. Dahası bu ortak askeri tatbikatlar ülkeler arasında karşılıklı yakınlaşmayı teşvik eder. Dolayısıyla üçlü işbirliği formatı kimseye karşı değildir ancak Ermenistan'ı ve tüm dünyayı düşman olarak algılayan*

¹⁹⁹Maia Paksadze, Kafkasya Uluslararası Üniversitesi'nin Siyaset Bilimi Öğretim Üyesi ve aynı zamanda Savunma Uzmanı Vakhtang Maisaia ile yapılan mülakat, Tbilisi 13.02.2020.

²⁰⁰Maia Paksadze, Gürcistan Ankara Büyükelçisi Giorgi Janjgava ile yapılan mülakat, Ankara 22.01.2020.

Rusya'yı bu formatın onlara karşı olmadığına ikna etmek zordur"²⁰¹ diyerek daha farklı değerlendirmektedir.

Genel anlamda, bölgeler arası enerji ve ulaştırma projelerinin güvenliği, üç taraflı ortaklığın kilit itici gücü olarak etkinliğini göstermektedir. Her üç ülkenin dış politikasında farklı yaklaşımlar ve çıkarlar olmasına rağmen, doğal gaz boru hatlarının, sınır güvenliği ve terörizm gibi tehditler üç ülke için de ortak bir sorun teşkil etmektedir. Dolayısıyla AGT benzer güvenlik sorunlarını azaltmak ve ortak çıkarları korumak amacıyla ilişkilerin gelişmesine önem vermektedir. Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye ulaştırma, enerji altyapısının korunması, silahlı kuvvetlerin profesyonelliğinin artırılması ve bölgede daha fazla istikrarın sağlanması konusunda ortak hedeflere sahiptirler. Bu kapsamda üçlü işbirliği formatı jeopolitik çıkarlara dayanan bir işbirliğidir ve Güney Kafkasya'da uzun vadede etkili bir işbirliği yapılanması olarak kalacağını söylemek abartılı olmayacaktır.

3.10. Gürcistan ve Azerbaycan Arasında Ekonomik İlişkiler

3.10.1. Gürcistan ve Azerbaycan'ın Piyasa Ekonomisine Geçişi

29 yıl önce SSCB'nin dağılması, Gürcistan ve Azerbaycan'a verimsiz Sovyet merkezi planlı ekonomi sisteminden serbest piyasa düzenine geçme fırsatı vermiştir. Ancak bağımsızlığın ilk yıllarında meydana gelen olumsuz gelişmelerden dolayı neoliberal ekonomik sisteme geçiş süreci kolay olmamıştır. SSCB'nin dağılması ortak pazarı kaybetmeye sebep olmuş, eski Sovyet ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkiler kaldırılmış ve üretim azalmıştır. Bununla birlikte bağımsızlığın ilk yıllarında istikrarsız sosyo-politik durum nedeniyle ülkeler yüksek enflasyon, milli paraların devalüasyonu ve yüksek işsizlik ile karşı karşıya kalmışlardır.²⁰²

1991'de bağımsızlığını kazandıktan sonra Azerbaycan ve Gürcistan piyasa ekonomisini uygulamak için çaba göstermişler ve buna yönelik çeşitli reformlar yapmışlardır. Bu reformlar iki aşamada ayırt edilebilir: İlk aşama 1991-1995 yıllarını içeren üretimde keskin bir düşüş ve ekonomik durgunluk dönemini kapsamaktadır.

²⁰¹Maia Paksadze, Tiflis Devlet Üniversitesi'nin Siyaset Bölümü Öğretim Üyesi Aleksandre Kukhianidze ile yapılan mülakat, Tbilisi 12.02.2020.

²⁰²Osman Nuri Aras, Elchin Suleymanov, Karim Mammadov (2016). *Economy of Azerbaijan 25 Years of Independence*, Baku: "Sharg-Garb" Publishing House, s.7.

İkinci aşama 1996 yılında başlayan ve bugüne kadar devam eden dönemdir. Ayrıca Gürcistan ekonomisindeki ikinci aşama Gül Devrimi'nden önce ve Gül Devrimi'nden sonra olmak üzere yine iki alt döneme ayrılabilir.²⁰³

Azerbaycan'ın ilk ekonomik kalkınma dönemi (1991'den 1995'e kadar) ekonomik gerileme dönemi olarak tanımlanabilir. İlgili ekonomik reformların eksikliği, Dağlık Karabağ Savaşı için bütçe harcamaları, ülke topraklarının %20'sinin kaybı, Ermenistan'dan sürülen mülteci konumunda olanlar dahil yerlerinden edilmiş insan sayısının bir milyonu aşması, yabancı yatırım eksikliği ve özelleştirmenin zayıf uygulamaları Azerbaycan ekonomisinde derin krizlere neden olmuştur. Ancak H. Aliyev'in iktidara gelmesiyle, Ermenistan ile ateşkesin imzalanması ve yeni ekonomik yasaların çıkarılması Azerbaycan'ın piyasa ekonomisine geçişini hızlandırmıştır. O dönemde serbest piyasa ekonomisine yönelik önemli reformlar yapılmış, bazı önemli yasalar çıkarılmıştır. Bu yasalar arasında özelleştirme, özel mülkiyetin gelişimi, ekonomik yapının yeniden inşası, gümrük, vergi ve finans sistemleri ile ticaretin serbestleştirilmesi gibi alanlardaki düzenlemeler öne çıkmaktadır.²⁰⁴

Tablo 1: Azerbaycan'da Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş İçin Çıkarılan Yasalar

Yasalar	Tarihleri
Haksız Rekabet	Ocak 1995
Uluslararası Para Fonu (IMF) İstikrar Programı	Nisan 1995
Küçük Ölçekli İşletmelerin Özelleştirilmesine İlişkin Kanun	Eylül 1995
Merkez Bankasındaki Değişiklikler	Haziran 1996
Arazi Reformu Kanunu	Ağustos 1996
Kamu Alımları Kanunu	Şubat 1997
İcra İflas Hukuku	1997
Gümrük Kanunu	Haziran 1997
Kefalet Kanunu	Ağustos 1998

²⁰³Natavan Mamedov (2009). *Sakhartvelosa da Azerbaijanis Ekonomikuri Tanamshromlobis Prioritetebi*, Doktora Tezi, Ivane Javakhishvilis Sakhelnwifo Üniversitesi, Tbilisi, s.34.

²⁰⁴Aras, Suleymanov, Mammadov, *a.g.e.*, ss.8-9.

Menkul Kıymetler	Eylül 1998
İş Kanunu	Şubat 1999
Yeni Özelleştirme Kanunu	Mayıs 2000
Vergi Kanunu	Haziran 2000

Kaynak: Aras, Suleymanov, Mammadov, *a.g.e.*, s.14.

Ayrıca ekonomik sistemin yeniden inşasına yönelik en önemli adımlardan biri, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilk anayasasının 12 Kasım 1995'de kabul edilmesiydi. Yeni anayasa kamu yönetiminin oluşumunu, vatandaşların ve devletin hak ve görevlerinin tanımlanmasını ve demokratik değerlere dayalı liberal pazarın kurulmasını ele alan en geniş hukuki düzenleme olması özelliği ile son derece önemlidir. Bununla birlikte Azerbaycan petrol kaynaklarının işletilmesine yönelik Yüzyılın Anlaşması denen uluslararası nitelikteki belgenin imzalanmasıyla Azerbaycan'ın ekonomisinde büyük yabancı yatırımlar artmaya başlamıştır.²⁰⁵ Yüzyılın Anlaşmasına katılan şirketler tarafından 1994'ten 2000'e kadar Azerbaycan ekonomisine yaklaşık 3.4 milyar dolar yatırım yapılmıştır. Yabancı yatırımların toplam tutarı 1994'ten 2000'e kadar 15.9 milyar doları bulmuştur. Bu miktarın % 22.8'i finans sektörüne, % 53.6'sı petrol sektörüne yatırılmıştır. Geri kalan yaklaşık % 20.9 kısım ise diğer sektörlerle yöneliktir.²⁰⁶ Kısaca H. Aliyev'in yapmış olduğu hukuki ve ekonomik reformlar Azerbaycan ekonomisinin istikrara ulaşmasının temelini oluşturmuştur.

Sovyet ekonomik sisteminin dağılması yanında, Gürcistan ekonomisindeki keskin düşüşü siyasi çekişme ve etnik çatışmalar 1990'ların ortalarına kadar daha da olumsuz etkilemiştir. Yaklaşık beş yıl kaotik siyasi bir deneyim geçiren Gürcistan, Şevardnadze yönetiminde, H. Aliyev liderliğindeki Azerbaycan gibi, ancak 1995'ten itibaren barışçıl bir devlet inşasını ve ekonomik dönüşümü başlatabilmiştir. Gürcistan, 1995-1998 yılları arasında ekonominin istikrarına ve liberalleşmesine yönelik bazı reformlar gerçekleştirmiş, bu yönde bankacılık sisteminin değişikliği, ulusal para birimi getirilmesi, küçük ve orta ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi ve ticaretin serbestleştirilmesi yönünde ciddi reform niteliğinde adımlar atmıştır.

²⁰⁵ Aras, Suleymanov, Mammadov, *a.g.e.*, s.9

²⁰⁶ Aras, Suleymanov, Mammadov, *a.g.e.*, s.10.

Ekonomik istikrarı ve yapısal değişimi gerçekleştirmeyi amaçlayan bu reformlar yüksek enflasyonu durdurmak, ülke ekonomisini dengelemek ve piyasa ekonomisini oluşturmak için gerekli kurumsal koşulları yaratmayı hedeflemiştir. Ancak şevardnadze hükümeti tarafından gerçekleştirilen bu reformlar ülke ekonomisini dengelemek konusunda istenen sonuçları doğurmakta yetersiz kalmıştır. Özellikle Gürcistan ekonomisinde yüksek enflasyon dizginlenememiş, devlet bütçesini artırma çabaları çok başarılı sonuçlar vermemiştir. Ayrıca piyasa mekanizmalarının verimsiz çalıştığı Gürcistan’da piyasa kurumlarının faaliyetlerinde güçlü devlet müdahaleleri özel sektörün gelişimini engellemiş, ülkede yolsuzluk ve yeni bir devlet oligarşisinin oluşumunu teşvik etmiştir. Bu nedenlerle 1999 yılında Gürcistan adeta bir “hareketsizlik dönemi” içine girmiş, ülkede ekonomik değişiklikler neredeyse hiç gerçekleşmemiştir. Bu “hareketsizlik dönemi” neredeyse “Gl Devrimine” kadar srmştir.²⁰⁷

Özellikle Gl Devrimi’nden sonra yeni ekonomik reformların uygulanmasına başlandı ve bu reformlar Gürcistan’ın neoliberal ekonomi politikalarına geçişini hızlandırmıştır. Gl Devrimi’nden bu yana uygulanan en önemli reformlardan biri vergi ve bütçe sektörüyle ilgili olanlardır. Yeni hükümetin önceliklerinden biri vergi ortamının serbestleştirilmesi olmuş ve böylece hükümet 1 Ocak 2005’ten itibaren Gürcistan’da tamamen yeni bir vergi hukuku devreye sokmuştur. Bu düzenleme çerçevesinde devlet vergisi sayısı 20’den 8’e kadar dşrlmştir. Gl Devrimi’nden sonra özellikle devlet mülkiyetinin özelleştirilmesi süreci yoğun bir şekilde başlatılmış ve dolayısıyla hükümetin liberal ekonomi politikasının temel adımlarından biri hızlandırılmış zelleştirme olmuştur. Bu sayede 2003-2010 yılları arasında 4280 tesis zelleştirilmif ve devlet gelirleri 1.6 milyar doları bulmuştur.²⁰⁸ Bununla birlikte dış ticaretin serbestleştirilmesi, ihracat-ithalat prosedürlerinin basitleştirilmesi, vergi oranları ve türlerinin azaltılması söz konusu olmuştur. Gürcistan, KOBİ’ler (Kk ve Orta Boyutlu İşletmelere) ve girişimcilik için dünyadaki en uygun yasal koşulları yaratmış, bir işletme kurmak için gerekli olan sadece asgari sermaye ve iki başvuru yeterli grlmştir. Reformların başarısı

²⁰⁷ Ketevan Cikhelashili, Tengiz Shergelashivi, Mikheil Tokmazashvili (2012). *Shualeduri Angarishi, Sakartvelos Ekonomikuri Transformacia Damoukideblobis 20 Welı*, Tbilisi: Evropuli İnciativa Liberaluri Akademia, ss.10-13.

²⁰⁸ Cikhelashili, Shergelashivi, Tokmazashvili, a.g.r., ss.40-44.

uluslararası alanda da kabul edilmiş, örneğin Gürcistan'ın İş Yapma Endeksi'nde dokuzuncu, çalışma hakları konusunda üçüncü, iş yapma özgürlüğü alanında on altıncı ve ticaret özgürlüğünde de altıncı sırada yer aldığı belirtilmiştir.²⁰⁹

3.10.2. Gürcistan ve Azerbaycan Arasında Ticaret Alanında İşbirliği

Bilindiği gibi uluslararası ilişkilerde ekonomik faktörlerin önemi hem teorisyenler hem de dış politika uzmanları tarafından devamlı olarak vurgulanmaktadır. Neoliberalizm teorisi de uluslararası ilişkilerde, devletler arasında karşılıklı bağımlılığı arttırması nedeniyle, güvenlik ve askeri boyuttan ziyade esas olarak ekonomik boyuta önem vermektedir. Bu görüşün kanıtı olarak Gürcistan ve Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkiler gösterilebilir.

Günümüzde Gürcistan ve Azerbaycan arasında var olan ikili ticaret ilişkileri bölgede ekonomik gelişim için önemli bir faktördür ve siyasi süreçlerde belirleyici bir rol oynamaktadır. Örneğin Gürcistan'da Azerbaycan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Müsteşarı Eldar Bayramov ekonomik faktörlerin siyasi süreçlerde belirleyici bir rol oynadığını Güney Kafkasya üzerinden şu sözlerle ifade etmektedir. *“İnsanlık tarihi boyunca ekonomik faktörler siyasi süreçlerde belirleyici bir rol oynamıştır ve günümüzde de oynamaktadır. Bölgemiz de bu genel kurala bir istisna değildir. 1994 yılında Azerbaycan'ın küresel şirketlerle imzaladığı Yüzyılın Anlaşması ve büyük altyapı projelerinin uygulanması Güney Kafkasya'nın süreçlerini değiştirmede ne kadar etken olduğunu gözler önüne serer. Yüzyılın Anlaşmasını büyük petrol, doğal gaz, demiryolu projelerinin uygulanması, sosyo-ekonomik canlanma ve kalkınma izlemiş ve bunun sonucunda da bu projelerden yararlanan tüm ülkeler güçlenmiştir. Başka bir deyişle, Güney Kafkasya bölgesi, ekonomik ortaklığın son 25 yılda oynadığı rolün açık örneklerinden biridir.”*²¹⁰ Bunun doğrultusunda istikrarsızlık sorunu bulunan Güney Kafkasya bölgesinde Gürcistan ve Azerbaycan arasındaki

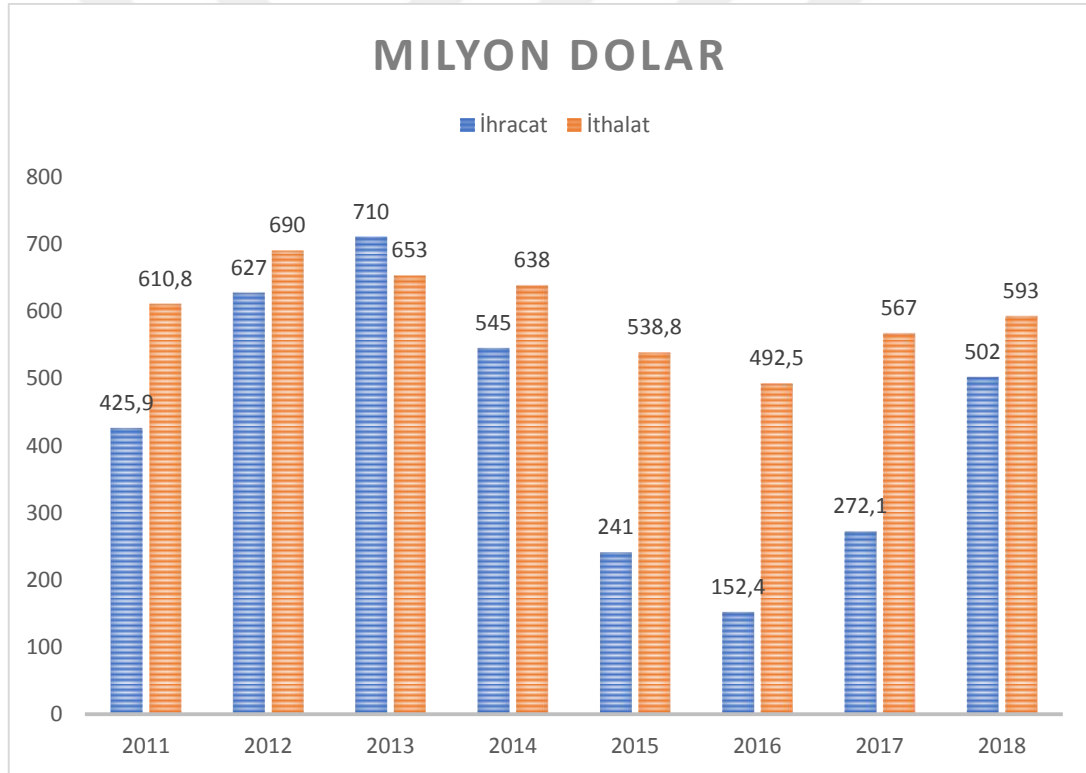
²⁰⁹Kristian Timi (05.05.2017). *Sakartvelo Sakhelmwifo Bazarshi Neoliberalizmidan Martul Kapitalizmamde*.<https://ge.boell.org/ka/2017/05/05/sakartvelo-saxelmcipo-bazarshi-neoliberalizmidan-martul-kapitalizmamde>, Erişim tarihi: 13.03.2020.

²¹⁰Maia Paksadze, Gürcistan Azerbaycan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Müsteşarı Eldar Bayramov ile yapılan mülakat, Tbilisi 07.03.2020.

ilişkilerin arttırılması özellikle de ortak enerji projelerine katılmaları bölge istikrarının gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Bağımsızlığın ilk yıllarının istikrarsız dönemi geçtikten sonra ülkeler arasında ilişkilerin gelişmesi özellikle ekonomi sektöründe başlamıştır. İki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirmek amacıyla yapılan 8 Mart 1996 yılında Gürcistan ve Azerbaycan devletleri arasında imzalanan serbest ticaret anlaşması özellikle önem arz etmiştir.²¹¹ Bu anlaşmayla Gürcistan ve Azerbaycan arasında gelişmeye başlayan ekonomik işbirliği kendi içinde ticaret, yatırım ve turizm sektörlerini içeren üç boyut çerçevesinde ilerlemiştir.

Şekil 4: Gürcistan-Azerbaycan Toplam İthalat ve İhracat (2011-2018)

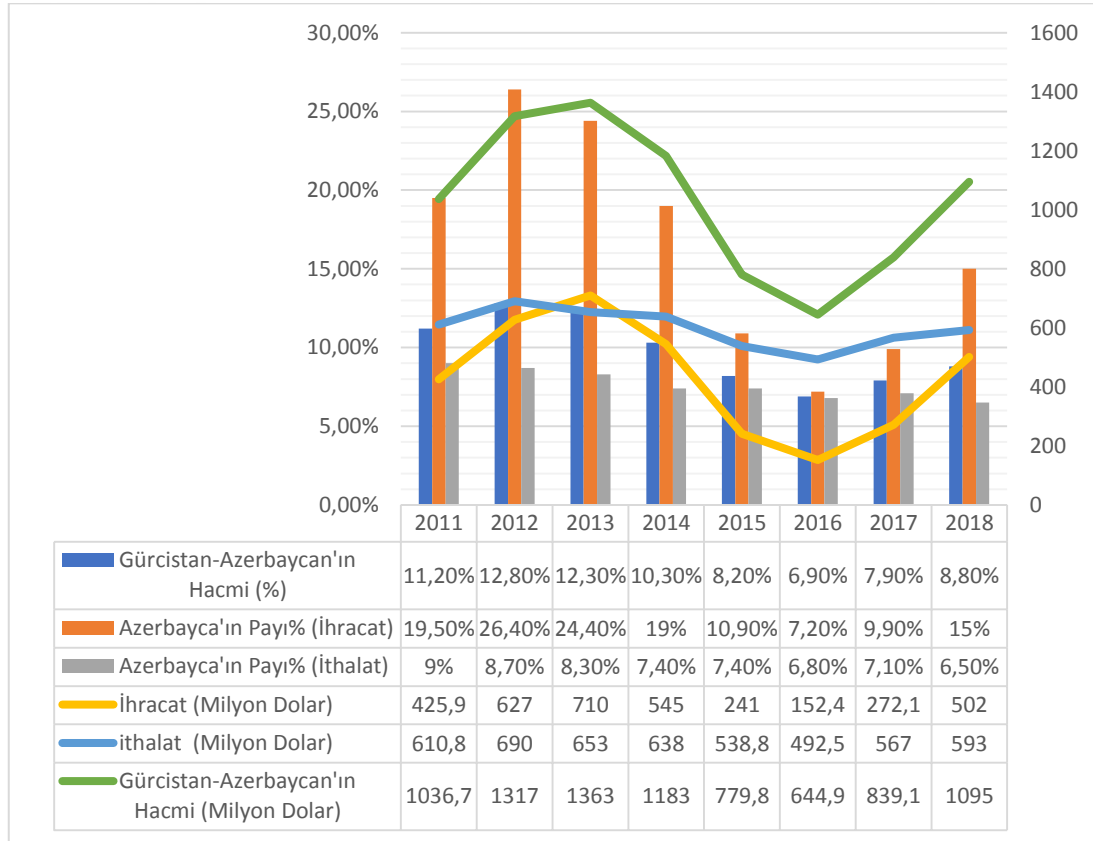

Kaynak: Sakartvelos Statistiki Erovnuli Samsakhuri. (15.03.2020). *Sagareo Vachroba*.
<https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/35/sagareo-vachroba>, Erişim Tarihi: 15.03.2020.

²¹¹CE (Council of Europe). (12.07.2017). Third Report of Georgia, According to Article 25 Paragraph 2 of the European Framework Convention for the Protection of National Minorities March (2017, ACFC/SR/III (2017)002). Georgia: Council of Europe: Secretariat of the Framework Convention for the Protection of National Minorities. <https://www.refworld.org/docid/596f078d4.html>, s.51.

Azerbaycan, Gürcistan'ın en önemli stratejik ve ekonomik partnerlerinden birisidir. Son yirmi yılda Gürcistan-Azerbaycan ekonomik ilişkileri oldukça hızlı bir büyüme göstermiştir. Ancak Şekil 4'te görüldüğü gibi Gürcistan-Azerbaycan ekonomik ilişkilerinin yapısına bakacak olursak iki ülke arasındaki ticari dengenin Azerbaycan lehine olduğu görülmektedir. Bu durum iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde asimetrik karşılıklı bir bağımlılığın olduğunu göstermektedir. Bu dengesizliğin sebebi Gürcistan'ın Azerbaycan'dan ithal ettiği yüksek miktarlarda petrol, doğalgazdan ve Azerbaycan yatırımlarının çokluğundan kaynaklanmaktadır.

Şekil 5: Gürcistan-Azerbaycan Ticareti (2011-2018)

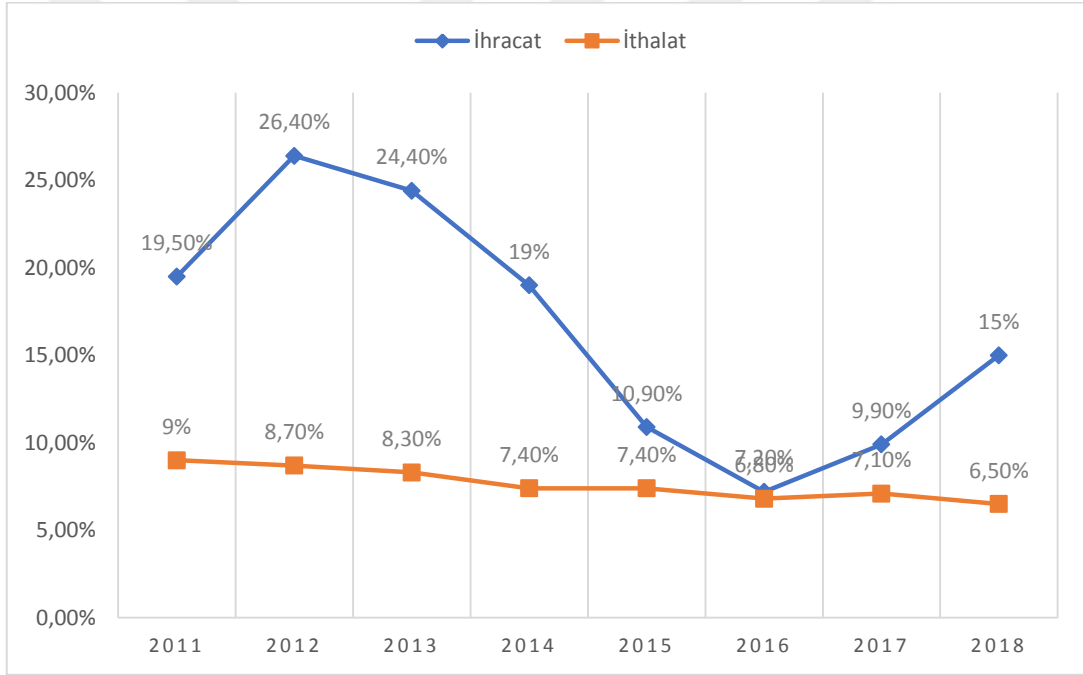
Kaynak: Sakartvelos Statistiki Erovnuli Samsakhuri. (15.03.2020). *Sagareo Vachroba*.
<https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/35/sagareo-vachroba>, Erişim Tarihi: 15.03.2020.

Gürcistan ile Azerbaycan arasındaki ticaret istatistiklerine bakıldığında (Şekil 5), 2012 yılına kadar artış, 2013 yılından sonra bir miktar düşüş ve yine 2016 yılından itibaren artış olduğu görülmektedir. Bu dalgalanmaların nedenlerinden birisi küresel ekonomideki kriz ve bölgesel etkisidir. Ayrıca petrol fiyatlarındaki düşüşün Azerbaycan ekonomisine yansımalarıdır. Günümüzde ticaret Gürcistan-Azerbaycan

yakınlaşmasının esas itici gücünü teşkil etmiştir. Şekil 5’de görüldüğü gibi 2011-2018 döneminde ticaret hacmi 11,20%-8,80% arasında dalgalı bir seyir izlemiştir.

Gürcistan-Azerbaycan ticaret hacmi Şekil 5’e görüldüğü gibi 2011 yılında 1036,7 milyon dolar iken 2018 yılında 1095 milyon dolar olmuştur. Azerbaycan’ın Gürcistan’ın toplam dış ticaretindeki payı aynı dönemde istikrarlı bir şekilde gelişmemiş ve hatta son yıllarda geri gitmiştir (2011’de %11,20 iken 2018’de %8,80). Azerbaycan’ın Gürcistan’ın toplam dış ticaret hacmindeki payı 2011-2013 döneminde %12,30’a kadar artmışken, 2014 yılından itibaren 2016 yılına kadar azaldığı ve 2017 yıllı ile birlikte tekrar bir artış trendine girdiği görülmektedir.

Şekil 6: Gürcistan’ın İthalat ve İhracatında Azerbaycan’ın Payı (2011-2018)

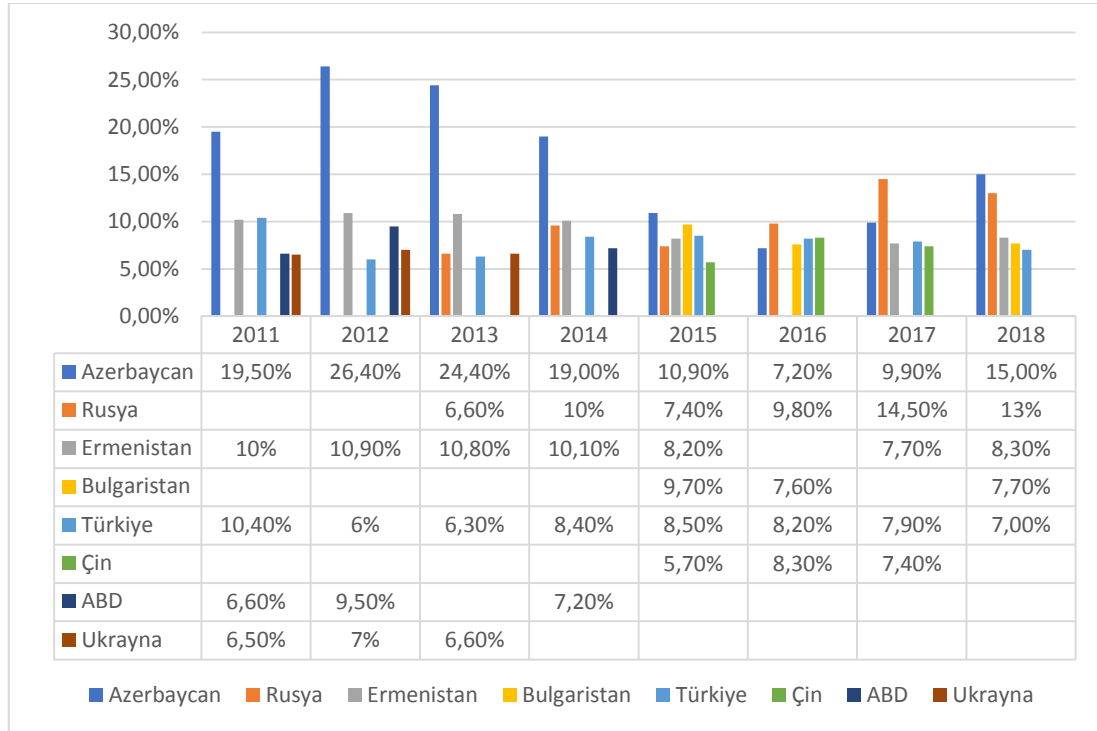

Kaynak: Sakartvelos Statistiki Erovnu Samsakhuri. (15.03.2020). *Sagareo Vachroba*.
<https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/35/sagareo-vachroba>, Erişim Tarihi: 15.03.2020.

Şekil 6’ya bakıldığında Gürcistan’ın toplam ihracatında Azerbaycan’ın payı 2011-2013 döneminde %19,50-24,40 aralığında iken, 2014 yılından 2016 yılına kadar bu oran düşüşe geçmiştir. Ancak 2016’da %7,2 oranı ile tekrar artmaya başlamış, 2017’de %9,90 ve 2018’de de %15 seviyesine ulaştığı görülmektedir. Bununla birlikte, Gürcistan’ın toplam ithalatında Azerbaycan’ın payı 2011 yılından %9 iken 2018 yılına kadar düşüş gözlenmiş ve %6,50’ye inmiştir. Ancak bu durum Azerbaycan’ın Gürcistan için görece öneminin düştüğü anlamına gelmemektedir.

Çünkü yıllar içinde Gürcistan-Azerbaycan arasında toplam dış ticaret hacmi artmaktadır (Şekil 5).

Şekil 7: Ülkelere Göre Gürcistan'ın İhracatı (2011-2018)

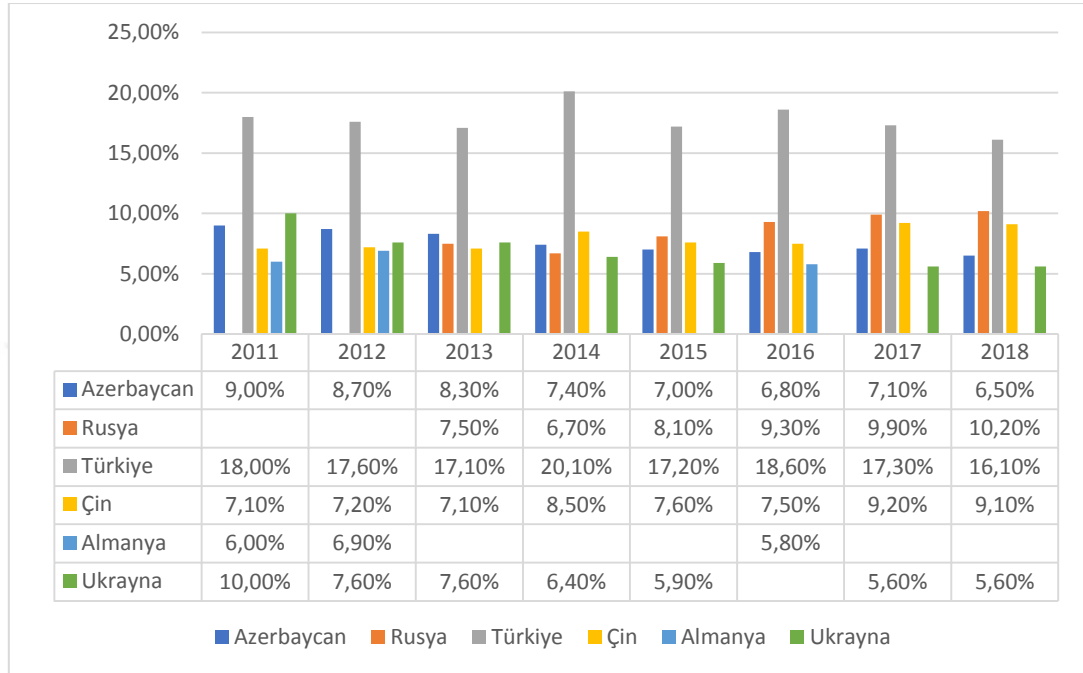
Kaynak: Sakartvelos Statistiki Erovnu Samsakhuri. (15.03.2020). *Sagareo Vachroba*.
<https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/35/sagareo-vachroba>, Erişim Tarihi: 15.03.2020.

Gürcistan ve Azerbaycan ticaretinde esas olarak petrol, doğal gaz, çimento, demiryolu teçhizatı, maden suyu yer almaktadır. Gürcistan Azerbaycan'a çimento, lokomotif, demiryolu teçhizatı, kimyasal madde, cam, maden suyu, alkollü içecek ve ilaç ihracatı yapmaktayken, Azerbaycan'dan petrol, benzin, dizel, doğal gaz, plastik ürünler, mobilya ve inşaat malzemeleri ithal etmektedir.²¹² Yukarıdaki Şekil 7'de 2011-2018 yılları arasında ülkelere göre Gürcistan'ın ihracatı gösterilmiştir. Şekil 7'ye bakıldığında 2011-2018 yıllarında Gürcistan'ın ihracatındaki en büyük paya Azerbaycan'ın sahip olduğu görülmektedir. Sadece 2017 yılında %9,90 ile Azerbaycan Rusya Federasyonu'ndan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Bu oranlar

²¹²Sakartvelos Statistiki Erovnu Samsakhuri. (15.03.2020). *Sagareo Vachroba*.
<https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/35/sagareo-vachroba>, Erişim Tarihi: 15.03.2020.

Azerbaycan'ın Gürcistan ekonomisi için ne denli önemli bir ülke olduğunu göstermektedir.

Şekil 8: Ükelere Göre Gürcistan'ın İthalatı (2011-2018)

Kaynak: Sakartvelos Statistiki Erovnuli Samsakhuri. (15.03.2020). *Sagareo Vachroba*. <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/35/sagareo-vachroba>, Erişim Tarihi: 15.03.2020.

Yukarıdaki Şekil 8'e bakıldığında Azerbaycan'ın Gürcistan için mal ithal ettiği ilk altı ülke (Azerbaycan, Rusya, Türkiye, Çin, Almanya, Ukrayna) arasında önemli bir yere de sahip olduğu görülmektedir. Şekil 8'de Azerbaycan'ın Gürcistan'ın mal ithal ettiği ülkeler arasında 2011'de üçüncü sırada, takip eden 2012 ve 2013'de ikinci sırada ve ilerleyen yıllarda da ilk altı ülke içinde üçüncü veya dördüncü sırada olduğu görülmektedir.

İkili ekonomik ilişkilerin ikinci boyutu yatırımlardır. 2013-2018 yıllarında Gürcistan'daki doğrudan yabancı yatırımlara bakıldığında, Azerbaycan burada da lider konumundadır.

Tablo 2: 2013-2018 Yıllarında Gürcistan'a Doğrudan Yatırım Yapan Ülkeler (Milyon ABD Doları)

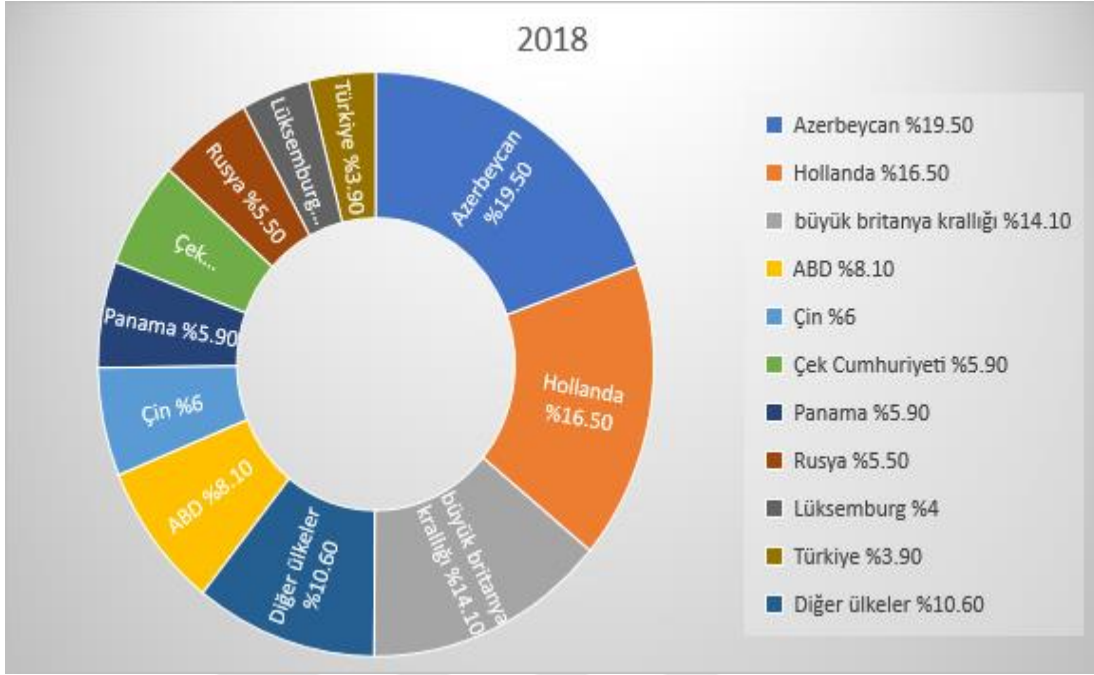
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Toplam	1039.21	1837.0	1729.1	1650.3	1962.6	1265.2

Bunlar arasında						
Azerbaycan	84.6	340.5	581.7	555.1	462.0	246.4
Hollanda	159.2	420.5	164.9	77.3	354.5	208.4
Büyük Britanya Krallığı	55.2	108.9	398.8	85.2	247.5	178.8
ABD	53.9	184.4	18.9	59.3	79.3	102.6
Çin	101.1	220.1	66.9	25.5	19.4	75.7
Çek Cumhuriyeti	43.6	52.0	16.7	87.5	129.1	75.0
Panama	25.8	70.7	9.5	75.9	23.8	74.6
Rusya	7.8	87.9	52.4	28.4	51.3	69.7
Lüksemburg	91.7	109.6	127.3	115.7	100.7	50.1
Türkiye	51.4	72.3	74.9	220.7	256.1	49.6
Diğer ülkeler	364.9	170.1	217.1	319.7	238.9	134.3

Kaynak: Sakartvelos Statistiki Erovnuli Samsakhuri (15.08.2019). *Pirdapiri Uckhouri İnvesticiebi Sakartveloshi* 2018, <https://www.geostat.ge/media/25519/ucxouri-investigiebi-2018-celi-%28geo%29.pdf>, Erişim tarihi: 19.03.2020.

Özellikle 2018’de Gürcistan’da en büyük üç ülke dış yatırımcıları arasında Azerbaycan’ın en önde yer alması Tiflis-Bakü ilişkilerinin önemini vurgular niteliktedir. Gerçekte 2018 yılında Gürcistan’a yapılan toplam doğrudan yabancı yatırımın (DYY) %50,1’i üç ülke tarafından yapılmış ve bunlar arasında da Azerbaycan lider konumundadır. Şekil 9’da görüldüğü gibi, Gürcistan’a 2018’de yapılan yabancı yatırımlar arasında Azerbaycan %19,5 ile birinci, Hollanda %16,5 ikinci ve Büyük Britanya %14,1 ile üçüncü sırada yer almıştır. Bu çerçevede Gürcistan-Azerbaycan ilişkilerinin ekonomik boyutunun ikili ilişkilerde önemli bir köprü rolü oynadığı gerçeği görülmektedir.

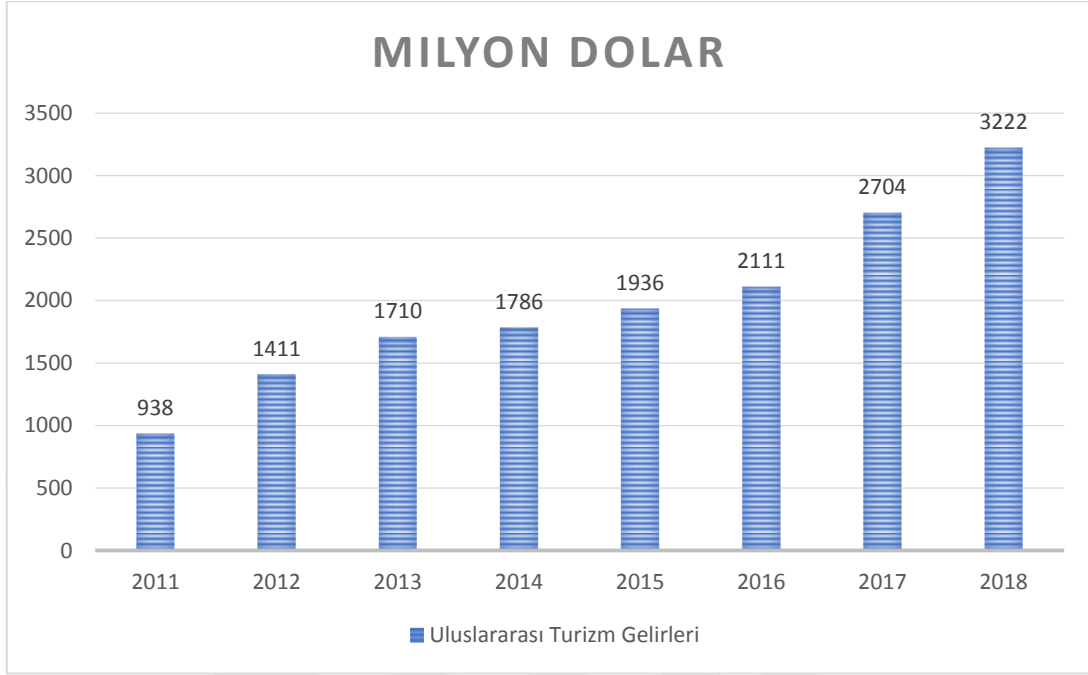
Şekil 9: Gürcistan Ekonomisinde Yatırımcı Ülkelerin Payı (2018)

Kaynak: Sakartvelos Statistiki Erovnu Samsakhuri (15.08.2019). *Pirdapiri Uckhuri Investiciebi Sakartveloshi* 2018, <https://www.geostat.ge/media/25519/ucxouri-investiciebi-2018-celi-%28geo%29.pdf>, Erişim tarihi: 19.03.2020.

Gürcistan-Azerbaycan ikili ekonomik ilişkilerinin üçüncü boyutu turizmdir. Turizm iki ülke ekonomisi için son derece önemlidir. Turizm ekonomik kazancın yanı sıra insanlar ve kültürler arasında bir etkileşim kaynağı niteliğindedir. Bu şekilde toplumlar birbirlerine daha yakınlaşabilir. İki ülkenin coğrafi yakınlığı göz önüne alındığında, turizm sektöründe işbirliği her iki ülke için de fırsatlar yaratmaktadır.

Şekil 10: Gürcistan’da Turizmden Elde Edilen Gelirler (2011-2018)

Kaynak: Sakhartvelos Finansta Saministro (15.04.2019). Mimdinare Ekonomikuri Tendenciebi, https://mof.ge/images/File/2019-publikaciebi/Outlook-April-2019_GEO.pdf, Erişim Tarihi: 20.03.2020.

Gürcistan’da turizmden elde edilen gelir diğer ülkelere göre yüksek olmamasına rağmen ülkenin GSYH’sinin 2018 itibariyle %8’ini oluşturmaktadır. Son yıllarda turizm Gürcistan ekonomisinin en önemli sektörlerinden biri haline gelmiştir. 2019 yılında toplam ziyaretçi sayısı 9.357.964’e ulaşmıştır (Tablo 3). Bu sayı bir önceki yıla göre yüzde 9,3 daha fazladır. Ayrıca Şekil 10’a bakıldığında turizmden elde edilen gelir önceki yıldan yüzde 8,4 artarak 2018 yılında 3222 milyon dolara yükselmiştir. Bu doğrultuda Gürcistan ekonomisinde turizm sektörünün önemi net bir şekilde gözükmektedir. Tablo 3’e bakıldığında Gürcistan’ın turizm sektöründe Azerbaycan’ın rolü net bir şekilde gözükmektedir. Tablo 3’te görüldüğü gibi Azerbaycan vatandaşları, Gürcistan’daki en büyük 18 ziyaretçi ülke arasında 2012, 2013 ve 2014’de Türkiye vatandaşlarından hemen sonra ikinci sırada yer almış, 2011 ve daha sonraki 2015-2019 yılları arasında da hep ilk sırada yer almıştır. Ayrıca Azeri turist sayısının, 2016’da 2015’e göre küçük oranda bir azalma dışında, yıldan yıla sürekli yükselen bir trend izlediği gözden kaçırılmamalıdır.

Tablo 3: Ülkelere Göre Uluslararası Seyahat (2011-2019)

Ülke	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Toplam	31155 27	47413 46	57348 98	58887 09	63056 35	67199 75	79025 09	86795 44	93579 64
Azerbaycan	61428 5	79941 4	94012 9	11034 08	11561 83	10758 20	13015 56	14246 10	15266 19
Beyaz Rusya	4380	6749	11127	16577	25724	32939	42149	60241	66174
Letonya	3892	4705	5165	6791	7950	9932	11805	17653	20514
Litvanya	3524	4713	4964	9939	11197	13039	14565	18693	22381
Polonya	11236	19435	34884	44415	39309	41609	48913	66903	88300
Rusya	22029 4	41032 7	60666 8	65128 2	76301 9	84926 5	11350 57	14047 57	14715 58
Ermenistan	56216 4	74916 6	10499 11	10659 70	11917 77	11522 34	12871 68	12688 86	13650 48
Ukrayna	53734	69107	11528 1	13195 1	12734 4	15163 0	16986 2	17705 8	20766 7
Kazakistan	16366	12318	17509	23393	30931	40895	47241	58955	10361 1
Almanya	17812	21297	24747	27073	30481	33469	43090	64486	89051
Fransa	8486	9564	11058	11239	11539	12191	16053	21765	27952
Türkiye	56731 7	12401 76	12922 75	11367 03	10740 65	98831 2	10072 76	10985 55	11565 13
İsrail	22.636	27958	36683	38646	55439	85398	11504 0	15692 2	20505 1
Amerika Birleşik Devletleri	18120	21476	19615	22545	24978	27304	33569	41863	46558
Kore Cumhuriyeti	1279	1602	2158	2480	2936	3113	6257	13278	16642
Çin	4848	7633	6641	5919	6849	10847	18179	31855	48071
İran	56386	82885	67944	33803	22019	12993 3	28254 9	29107 0	14199 7
Suudi Arabist	116	1010	3380	4829	8384	17593	45708	51879	75155

Kaynak: Sakhartvelos Turizmis Erovnuili Administracia. Saertashoriso Mogzauroba Rezidentebis Mikhedvit,

<https://gnta.ge/ge/%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%99%E1%83%90/>, Erişim tarihi: 20.03.2020.

3.11. Kültür ve Eğitim Alanında İkili İlişkiler

Gürcistan ve Azerbaycan arasındaki kültürel ilişkiler sadece komşu iki ülke olmak ile sınırlanmamaktadır. Ülkeler arasındaki kültürel ilişkiler, karşılıklı etnik azınlıkların varlığı ve tarihsel bağlantılar ile de daha büyük bir boyuta sahiptir.

Bilindiği gibi Gürcistan kozmopolit bir yapıya sahiptir. Gürcülerin dışında ülkede birçok etnik grup yaşamaktadır. Bu etnik gruplar içinde Azeriler en kalabalık kesimi oluşturmaktadır.²¹³ Gürcistan İstatistik Dairesi tarafından 2014 yılında yapılan son nüfus sayımına göre etnik azınlıklar toplam nüfusun %13,2'sini oluşturmaktadır. Bunlardan en büyük etnik grubu 233 bin kişi ile ülke nüfusunun %6,3'ünü oluşturan Gürcistan vatandaşı olan Azeriler oluşturmaktadır. Azerilerin çoğunluğu Kvemo Kartli bölgesinde (Marneuli, Dmanisi, Bolnisi, Gardabani) yaşamaktadır.

Tablo 4: Gürcistan'da 2014 Nüfus Sayımına Göre Etnik Dağılım

Nüfusu	Toplam	Dağılımı Yüzdesi%
Toplam nüfus	3 713.8	100.0
Gürcüler	3 224.6	86.8
Azeriler	233.0	6.3
Ermeniler	168.1	4.5
Ruslar	26.5	0.7
Oslar	14.4	0.4
Yezidiler	12.2	0.3
Ukraynalılar	6.0	0.2
Kistler	5.7	0.2
Yunanlar	5.5	0.1
Asuriler	2.4	0.1
Diğer	14.3	0.4

Kaynak: Sakartvelos Statistikis Erovnuli Samsakhuri (28.04.2016). *Mosakhleobis 2014 Wlis Sakhoveltao Agwera*. [http://census.ge/files/results/Census%20Release GEO.pdf](http://census.ge/files/results/Census%20Release%20GEO.pdf), Erişim Tarihi: 27.02.2020.

Gürcistan'da görülen durumun bir benzeri Azerbaycan'da da görülmektedir. Ancak Azerbaycan'da bu etnik yapı içinde Gürcüler en büyük etnik grup değildir ve etnik gruplar arasında nüfus olarak onuncu sırada yer almaktadır. Günümüzde

²¹³Gürcistan topraklarında etnik Azerilerin yerleşmesi XVII yüzyılda İran hükümdarı Şah Abbas'a bağlanmaktadır. Şah Abbas tarafından İran'dan Türkmen grupları Kvemo Kartli ve Kakheti'ye göç ettirilmiştir. Ancak bazı Azeri tarihçileri, Türkçe konuşan kabilelerin Kafkasya'da özellikle Doğu Gürcistan'da M.Ö 4. yüzyılda ortaya çıktıklarına inanmaktadır. Gürcü tarihçilerine göre, Gürcistan'da Türklerin ilk toplu girişi ve kuruluşu ise 11. Yüzyılda Selçukluların Gürcistan'ı ele geçmesiyle başlamıştır. Bk. Mamuka Kobakhia (2008). *Azerbajjanelebi*. (Editor: Merab Basilaia). *Etmosbi Saqartveloshi*. Tbilisi: Saqartvelos Sakhalkho Damcvelta Arsebuli Tolerantobis Centri, ss.111-112.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde bulunan Saingilo²¹⁴ bölgesinin Zakatala, Kakhi ve Belekani ilçelerinde 9000'in üstünde etnik Gürcü yaşamaktadır. Belekani ve Zakatala ilçelerinde Müslüman Gürcüler, Kakhi ilçesinde ise Ortodoks Hristiyan Gürcüler yerleşiktir.

Tablo 5: Azerbaycan'da 2009 Nüfus Sayımına Göre Etnik Dağılım

Nüfusu	Toplam	Yüzde dağılımı%
Toplam nüfus	8922.4	100.0
Azerbaycanlılar	8172.8	91.6
Lezgiler	180.3	2.0
Ermeniler	120.3	1.3
Ruslar	119.3	1.3
Talışlar	112.0	1.3
Avarlar	49.8	0.6
Türkler	38.0	0.4
Tatarlar	25.9	0.3
Ukraynalılar	21.5	0.3
Sahurlar	12.3	0.3
Gürcüler	9.9	0.1
Yahudiler	9.1	0.1
Kürtler	6.1	0.1
Kızıllar	4.4	0.04
Udinler	3.8	0.04
Khınalıqlar	2.2	0.02
Diğer	9.5	0.10

Kaynak: Anar Samadov (www.anarsamadov.net), "Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi", Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. <https://www.stat.gov.az/?fbclid=IwAR2xYKekT3jZbvd89aGOj9ETsGdgGh412FKydGcgwa92mOv7aumS3hz3d3k>, Erişim Tarihi: 27.02.2020.

Güney Kafkasya'da 1980'lerin sonuna doğru ve 1990'ların ilk yıllarında ayrılıkçılık yüksek dozdayken Gürcistan'da yaşayan Azeriler ve Azerbaycan'da yaşayan Gürcüler arasında herhangi bir etnik gerilim ya da çatışma yaşanmamıştır. Aksine bu iki grup, ülkeler arasında sağlıklı bir köprü kurulmasında her zaman önemli bir rol oynamaya devam etmişler ve ikili ilişkilerin üzerinde olumlu bir etki

²¹⁴1921 yılına kadar Gürcistan bölgesi olan Saingilo, Gürcistan'ın güney doğusunda bulunan ve şu anda Azerbaycan'a ait olan Belakani, Zakatala ve Kakhi ilçelerini içeren topraklardır.

yaratmışlardır. Tiflis Devlet Üniversitesi siyaset bilimcilerinden Aleksandre Kukhianidze'ye göre “Bir yandan Azerbaycan Gürcistan’da yaşayan Azeri azınlıkların çıkarlarını korumakla ilgilenirken, diğer yandan da Gürcistan Saingilo’da yaşayan etnik Gürcülerin çıkarlarını korumakla ilgilenmektedir. Bu bağlamda kendi topraklarında etnik azınlıkların bulunması, birbirlerinin sorunlarını daha iyi anlamasına yarar sağlarken bu iki ülkeyi birbirlerine daha da yaklaştırmaktadır.”²¹⁵ Kukhianidze’nin sözlerinden Gürcistan’da ve Azerbaycan’da karşılıklı azınlık gruplarının olmasının olumlu bir olgu olduğu ve iki ülkenin hem dost olmalarına hem de devam eden bu dostluğun iki devletin ilişkilerini müspet bir zeminde dengelemelerine yol açtığı sonucu çıkarılabilir.

Kukhianidze gibi Janjgava da; Azerbaycan ve Gürcistan’da bulunan etnik azınlıkların varlığının, ülkeler arasında bir sorun teşkil etmediğini, aksine bu durumun stratejik ilişkiler üzerinde olumlu etki yarattığını düşünmektedir. Janjgava’ya göre, “Tarihsel olarak Gürcistan ve Azerbaycan arasında diaspora ilişkileri kurulmuştur. Etnik azınlıkların sayısal olarak nerede daha fazla olduğu önemli değildir; önemli olan etnik azınlıkların varlığı, bizim kardeş ilişkilerimize, stratejik ittifaklarımızın ve kültür ilişkilerinin güçlenmesine ne kadar yardımcı olduğudur.”²¹⁶ Dolayısıyla Gürcistan’da ve Azerbaycan’da karşılıklı azınlık gruplarının varlığı, ikili ilişkilerde sorun olarak ortaya çıkmaktan ziyade bir fırsat olarak görülebilir.

Devletler arasındaki kültürel ilişkiler yüzyıllar önce başlamıştır. XIX Yüzyılda Rusya’nın Güney Kafkasya’yı işgal etmesi ve Rus Çar hâfelinin Tiflis’te kurulmasıyla Tiflis şehri Güney Kafkasya’nın politik, kültür ve ekonomik merkezi halini almıştır. O zamandan itibaren Tiflis, Azerbaycan halkının, biliminin, edebiyatının, sanatının ve diğer kültür alanlarının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Tiflis’te Azerbaycan gazeteleri ve dergileri -Ziya-Qafqaziye (1880-1884), Sharqi-Rus (1903-1905) Molla Nasredine (1906-1918) basılmıştır.²¹⁷

²¹⁵Maia Paksadze, Tiflis Devlet Üniversitesi’nin Siyaset Bölümü Öğretim Üyesi Aleksandre Kukhianidze ile yapılan mülakat, Tbilisi 12.02.2020.

²¹⁶Maia Paksadze, Gürcistan Ankara Büyükelçisi Giorgi Janjgava ile yapılan mülakat, Ankara 22.01.2020.

²¹⁷Ardashelia, a.g.e., s.207.

Tiflis'te, Mirza Şefi Vazeh (1794-1852), Mirza Feth Ahundzade (1812-1878) gibi ünlü Azerbaycanlı bilim adamları, yazarlar ve aydınlar yaşamaktaydı. Modern Azerbaycan edebiyatının kurucusu ve dramaturg Ahundzade'nin yazdığı tiyatro eserleri Azerbaycan dramaturjisine temel hazırlamıştır. Ahundzade'nin yaptığı faaliyetler o dönemdeki Gürcistan'ın Gori şehrinde Öğretmenler Seminariyasında Azeri Dili bölümünün açılışına çok büyük katkı sağlamıştır.²¹⁸

Kuşkusuz, iki ülke arasındaki en ünlü kültürel bağlantıyı sağlayan diğer nokta Azeri yazar Kurban Said'in yazdığı "Ali ve Nino" isimli romanıdır. Roman Almanca olarak yazılmış ve 30'dan fazla dile çevrilmiştir. Roman, Müslüman ve Hristiyan kültürleri arasındaki farkları, 1905-1920 yılları arasında Kafkasya'daki politik durumu ve esas olarak Azeri aristokrat ve Gürcü prensesinin aşk hikayesini anlatmaktadır. Said'in yazdığı bu kitap Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki dostluğun sembolüdür. Batum'da Ali ve Nino'nun bir heykeli bulunmaktadır. Bu tarihsel kültürel bağlar ve iletişim kanallarının çokluğu Sovyet sonrası dönemin Gürcistan ve Azerbaycan'ın kültürel ilişkilerini olumlu şekilde etkilemiştir.

Sovyet sonrası Gürcistan-Azerbaycan kültür ilişkilerine bakacak olursak aralarındaki iletişim kanallarının daha da arttığı görülmektedir. Bu iletişim kanallarının çokluğu hem siyasetçiler hem de siyaset dışı aktörler arasında birçok yönden geliştirilen kültürel ilişkilere bağlıdır. Örneğin, Gürcistan Hükümeti ile Azerbaycan Hükümeti arasında 18 Şubat 1997 yılında kültür alanında işbirliği anlaşması imzalanmıştır. O zamandan itibaren iki ülke arasında kültürel alanda çeşitli işbirlikleri bulunmaktadır. Bu çerçevede 2004 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı I. Aliyev'in kararıyla 1985'ten beri Kakhi bölgesinde faaliyet gösteren Ilia Chavchavadze Gürcü Tiyatrosu'na Devlet Akademik Tiyatrosu statüsü verilmiştir. Buna paralel olarak 2007 yılında Gürcistan Cumhurbaşkanı Saakaşvili'nin kararıyla Tiflis'te bulunan Ahundzade'nin evine Mirza Feth Ahundzade Adına Azerbaycan Devlet Müzesi statüsü verilmiş ve 2013'ten itibaren ev müze olarak açılmıştır.

Gürcistan-Azerbaycan kültürel ilişkileri devlet dışı aktörler arasında da gelişmektedir. 2011 yılında Kote Marjanishvili Adına, Devlet Dramaturg Tiyatrosu

---

²¹⁸Kobakhia, *a.g.m.*, ss.123-124.

ve Azerbaycan Ulusal Drama Tiyatrosu arasında oyunların, yönetmenlerin, sanatçıların değişimi konusunda bir anlaşma imzalanmıştır. 20-21 Mayıs 2011'de Bakü'de Gürcü Tiyatrosu turları, 30-31 Mayıs'ta ise Tiflis'te Azerbaycan Tiyatrosu turları yapılmıştır.²¹⁹ Ayrıca Tiflis'te Haydar Aliyev Adına Tiflis Devlet Azerbaycan Drama Tiyatrosu yenilenmiştir ve Gürcistan'da Azerbaycan kültür eserleri icra edilmektedir. Her iki ülkede de sık aralıklar ile Gürcü ve Azerbaycan kültür günleri yapılmaktadır. Örneğin, kültür günleri kapsamında Tiflis sanat galerisi Karvasla'da 17 modern Azerbaycan sanatçısının fotoğrafları sergilenmiştir.²²⁰

Gürcistan-Azerbaycan kültür ilişkilerinde sivil toplum kuruluşları önemli bir yer tutmaktadır. Son yıllarda Gürcistan'da ve Azerbaycan'da sivil toplum kuruluşlarının sayısı oldukça artmıştır. Günümüzde Gürcistan'da faaliyet gösteren 20'den fazla Azerbaycan sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Bunlar arasında; Gürcistan-Azerbaycan Kongresi, Gürcistan-Azerbaycan Gençler İttifakı, Gürcistan-Azerbaycan Gençler Forumu, Marneuli Gençlik Merkezi, Gürcistan-Azerbaycan Kadınlar Derneği, Gürcistan Gençlik Destek ve Eğitim Derneği, Selam Hayır ve Medeni Birliği, Rustavi Azerbaycanlıları Medeniyet Merkezi ve Gürcistan-Azerbaycan Avukatlar Birliği öne çıkanlar arasındadır. Bu sivil toplum kuruluşları ve dernekler Gürcistan ve Azerbaycan'da çeşitli alanlarda faaliyetler göstererek, kültürel ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri genelde sosyal yardımlar, kadınların kamusal yaşamdaki rolünün artırılması ve vatandaşlara birçok meselede yardımcı olma odaklı olarak faaliyet göstermektedirler. Bu çerçevede örneğin vatandaş haklarının korunması konusunda bilgilendirme ile eğitim -özellikle dil öğrenmek-, staj ve seminer faaliyetleri icra edilmektedir. 2008 yılında kurulan Azerbaycan-Gürcistan Kongresi Başkanı olan Huseyn Yusubov'un belirttiği gibi, *"bu sivil toplum kuruluşlarının ve derneklerinin esas amacı Gürcistan ve Azerbaycan devletleri ve halkları arasında dostluk ve*

---

²¹⁹http://www.azerbaijan.mfa.gov.ge/default.aspx?sec_id=1657&lang=1&__cf_chl_jschl_tk__=fdcfce29dbf60d323aad032a9a6dea65d27f3a84-1583405723-0-AS3x4ag, Erişim Tarihi: 01.03.2020.

²²⁰Mameddil, *a.g.e.*, s.235.

kardeşlik köprüsünü sağlamaktır. Başka bir deyişle kamu diplomasisi yürütmektir."²²¹

Eğitim sektöründeki ikili işbirliği, iki ülke arasında önemli fakat daha az gelişmiş işbirliği alanlarından biridir. Eğitim alanında işbirliğinin önemi her şeyden önce doğal olarak Gürcistan'da yaşayan Azerilerin ve Azerbaycan'da yaşayan Gürcülerin eğitimini doğrudan etkilemesi nedenine bağlıdır. Resmi düzeyde iki ülke eğitim konusunda ilk olarak 18 Şubat 1997'de birisi Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Gürcistan Hükümeti arasında bilimsel ve teknik işbirliği konusunda ve diğeri de Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Gürcistan Hükümeti arasında Eğitim Alanında İşbirliği Anlaşması olmak üzere iki anlaşma imzalamıştır.²²² Bu anlaşmaların imzalanmasına rağmen Gürcistan'ın Azerbaycan ile eğitim alandaki sorunlarını çözebilmek ve işbirliğini geliştirmek için attığı somut adımlar Saakaşvili'nin iktidara gelmesinden sonra olmuştur. Saakaşvili'nin temel amacı etnik azınlıkların Gürcü toplumu ile bütünleşmesinin sağlanması olmuştur. Bunun için 4 Mart 2004'te Gürcistan'ın Milli Eğitim ve Bilim Bakanlığı ile Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı arasında eğitim alanında işbirliği yapılması konusunda yeni anlaşma imzalanmıştır. Eğitim alanında yapılan bu işbirliği anlaşması; yükseköğretim, ortaöğretim ve özel eğitim kurumları ile yeterlilik alanındaki benzer kurumlar arasında ve karşılıklı yarar sağlayan işbirliğinin geliştirilmesinde doğrudan bağlantıların oluşturulması; karşılıklı ilgi alanlarına göre ortak bilimsel araştırma yapmak, öğretim-metodolojik literatürün geliştirilmesi; Gürcistan tarafı, Azerbaycan'daki Gürcü dilinde eğitim veren Gürcü okullarına, Azerbaycan tarafı ise Gürcistan'da Azeri dilinde eğitim veren Azeri okullarına

---

²²¹Maia Paksadze, Azerbaycan Gürcistan Kongresi Başkanı Huseyn Yusubov ile yapılan mülakat, Tbilisi 18.02.2020.

²²²Council of Europe (12 July 2017). Third Report of Georgia, According to Article 25 Paragraph 2 of the European Framework Convention for the Protection of National Minorities March (2017, ACFC/SR/III(2017)002). Georgia: Council of Europe: Secretariat of the Framework Convention for the Protection of National Minorities. <https://www.refworld.org/docid/596f078d4.html>,s.54.

eğitim ve yardım malzemeleri tedarik edilmesi konularını içermiştir. Bu konularda taraflar karşılıklı anlaşma ile ilave protokoller de hazırlayabileceklerdir.²²³

Saakaşvili iktidarı eğitim alanında önemli reformlar gerçekleştirmiştir. 2005 yılından itibaren Gürcistan'ın Milli Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından eğitim alanında birçok yenilik yapılmıştır. Bu yenilikler etnik azınlık öğrencilerine büyük katkı sağlamıştır. 2005'teki ulusal sınavlarda (niversite sınavları) Gürcü öğrencilerden farklı olarak, etnik azınlıklar, Gürcü dili ve edebiyatının basitleştirilmiş sınavını geçmek zorundaydılar. Etnik gruplar bu sınavlarda yeteri kadar başarı gösteremediği için sonraki yıllar etnik azınlık öğrencileri için niversiteye giriş sınavları daha da basitleştirilmiştir. 2009 yılında devlet etnik azınlıklar için yüksek öğrenimi desteklemek amacıyla 1+4 adı altında yeni bir program başlatmıştır. Yabancı uyruklu öğrencilere de çeşitli haklar tanıyan 1+4 programı ile Grccesi yetersiz olan azınlık etnik gruplarından öğrenciler kendi ana dilinde genel yetenek sınavında başarı göstererek üniversiteyi kazanma hakkına sahip oldular. Sonra ise üniversiteyi kazanan öğrenciler dört yıl lisans düzeyinde eğitim alabilmek için bir yıl boyunca zorunlu olarak Gürcü dili hazırlık dersleri görmekte, dil sınavında gereken düzeyde başarılı olduktan sonra niversite derslerine başlamaktadırlar. Bu programla Gürcü niversitelerinde etnik azınlık ğrencilerinin sayısı artmaya başlamıştır.²²⁴

Yine, Gürcistan'da bulunan birkaç niversite Azerbaycan niversiteleri ile işbirliği içerisinde bulunmaktadır. Ivane Javakhishvili Adına Tiflis Devlet Üniversitesi, Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan Teknik Üniversitesi, Azerbaycan Mimarlık ve İnşaat niversitesi ile işbirliği yapmaktadır. İşbirliği uluslararası profesör, ğrenci, eğitim ve gelişim programlarının değişimini desteklemeyi amaçlamaktadır. 20 Nisan 2018'de Ivane Javakhishvili Tiflis Devlet Üniversitesi Rektörü Giorgi Sharvashidze ve Bakü Devlet Üniversitesi Rektörü Abel

---

²²³Sakhartvelos Sakanonmdeblo Macne (04.03.2004). *Shetankhmeba Sakhartvrlos Ganatlebisa da Mecnierebis Saministrosa da Azerbaijanis Respublikis Ganatlebis Saministros Shoris Ganatlebis Speroishi Tanamshromlobis Shesakheb*, <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1218199?publication=0>, Erişim tarihi: 15.03.2020.

²²⁴Gvanca Abashidze (2017). *Umaglesi Ganatlebis Reforma da Erovnuli Umciresobata Integraciis Problema Sakhartveloshi*, Yüksek Lisans Tezi, Tbilisis Sakhelmwifo Universiteti, Socialur Mecnierebata Fakulteti, Tbilisi, ss.32-35.

Maheramov, öğrenciler için değişim programları geliştirmeyi ve ortak bilimsel araştırmalar düzenlemeyi amaçlayan bir Mutabakat Zaptı imzalamıştır.²²⁵ Ayrıca Gürcistan Cumhuriyeti topraklarında 120 Azerbaycan devlet okulu bulunmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kakhi, Zakatala ve Belakan ilçelerinde 10 Gürcü okulu bulunmaktadır ve öğretim Gürcü dilinde yapılmaktadır. Bu 10 okulun taleplerine dayanarak, Gürcistan Eğitim Bakanlığı 2019-2020 öğretim yılı için 395 Gürcü dili ve edebiyatı ders kitabı dağıtmıştır. Gürcistan Azerbaycan arasında karşılıklı anlaşma ile Azerbaycan'daki Gürcü okulları ve Gürcistan'daki Azerbaycan okulları için sadece anadil ve edebiyat kitapları teslim edilmektedir.²²⁶ 2019 yılında Azerbaycan'ın Kakhi bölgesinde bulunan eski Gürcü okulunun yerine İ. Aliyev'in finanse etmiş olduğu yeni okul açılmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi Gürcistan ve Azerbaycan arasındaki kültürel ve eğitim ilişkileri siyaset ve ekonomi ilişkilerinde olduğu gibi ülkelerin ikili işbirliğinde önemli bir yer tutmaktadır.

3.12. Gürcistan ve Azerbaycan'ın Toprak Sınırlarıyla İlgili Sorunları

Gürcistan ve Azerbaycan günümüzde stratejik ortaklar olup, küresel ve bölgesel projelerde birlikte yer almaktadır. Buna rağmen aralarında sınır belirleme "demarkasyon/delimitasyon" sorunu bulunmaktadır. Gürcistan ile Azerbaycan arasında toprak anlaşmazlığı yeni bir sorun değildir. Bu sınır sorunları ilk demokratik cumhuriyetlerin kuruluşundan beri iki devlet arasında söz konusudur.

Yüzyıllar boyunca Gürcistan'ın toprak sınırları bazı sebeplerden dolayı değişmiştir. Gürcistan tarihinde sınırların son değişikliği İlk Cumhuriyet Döneminde (1917-1921) gerçekleşmiştir. Neticede, Gürcistan'ın tarihi bölgeleri komşu devletlerin topraklarına dahil olmuştur. Bu dönemde dahil olan topraklardan biri Azerbaycan'ın egemenliği altında olan Saingilo'dur.²²⁷

1918 yılında, devletlerin ilk bağımsızlığının ilanından beri Azerbaycan ve Gürcistan'ın en önemli meselelerinden biri sınırları belirlemektir. Bu amaçla

²²⁵TSU (20.04.2018). *Tanamshromlobis Memorandumu TSU-sa da Bakhos Sakhelmwifo Universitets Shoris*, <https://www.tsu.ge/ge/mainnews/C-o12AgHd1YiO2wk3/?p=14>, Erişim Tarihi: 06.03.2020

²²⁶Sakartvelos Ganatlebis, Mecnierebis, Kulturisa da Sportis Saministrodan Gamotkhovili Oficialuri Informacia. 11.03.2020.

²²⁷Saingilo (Kak Elisen, Zakatala), Gürcistan'ın derebeylik dönemindeki tarihi bir bölge olan Kakheti'nin kuzeydoğu bölümünün bir parçasıdır. Günümüzdeki Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sınırları dahilindedir ve Belakani, Zakatala ve Kakhi İlçelerini kapsamaktadır.

Gürcistan Cumhuriyeti Hükümeti varlığının ilk gününden itibaren bölgesel sınır sorununun çözülmesi yönünde çaba sarf etmeye başladı. 16 Temmuz 1918 tarihinde Gürcistan Ulusal Konseyi toplantısı düzenlendi ve bu toplantıda, Zakatala bölgesi nüfusunun büyük bir kısmı Müslüman olduğu için, Azerbaycan'a bağlanmak isterken, Gürcistan hükümeti Saingilo'yu (Zakatala) Gürcistan topraklarına katmak hususunda çaba harcadığını belirtmiştir. Bu amaçla Gürcistan Hükümeti, Paris Barış Konferansı'nda sınırlar hakkında kesin karar alınmasını ümit etmiştir. Böylelikle Gürcistan Hükümeti Paris Barış Konferansı'na oldukça uzun bir muhtıra sunmuştur. Bu Muhtıranın bir maddesinde Gürcistan'ın devlet sınırlarıyla ilgili siyasi talepleri yer almıştır. Gürcistan Hükümeti ilgili Muhtırada ülkenin yeni sınırları içinde Tiflis ve Kutaisi'nin eski guberniyalarının; Sokhumi, Batum ve Zakatala İdari Bölgelerinin; Kars, Oltisi ve Artaani Okruklarının; Karadeniz İdari Bölgesi ve Trabzon vilayetinin bazı bölgelerinin yer almasını istemiştir. Gürcüler aynı Muhtırada bu bölgelerin kendilerine ait olduğunu ve nüfusun %75'inin etnik Gürcülerden oluştuğunu belirtmiştir. Gürcistan gibi Azerbaycanlılar da Paris Barış Konferansı için kendi taleplerini hazırlamış ve bu çerçevede Saingilo (Zakatala) Borchalo, Akhaltsikhe ve Batum bölgelerinin Azerbaycan toprakları içinde yer almasını istemişlerdir.²²⁸

Paris görüşmeleri sırasında Gürcistan ve Azerbaycan arasında doğrudan ikili müzakereler de yapılmıştır. Mart 1919 ve Nisan 1920 tarihlerinde Gürcistan ile Azerbaycan temsilcileri Tiflis'te toplanarak bölgesel sorunları çözenin yollarını bulmaya çalışmışlardır. Ancak Tiflis'te temsilciler sınır konusunu görüşürken 27 Nisan 1920 tarihinde Kızıl Ordu birlikleri Bakü'ye girerek Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ni devirmiştir.²²⁹

Bakü'nün Sovyetleşmesi sırasında Gürcistan ile Sovyet Rusya arasında bölgesel meseleler üzerine Moskova'da müzakereler sürdürülmüştür. 7 Mayıs 1920'de Gürcistan ve Sovyet Rusya arasında bir anlaşma imzalanmış, bu anlaşmanın 4. maddesi Zakatala konusunu ele alarak Sovyet Rusya, Zakatala'yı Gürcistan sınırları

²²⁸Tengiz Papuashvili (2008). *Saingilos İstoriis Narkvevebi*, Tbilisi: Artanuji, ss.238-339.

²²⁹Papuashvili, *a.g.e.*, s.240.

dahilinde bir bölge olarak tanımıştır.²³⁰ Ancak Sovyet Rusya-Gürcistan anlaşmasının imzalanması, Gürcistan'ın Güney Kafkasya'daki komşularının memnuniyetsizliğine neden olmuştur. Bolşevik Azerbaycan liderleri, Zakatala'nın Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti sınırlarına dahil edilmesini protesto etmiştir çünkü Zakatala'nın nüfusunun çoğu Müslüman barındırıyordu. Protesto üzerine Zakatala'ya Gürcü ve Azeri orduları yerleştirildi ve küçük çaplı çatışmalar yaşandı. Çatışmaları ortadan kaldırmak için Sovyet-Rusya kendi ordu birliklerini Zakatala bölgesine yerleştirdi ve 12 Mayıs 1920 tarihinde Gürcistan ile Sovyet Rusya ek bir sözleşme imzaladı. Bu sözleşme gereğince Zakatala Bölgesi tartışmalı bir bölge olarak ilan edildi ve Rusya (Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC) temsilcisi başkanlığında Gürcistan ve Azerbaycan temsilcilerinden oluşacak ortak bir komisyon kurulması öngörülmüştür. İlgili komisyon tartışmalı Zakatala Bölgesi ve Gürcistan-Azerbaycan sınırının statüsünü onaylama yetkisine sahip olacak ve komisyon kararları Gürcistan ve Azerbaycan tarafları nezdinde bağlayıcı bir nitelik arz edecekti.²³¹ Ek sözleşme neticesinde Gürcistan için olumsuz bir durum meydana gelmiştir çünkü Zakatala'da o zamanlar yalnızca Kızıl Ordu birlikleri konuşlu durumdaydılar. Gürcistan artık istese de bölgeye Gürcü askeri kuvvetlerini sokma imkanından yoksun kalmıştır. Konunun komisyon tarafından değerlendirilmesi neticesinde, Rus temsilcinin söyleyecekleri karar hususunda kesin bir etkiye sahip olması ve Azeri Bolşevikleri lehine tutumu sonucunda, Gürcistan bölgeyi kaybetmiştir.²³²

Gürcistan-Azerbaycan arasında yapılan ek sözleşmeden sonra Zakatala Bölgesinde hala askeri çatışmalar devam etmiş ve bu durum bir ateşkes anlaşması yapılmasını gerektirmiştir. 12 Haziran 1920 tarihinde Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti ile Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (ASSC) Ağstafa'da bir barış anlaşması imzaladılar. Ağstafa Barış Anlaşmasının imzalanmasına rağmen taraflar hala Zakatala Bölgesi hususunda uzlaşmamış ve bu konunun karara bağlanması için Tahkim Komisyonuna aktarılmıştır. Ağstafa Anlaşması, Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti tarihinde sınır konularında komşu ülke ile imzalanan son

---

²³⁰Papuashvili, *a.g.e.*, s.241.

²³¹Nikoloz, Samkharadze (2012). *Georgian State Border–Past and Present. CSS project Graduate Programs at the Faculty of Social and Political Sciences at Iv. Javakhishvili Tbilisi State University Grant Code: E0476*, s.8.

²³²Papuashvili, *a.g.e.*, s.242.

anlaşma olmuştur, çünkü Şubat 1921 tarihinde Kızıl Ordu, Azerbaycan'dan sonra, Tiflis'e girerek Gürcistan'ı kontrol etmiş ve Sovyet sistemini kurmuştur.²³³

Gürcistan'ın da Sovyetleşmesiyle birlikte, Sovyet Gürcü Hükümeti tüm tartışmalı bölgelerden vazgeçmesi neticesinde komşularıyla (Azerbaycan, Türkiye, Ermenistan) tüm sınır anlaşmazlıkları hızla bitirilmiştir. 5 Temmuz 1921'de de Gürcistan ve Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Delegasyonları Konferansı sınır konusunu ele aldı ve iki devlet arasındaki iç sınırları düzenleme konusunda karar verdi. Kararın 4. Maddesi Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Zakatala Bölgesi ile ilgili her türlü hak iddiasından vazgeçtiğini ve bununla ilgili olarak da Gürcistan Devrimci Komitesi'nin ilgili bildirgeyi yayınlacağı hususunu içermiştir. Bu anlaşma, Gürcistan ve Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinin Devrimci Komite Başkanları olan Filipe Makharadze ve Nariman Narimanov tarafından imzalanmış ve son olarak Zakatala Bölgesi'nin Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne verilmesi 15 Kasım 1921 tarihinde iki cumhuriyet arasında iç sınırları düzenleme hususundaki anlaşmanın akdedilmesiyle resmîyet kazanmıştır. Bu anlaşma sonucunda Gürcistan, Bolşevikler yüzünden topraklarının önemli bir kısmını kaybetmiştir. Gürcü tarihçi Aleksandre Manvelishvili, bu karar hakkında, "*Bolşevikler, Gürcistan'ın doğusuna ve güneydoğusuna ait olan topraklarını komşularına hediye ettiler ve bunun sonucunda Gürcistan'ın tarihi topraklarından biri olan Kak-Eliseni (Saingilo) Azerbaycan'ın egemenliği altında kaldı*" demiştir.²³⁴

SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Güney Kafkasya ülkeleri için sınırların belirlenmesi çok acı verici bir konu olmuştur. Belirsiz sınırlar Güney Kafkasya ülkelerinde çok sayıda çatışma ve anlaşmazlığa neden olmuştur. Özellikle Gürcistan ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün diğer iki komşu ülke olan Rusya ve Ermenistan tarafından ihlal edildiği göz önüne alındığında çözülmemiş sınır sorunlarının ciddiyeti daha net anlaşılabilir.

Gürcistan'ın bugünkü sınırları tarihsel geçmişine dayanmaktadır. Günümüzde Gürcistan'ın sadece Türkiye ile resmi sınırı vardır, diğer komşu ülkelerle sınır

---

²³³Samkharadze, *a.g.m.*, s.10.

²³⁴Papuashvili, *a.g.e.*, s.242.

belirleme (demarkasyon/delimitasyon) konusu tamamlanmamıştır. Sovyetler döneminde ülkeler arasında sadece idari sınırlar vardı. Gürcistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra sınırları belirleme konusunda pratik çalışmalara başladı. Gürcistan, tüm komşuları ile (Türkiye hariç) devlet sınırları belirleme (delimitasyon) komisyonları (1993'te Rusya ile, 1994'te Ermenistan ile, 1996'da Azerbaycan ile) kurmuştur.

Gürcistan topraklarının toplam yüzölçümü 69.7 km², Gürcistan devlet sınırının toplam uzunluğu 2 135.5 km'dir. Kara sınırı 1826.5 km ve deniz sınırı 309 km'dir.

Tablo 6: Gürcistan'ın Komşularıyla Sınır Uzunluğu (Km)

Rusya	894
Azerbaycan	445
Ermenistan	224
Türkiye	263,5

Kaynak: Sakhartvelos Sakanonmdeblo Macne (04.02.2008). *Sakhartvelos Saxelmwifo Szgvrıs Martvis strategiıs Damtkicebis Shesakheb*, <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/102238>, Erişim Tarihi: 27.03.2020.

Bağımsızlığını kazanmasından itibaren Gürcistan ile Azerbaycan arasında çözülmemiş sınır sorunu bulunmaktadır. 1996 yılında Gürcistan-Azerbaycan Hükümetlerarası Sınır Belirleme (demarkasyon delimitasyon) Özel Komisyonu kurulmuştur. Komisyon kurulmasına rağmen sınır belirleme (demarkasyon delimitasyon) süreci henüz tamamlanmış değildir. Şimdiye kadar Gürcistan-Azerbaycan sınırının %65'i ile ilgili olarak anlaşmaya varılmış, ancak David Gareji Manastır Kompleksi'nin bulunduğu bölümün de dahil olduğu sınırın %35'i ile ilgili olarak iki ülke arasında henüz anlaşmaya varılamamıştır.²³⁵

Azerilerin "Keşiş Dağ" adını verdikleri David Gareji Manastır Kompleksi iki ülkenin tartışmalı bölgesidir. David Gareji Manastır Kompleksi yaklaşık 25 kilometre alanı kapsamakta olup çok sayıda birbirinden uzak yapılardan, kiliselerden, kaya manastırlarından, oyma eserlerden ve mağaralardan oluşmaktadır. David Gareji Manastır Kompleksi'nin David Lavra adı verilen önemli bir kısmı Gürcistan

²³⁵Hokuma Abbasova (2011). Border Policy of Azerbaijan Republic From the Point of Stability in Caucasus. *6th Silk Road International Conference "Globalization and Security in Black and Caspian Seas Regions*, May 27-29, Tbilisi, s. 99.

topraklarında yer almaktadır, geri kalanı ise 445 km'lik Gürcistan-Azerbaycan sınırının belirlenmeyen bir bölümünde bulunmaktadır.²³⁶ 21 manastır kompleksinden oluşan David Gareji tamamen Gürcistan topraklarının bir parçası olmasına rağmen, Sovyet dönemindeki sınır değişikliği nedeniyle Bertubani Manastırı Azerbaycan'ın sınırları içerisinde kalmıştır. Çiçkhituri ile Udabno Manastırı ise Gürcistan-Azerbaycan sınırı arasında bulunmakta olup taraflar arasında tartışmalı bir bölgedir.²³⁷

David Gareji, Gürcistan'ın önemli kültürel ve dini anıtlarından biridir ve Gürcüler için önemli bir manevi merkezdir. Ancak bazı Azeri tarihçiler, manastırın eski Kafkas Albanları²³⁸ tarafından kurulduğunu ve kendi ataları olan Albanların kültürel bir eseri olduğunu iddia etmektedirler. Gürcü tarihçilere göre bu iddialar gerçek dışı ve tamamen kanıtsızdır. Onlara göre, David Gareji'nin tarihi çok ünlüdür ve çok sayıda kaynak tarihi anıtın Gürcistan'a ait olduğunu doğrularken, Azerbaycan tarafında ise manastır kompleksinin Alban kökenini kanıtlayan hiçbir argüman yoktur.²³⁹ Gürcistan'ın doğusunda bulunan David Gareji Kompleksi VI. yüzyılda Mezopotamya'dan Gürcistan'a gelen Hıristiyan 13 Assur misyoner babasından biri olan Kutsal David Gareji tarafından kurulmuştur. Gürcistan yüzyıllar boyunca birkaç kez işgal edilmiş ve bölünmüş olmasına rağmen, David Gareji her zaman Gürcistan'ın siyasi sınırları içinde yer almıştır. Ancak Stalin'in uyguladığı siyaset²⁴⁰ Gürcistan sınırını değiştirmiş ve kompleksin bir kısmının Azerbaycan tarafında kalmasına neden olmuştur. Başka bir deyişle, kompleks Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nin egemenliği altına girmiştir.²⁴¹

---

²³⁶Maia Paksadze, Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı Mamuka Areshidze ile yapılan mülakat, Tbilisi 12.02.2020.

²³⁷Thomson Campbell (15.03.2019). *David Gareji Monasteries and Hermitages, Georgia* (Technical Report). Programme run by Europa Nostra. The Voice of Cultural Heritage in Europe, in partnership with the European Investment Bank Institute, Luxembourg, s.2.

²³⁸Bazı Azeri tarihçiler, Azerbaycan'ı M.S. 8. yüzyılda varlığı sona eren eski Kafkas Albanlarının halef devleti olarak görmektedir.

²³⁹Maia Paksadze, Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı Mamuka Areshidze ile yapılan mülakat, Tbilisi 12.02.2020.

²⁴⁰Stalin ve Bolşeviklerin amacı, Sovyetler Birliğine dahil olan ülkelerde sınırları kaldırmaktır.

²⁴¹Miro Popkhadze (14.07.2019). *Georgia and Azerbaijan's David Gareja Monastery Conundrum-Foreign Policy Research Institute*, <https://www.fpri.org/article/2019/06/georgia-and-azerbaijans-david-gareja-monastery-conundrum/>, Erişim Tarihi: 28.03.2020.

Gürcistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra sınır sorununu çözmeye karar verdi ve bu amaçla Gürcü hükümeti Azerbaycan'a tüm kompleksin Gürcistan'ın egemenliği alanına girmesi için toprak değişimini teklif etti. Ancak Tiflis'in bu doğrultuda yaptığı her girişim halen Bakü'nün reddetmesiyle sonuçlanmaktadır. Bunun nedeni ise, manastırın stratejik ve tarihsel önemidir.²⁴²

Yıllar boyunca, iki ülke arasındaki ilişkilerin derinleşmesi ve stratejik ortaklık sayesinde sınır meselesi arka planda tutulmuştur. Fakat son yıllarda David Gareji sınırı meselesi siyasi ihtilaf düzeyine ulaştı. Çünkü 2007 yılında İ. Aliyev, David Gareji'ye Alban Kültürel Miras Eseri statüsü verdi.²⁴³ Ayrıca Nisan 2007'de Azerbaycan Dışişleri Bakan Yardımcısı Khalaf Khalafov, David Gareji'nin Gürcü bir eser değil, Azerbaycan'ın en eski sakinlerinin yaşadığı Kafkas Albanlarının evi olduğunu söylediği andan itibaren bu sorun yeniden alevlendi.²⁴⁴ Khalafov'un açıklaması Tiflis'te gerginliğe neden oldu ve 12 Mayıs 2007 tarihinde Tiflis'te Saakaşvili İ. Aliyev görüşmesinden sonra gerginlik azaldı. Görüşmeden sonra Saakaşvili, Gürcistan ile Azerbaycan sınırının belirlenmesi (demarkasyon delimitasyon) konusunda en yakın zamanda imza atacaklarını açıkladı. Bu olaydan sonra 2008 yılında Gürcistan Parlamentosu, Gürcistan Sınır Yönetimi Strateji Yasasını onayladı. Yasada Gürcistan'ın komşu ülkeleriyle olan devlet sınırlarının belirlenmesinin (demarkasyon delimitasyon) çok önemli olduğu belirtilmiştir. Çünkü belirlenmeyen sınır sadece Gürcistan için değil, aynı zamanda bölgenin siyasi ve sosyal istikrarı için de tehlikelidir.

---

²⁴²Azeriler kendilerini Kafkas Albanları kültürünün mirasçıları olarak görüyorlar. Bu Azerbaycan için Ermenistan'la Dağlık Karabağ konusu hakkında konuşurken kendisi için ek bir argümandır. Bakü, Dağlık Karabağ üzerindeki egemenlik gerekçesi olarak, Azerbaycan'ın, Kafkas Albanlarının halef devleti olduğunu, dolayısıyla Karabağ'da ve genel olarak Azerbaycan topraklarındaki Hıristiyan eserlerinin, Alban mirası eserleri olduğu argümanına dayanmaktadır. Tarihsel öneminin yanısıra, David Gareji, stratejik bir öneme de sahiptir. David Gareji Kompleksi, Ermenistan sınırına 48 kilometre mesafede olduğu için stratejik bir yerde bulunmaktadır ve Azerbaycan için önemlidir. Bakü ise, komşu Ermenistan'ın hareketini kontrol etmek ve oradan saldırıya uğramasını önlemek istemektedir.

²⁴³Maia Paksadze, Kafkasya Uluslararası Üniversitesi'nin Siyaset Bilimi Öğretim Üyesi ve aynı zamanda Savunma Uzmanı Vakhtang Maisaia ile yapılan mülakat, Tbilisi 13.02.2020.

²⁴⁴Miro Popkhadze (14.07.2019). *Georgia and Azerbaijan's David Gareja Monastery Conundrum- Foreign Policy Research Institute*, <https://www.fpri.org/article/2019/06/georgia-and-azerbaijans-david-gareja-monastery-conundrum/>, Erişim Tarihi: 28.03.2020.

Saakaşvili'nin açıklamalarına ve Gürcistan sınır yönetimi strateji yasasını onaylanmasına rağmen, 6 Mayıs 2012 tarihinde, Azerbaycan'ın sınır muhafızları tarafından, Udabno Manastırının civarındaki tartışmalı bölgede (sınır belirleninceye kadar tarafsız olarak kabul edilen bölgede) ziyaretçilerin manastırı ziyaret etmelerine izin verilmemesi üzerine, Gürcistan'ın stratejik partneri olan Azerbaycan'la arasında sınır anlaşmazlığı yeniden ortaya çıktı. Bu yasaklamanın yerel din adamları için geçerli olmamasına rağmen²⁴⁵ olay Gürcistan halkında endişe yarattı ve iki ülke arasındaki ilişkileri gerginleştirdi. Ancak sorun kısa zaman içinde -20 Mayıs 2012 tarihinde- Saakaşvili ile İ. Aliyev'in Şikago'da düzenlenen NATO Zirvesi kapsamında bir araya gelerek yaptıkları görüşme sayesinde hızlı bir şekilde çözüme kavuşturulmuştur.²⁴⁶ Taraflar, tartışmalı alandaki statükoyu yeniden yürürlüğe koymak için anlaştı ve Azerbaycan tarafı David Gareji'de uyguladığı dolaşım yasağını kaldırdı. Toplantının ardından Gürcistan Dışişleri Bakanı Grigol Vashadze, televizyonda yaptığı açıklamada, “*Gürcistan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanları arasındaki konuşmanın çoğunun, David Gareji Manastırı Kompleksi'nin bir kısmında meydana gelen ve halkı endişelendiren olaylar hakkında gerçekleştiğini*” söyledi.²⁴⁷ Vashadze ayrıca, ülkenin sınır makamlarının, sınır belirleme (demarkasyon delimitasyon) konusu üzerine daha da yoğunlaşacaklarını belirtti.

2012 yılından sonra David Gareji Sınır konusundaki mevcut statüko 2019 yılındaki gelişmelerin ardından tekrar ihlal edildi. Bu ise, Gürcistan-Azerbaycan stratejik ilişkilerini etkileme ihtimali doğurdu. David Gareji sınırının sorunu, neredeyse devletler arasında çatışmaya ve savaşın başlamasına bile neden olacak nitelikteydi.

---

²⁴⁵Sınır belirleme (demarkasyon/delimitasyon) süreci tamamlanıncaya kadar, taraflar arasında, ibadet edenlerin, rahiplerin ve turistlerin Azerbaycan kontrolündeki bölgeye engelsiz girebilmelerini sağlayan resmi olmayan bir anlaşma vardır. Son yıllarda durumun değişmesi ile birlikte ibadet edenler, turistler ve rahipler periyodik olarak engellerle karşılaşmaktadırlar.

²⁴⁶Nazrin Alizda (27.05.2019). *Azerbaycan-Gürcistan Arasında Paylaşılmayan Sınır Bölgesi: Davit Gareca Manastırı* <https://ankasam.org/azerbaycan-gurcistan-arasinda-paylasilamayan-sinir-bolgesi-davit-gareca-manastiri/?fbclid=IwAR18HO5X1x7VtLIF9V6kmN95U0m8T7EyKgHLB5LPIX92aTFizNtsG1nSEC0>, Erişim Tarihi: 29.03.2020.

²⁴⁷Grigol Vashadze Davit Gareje (19.05.2012). https://www.youtube.com/watch?v=WwYB1PGZUtq&fbclid=IwAR3fdW4Ue_vBs70m53qdT5yLMjsNRMHepr7xueVdiJgJA8AIP70q2aRjkU, Erişim Tarihi: 29.03.2020.

27 Şubat 2019 tarihinde, yeni seçilen Gürcistan Cumhurbaşkanı Salome Zurbishvili ilk resmi ziyaretini Azerbaycan'a gerçekleştirdi. Azerbaycan ziyareti sırasında, Zurbishvili iki ülke arasında sınır belirleme (demarkasyon delimitasyon) konusunu gündeme getirdi. Zurbishvili "*Sınır belirleme (demarkasyon delimitasyon) Özel Komisyonuna çalışmalarına devam etmeleri ve nihayetinde bölücü bir sınır değil birleştirici bir sınır olması gereken ortak sınırlarımızı tanımlamaları talimatını vermeliyiz*"²⁴⁸ açıklamasını yapmıştır. 20 Nisan'da da Zurbishvili, David Gareji Manastır Kompleksi'ni ziyaret etti ve orada sınır meselesini tekrar gündeme getirerek tarafları sınırın hızlı bir şekilde belirlenmesi için uzlaşmaya çağırdı. Zurbishvili, David Gareji sınır bölgesinde sınır muhafızları ile görüşmesi sırasında "*Sınır belirleme konusunu acilen halletmemiz gerekir*" ifadesini kullanmıştır.

Zurbishvili'nin söyledikleri Azerbaycan'da yaygın bir hoşnutsuzluğa yol açtı ve Gürcistan Cumhurbaşkanı'nın ifadelerine cevaben 21 Nisan'da Azerbaycan tarafı, Ortodoks Paskalya Bayramı'ndan 5 gün önce David Gareji Udabno Manastırına giden yolu kapattı. Böylece Gürcü rahipler ve ziyaretçiler de Udabno ve Çiçkhituri Manastırına gidemedi. Bununla ilgili haberi Arkimandrit Kirion (Oniani) Maestro TV'nin ekranından duyurdu. Kirion, Azerilerin, Udabno Manastırını engellediklerini ve din adamlarının manastıra girmesine izin vermediklerini söyledi. Bakü, beş günlük bir kısıtlamanın ardından 26 Nisan'da ülkelerin Dışişleri Bakanlarının gerginliği hafifletmek için somut adımlar atmaları sonucunda, sınırı tekrar açtı. Gürcistan Dışişleri Bakanı David Zalkaliani bunu 25 Nisan 2019'da gazetecilere yaptığı açıklamada "*Ben, Azerbaycan'daki mevkidaşımla konuştum ve halihazırda sorun halledilmiştir*" ifadelerini kullanarak duyurmuştur.²⁴⁹

Olaydan sonra, sorunun çözüme kavuşturulması için pasif olan Özel Sınır Komisyonu birkaç yıllık aradan sonra her iki taraf ülkenin resmi delegesinin

²⁴⁸Prezidentis Viziti Azerbaijanshi (27.02.2019). <https://www.youtube.com/watch?v=8DqQm8LRHn8&t=1s&fbclid=IwAR2FLWFEjWSZ5woitp6zgGgpwerwmMLEG6ZolPUWRMB8HeR0h7VoGPtgDM>, Erişim Tarihi: 30.03.2020.

²⁴⁹İmedi (25.04.2019). *Zalkaliani Davit Garejtan Dakavshirebuli Vitareba Mogvarebulia*, <https://imedinews.ge/ge/politika/103866/zalkaliani-davit-garejtan-dakavshirebit-vitareba-mogvarebulia>, Erişim Tarihi: 30.03.2020.

katılımıyla 14 Mayıs 2019'da Tiflis'te bir araya gelmiştir. Komisyon, sınır belirleme konularını bir kez daha 23-24 Mayıs 2019'da tarihlerinde Bakü'de görüşmüştür.

Sınırın kapatılması kısa süreli ve geçici olmasına rağmen yine de toplumun duygularını kışkırtmaya yetti ve toplumun itirazlarının başlamasına yol açtı. Popülist ve milliyetçi liderler kışkırtıcı, ırkçı ve hakaret içeren açıklamalar yaptılar. Milliyetçi gruplar Azerbaycan'ın Rusya gibi işgalci olduğunu söylediler ve hükümetten somut adımlar atılmasını talep ettiler. Aylarca David Gareji meselesi Gürcistan'da medya, muhalefet grupları ve din adamlarınca tartışılan ana konu haline aldı. Bu ise Tiflis'te Azerbaycan karşıtı propaganda kampanyalarının artmasına sebep oldu. Ayrıca mitingler aylarca sürdü ve 2 Mayıs 2019'da Tiflis'teki Azerbaycan Büyükelçiliği önünde yapılan bir gösteride protestocular David Gareji'deki olayları protesto etti. Yine, 28 Mayıs 2019'da Azerbaycan'ın Bağımsızlık Günü'nde, David Gareji'de, din adamları, ibadet edenler ve sivil aktivistler Udabno Manastırından Çıçkhituri Manastırına kadar "David Gareji Gürcistan'ındır" sloganı altında büyük kapsamlı bir miting düzenlediler.²⁵⁰ Provokasyona meydan vermemek için Gürcistan Ortodoks Kilisesi Patriği II. İlia, protestoculara dağılma çağırısında bulundu. Patrik, "*Azerbaycan ile Gürcistan arasında sorun çıkarılması başka bir güç tarafından istenmektedir ve provokasyonlara alet olmayalım*,"²⁵¹ biçiminde ifade kullanmış ve bu açıklamadan sonra eylem olaysız bir şekilde sona ermiştir.

David Gareji ile ilgili durum, 14 Temmuz 2019'da Gürcistan-Azerbaycan sınırının David Gareji bölümünde yerel nüfus ile Azerbaycan sınır muhafızları arasında anlaşmazlığın patlak vermesiyle daha da kötüleşmiştir.²⁵² Bu olayın esas nedeni, Azerbaycan sınır muhafızları tarafından Udabno Manastırından ikonların çıkarılarak Gürcü sınır muhafızlarına teslim edilmesiydi. Bu olay, daha önce

---

²⁵⁰Civil (08.05.2019). *Davit Garejis Samonastro Konpleksshi Morigi Akcia Gaimarta*. 28.05.2019. <https://civil.ge/ka/archives/306924>, Erişim Tarihi: 30.03.2020.

²⁵¹İmedi (27.05.2019). İlia Meore: Azerbajjansa da Sakhartvelos Shoris Seriozuli Problemebis Shemna Surs Sxva Dzalas, <https://imedinevs.ge/ge/politika/106937/ilia-meore-azerbajjansa-da-sakhartvelos-shoris-seriozuli-problemebis-sheqmna-surs-skhva-dzalas> Erişim Tarihi: 31.03.2020.

²⁵²<https://civil.ge/ka/archives/315251> Erişim Tarihi: 31.03.2020.

şiddetlenmiş olan ilişkiyi daha da kötüleştirdi. Olaydan sonra Azerbaycan tarafı bu bölümde ve kendisinin kontrolü altındaki bölgede sınır muhafızlarının sayısını artırdı. Aynı zamanda, gerekli geçici lojistik destek altyapısını güçlendirdi. Buna paralel olarak zikredilen bölümde Gürcistan sınır muhafızlarının sayısı da arttırıldı. Bununla birlikte, ibadet edecek cemaatin ve turistlerin dolaşımına geçici bir kısıtlama getirildi, 14 Temmuz olayları neticesinde durum daha da kötüleşti ve Çiçkhituri ve Udabno Manastırlarına giden yollar Azerbaycan tarafından bir kez daha kapatıldı.²⁵³

İki ülke arasındaki gerginlik ve küçük çaplı çatışmaların Gürcistan ile Azerbaycan'ın uzun süredir devam eden işbirliğini tehlikeye attığı söylenebilir. Bu durumun, bölge siyasi coğrafyası düşünüldüğünde, üçüncü bir güç tarafından kendi menfaatine kullanılabilir yeni bir malzeme sunduğu ifade edilebilir. Mevcut durumdan dolayı gerginlik halini hafifletmek ve daha fazla şiddetin tırmanmasını önlemeye yönelik her iki taraf da bir karar aldı. Bu amaçla, 9 Ekim 2019 tarihinde Giorgi Gakharia, hükümet başkanı sıfatıyla ilk resmi ziyaretini Azerbaycan'a gerçekleştirdi. Bakü'de Cumhurbaşkanı İ. Aliyev ile bir araya gelerek ardından açıklama yapan Gakharia, Gürcü halkına resmi olarak, David Gareji kapalı manastırlarının ertesi gün açılacağını duyurdu. Gakharia "*Dostları ve ortakları birbirinden tarih ve coğrafya ayırmaz, aksine birbiriyle bağlantılı kılar*" diyerek "*Görüşmenin amacı sadece manastırları açmak değil, sınır belirleme konusunda adım ciddi bir ilerlemedir*"²⁵⁴ sözlerini kullandı. İ. Aliyev-Gakharia görüşmesinden sonra iki taraf arasındaki David Gareji hakkında gerginlikler bir kez daha azaltılmış oldu, fakat bu durum hala sorun olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

3.13. Gürcistan-Azerbaycan İlişkilerinde Karşılıklı Bağımlılık

Bu noktaya kadar Gürcistan ile Azerbaycan arasında gelişen ekonomik, kültürel, savunma ilişkileri ele alınmıştır. İki taraf arasında en önemli sorun olarak görünen sınır paylaşımı Gürcistan ile Azerbaycan'ın devlet olarak bakışları ve daha

²⁵³İncidenti Davit Garejshi (15.07.2019). <https://www.youtube.com/watch?v=JcHEFb4hUII&fbclid=IwAR1ZHQOdK0fumUZGSp5QIhQiTkC1Se9zgQDWRkufyGQFCTIKb6pXoGPoCE8>, Erişim Tarihi: 31.03.2020.

²⁵⁴Civil (10.10.2019). Giorgi Gakharia Bakoshi Prezident Aliyev Shekhvda, <https://civil.ge/ka/archives/323005>, Erişim Tarihi: 31.03.2020.

geniş ilişkileri içindeki yeri kapsamında incelenmiştir. Bu değerlendirmeler tezde sunulan “SSCB dağıldıktan sonra Gürcistan ve Azerbaycan için karşılıklı bağımlılık daha fazla bağımsızlığın bir nevi garantisi halini almıştır” hipotezin doğruluğunu test etmek için yapılmıştır. Bu çerçevede ele alınan iki ülke arasındaki ilişkileri birinci bölümde ifade edilmeye çalışılan karşılıklı bağımlılık teorisi bağlamında değerlendirmek önem arz eder.

Keohane ile Nye'nin *Güç ve Karşılıklı Bağımlılık* kitabındaki açıklamalarına göre bağımlılık, bir devletin varlığının ve siyasi etkisinin dış güçler tarafından belirlendiği veya bu güçlerin onu etkiledikleri anlamına gelir. Aynı kitapta karşılıklı bağımlılık ise bağımlılığın iki yönlü olduğu ve tarafların birbirini etkiledikleri bir durum olarak açıklanır.²⁵⁵ Başka bir deyişle karşılıklı bağımlılık tarafların birbirlerini siyasi, ekonomik ve kültürel olarak etkilemesidir.

Gürcistan ve Azerbaycan örneğinde, karşılıklı bağımlılık açıktır. SSCB'nin çöküşünden sonra bağımsızlığını kazanan Gürcistan ve Azerbaycan uluslararası politikanın aktörleri haline geldiler. Rusya, Gürcistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlıklarını resmi olarak tanımıştır. Ancak bağımsızlığın ilk yıllarında yaşanan gelişmelerden sonra Gürcistan ve Azerbaycan, Rusya'nın emperyalist planlarından vazgeçmeyeceğini ve bu ülkeleri tekrar etkisi altına almak için elinden geleni yapacağını net olarak anladılar. Bunu istemeyen Gürcistan ve Azerbaycan, bağımsızlıklarını korumak ve bağımsız bir siyaset izlemek için bölgesel ve küresel projelere beraber katılmaya başladılar. Bunun neticesinde de ülkeler arasında yakın ekonomik bağlar kuruldu ve aralarındaki karşılıklı bağımlılıkları önemli ölçüde arttı.

Günümüzde birçok uzman ve akademisyen Gürcistan ve Azerbaycan arasında karşılıklı bağımlılık ilişkileri olmasaydı bağımsızlık şartlarının bugünkünden daha zor olacağını ve bağımsızlıklarının kısıtlanacağını düşünmektedir. Örneğin Areshidze'nin bakış açısına göre “*Devletler bağımsızlıklarını muhtemelen sürdürmeyi başarabilirlerdi ancak bu bağımsızlık bugüne oranla daha fazla kısıtlanmış olacaktı ve bazı eski Sovyet ülkeleri gibi- örnek olarak Ermenistan ve Tacikistan- Rusya'nın baskısı altında kalacaktı. Bununla birlikte, SSCB'nin*

---

²⁵⁵R.O. Keohane, J.S. Nye *a.g.e.*, ss.7-8.

çöküşünden sonra bölgedeki büyük güçler- AB, Türkiye, İran, Rusya- kendi çıkarları doğrultusunda çalışmalar yürütüyorlar, bunun sonucunda da Güney Kafkasya bölgesindeki üç ülkenin yönelimleri farklılaşmıştır. Günümüzde Ermenistan Rusya, Gürcistan Batı, Azerbaycan ise tarafsızlık ve Türkiye yönelimlidir. Her büyük güç bu yönlendirmeyi kendi lehine değiştirmeye çalışmaktadır. Onların etkili gücü ise genelde etnik çatışmalardır. Tiflis ve Bakü bunun farkındalar. Bu yüzden kendileri için mağlubiyet getirmeyecek bir oyun oynamaya çalışmaktadırlar.”²⁵⁶ Bu durum Gürcistan ve Azerbaycan’ın aralarında kuracağı işbirliğinin kaçınılmaz olduğunu düşündürmektedir.

Ayrıca Bayramov’un belirttiği gibi Gürcistan ve Azerbaycan’ın bağımsızlıkları ve toprak bütünlüğüne yönelik saldırıların önüne geçmek için stratejik işbirliği gereklidir: “Gürcistan ve Azerbaycan, bağımsız ve güçlü devletler olmak istiyorlarsa, birbirlerini desteklemeliler. Yirminci yüzyılın başlarındaki tecrübe, bir ülke bağımsızlığını kaybettiğinde diğerinin de aynı kaderi paylaştığını gösterdi. Elbette, bugün dünya çok değişti fakat günümüzde de ülkeler arasında milli egemenlik ve toprak bütünlüğü sorunu mevcuttur. Bu ise, bölgenin istikrarı için tehlike teşkil etmektedir. Dolayısıyla, Gürcistan ile Azerbaycan arasındaki stratejik işbirliği, tehlikelere karşı başa çıkma bakımından en uygun olanıdır.”²⁵⁷ Bu doğrultuda Gürcistan ve Azerbaycan’ın bağımsızlıklarını birbirleri olmadan sürdürmelerinin pek mümkün olmadığı, Gürcistan’ın Azerbaycan’la Sovyet sonrası aynı kaderi paylaştığı ve komşuluğun yanında iki devletin yakınlaşmasının gerektiği söylenebilir.

Gürcistan ve Azerbaycan’ın bağımsızlığını tehdit eden en önemli dış güç kuşkusuz Rusya’dır. Bu ülkeler Rusya’nın tehditlerine engel olmak maksadıyla uluslararası arenada beraber hareket etme düşüncesini savunmaktadırlar. Örneğin Azerbaycan, Ermenistan’dan farklı olarak her zaman Gürcistan’ın toprak bütünlüğünü kesin olarak desteklemektedir. Azerbaycan’ın aksine, Ermenistan, Gürcü mültecilerin Abhazya’ya ve Tskhinvali bölgesine dönmesiyle ilgili Birleşmiş

²⁵⁶Maia Paksadze, Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı Mamuka Areshidze ile yapılan mülakat, Tbilisi 12.02.2020.

²⁵⁷Maia Paksadze, Gürcistan Azerbaycan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Müsteşarı Eldar Bayramov ile yapılan mülakat, Tbilisi 07.03.2020.

Milletlerin 7 Eylül 2010'da alınan kararını desteklememiştir. Benzer şekilde Gürcistan da Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tüm forumlarda desteklemektedir. Uluslararası arenada bu karşılıklı desteklerin her iki taraf için kazançlı olduğunu Areshidze şu sözleriyle ifade etmektedir: *“İster mülteci ister toprak bütünlüğü konusu olsun Gürcistan ve Azerbaycan uluslararası arenada birbirini desteklemektedirler. Bu, her iki tarafın da zorunlu olduğu bir hareket olabilir, fakat zorunlu olmalarına rağmen bu davranış her ikisi için de kazançlıdır.”*²⁵⁸ Bu bağlamda Gürcistan ile Azerbaycan arasındaki karşılıklı bağımlılık uluslararası arenada da açıkça görülmektedir.

Karşılıklı bağımlılık tarafların ortak kayıplarını ve faydalarını içermektedir. Gürcistan- Azerbaycan ilişkilerinde, bu ortak kayıp ve fayda, ekonomi uzmanı Giorgi Tsutskiridze ve savunma politikaları uzmanı Maisaia tarafından verilen spesifik örneklerle açıkça görülmektedir. Tsutskiridze'ye göre, *“Gürcistan ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler bozulursa, Azerbaycan da kaybeder. Aslında Gürcistan'dan daha çok kaybeder. İlişkilerin bozulması her iki tarafa da ciddi zarar verir. Bu da sadece Rusya için kazançlı olur. Bundan dolayı taraflar kaybın önemini farkındalar ve zaman zaman taraflar arasında ortaya çıkan Davit Gareji sınır sorunu gibi hassas bir konu Gürcistan ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkileri etkilememektedir. Buna ilaveten Gürcistan ve Azerbaycan, kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için küresel ekonomiye birlikte katılmış bulunmaktadır. Bu da ülkeleri karşılıklı bağımlı hale getirmektedir.”*²⁵⁹

Karşılıklı bağımlılık, kayıp ile birlikte tarafların ortak faydalarını da içerir. Maisaia, Türkmenistan örneğini Gürcistan ve Azerbaycan'ın karşılıklı fayda sağladığının kanıtı olarak belirtmektedir: *“SSCB'nin çökmesinden sonra Gürcistan, jeostratejik konumuyla ve Azerbaycan'la stratejik ilişkiler kurmakla, Azerbaycan'ın bölgede dengeli bir siyaset izlemesine yardımcı oldu. Azerbaycan bölgede lider bir devlet haline geldi. Azerbaycan, Gürcistan ile yakın ilişkiler kurarak enerji kaynaklarını Rusya'dan bağımsız olarak dünya pazarına ihraç edebildi. Türkmenistan böyle bir fırsata sahip değildi. En yüksek doğal gaz rezervlerine sahip*

²⁵⁸Maia Paksadze, Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı Mamuka Areshidze ile yapılan mülakat, Tbilisi 12.02.2020.

²⁵⁹Maia Paksadze, Ekonomi Uzmanı Giorgi Tsutskiridze ile yapılan mülakat, Tbilisi 14.02.2020.

4 ülkeden biri olan Türkmenistan, SSCB'nin çöküşünden sonra, enerji kaynaklarını Rusya'dan bağımsız olarak kullanamadı. Bunun sebebi, Türkmenistan için alternatif boru hatlarının mevcut olmamasıydı. Bu yüzden Türkmenistan, Orta Asya'da kendi güçlü pozisyonunu gösteremedi. Türkmenistan, ekonomik olarak güçlü bir devlet olmasına rağmen ne siyasi ne de jeopolitik olarak Orta Asya'da bölgesel lider ülke pozisyonuna gelememi. Bölgesel düzeyde bile kendini gösteremedi. Azerbaycan'ın bu konuda önemli bir imkânı vardı çünkü Azerbaycan, kendi enerji kaynakları projelerini (Bakü-Supsa, BTC, BTE, TANAP) sadece Gürcistan'la birlikte gerçekleştirerek Avrupa pazarına ihraç edebildi. Enerji projesi, Azerbaycan'ın güçlü komşuları olan Rusya ve İran'dan bağımsız olarak kendi siyasetini sürdürmesine yardımcı oldu. Ve Azerbaycan'ın bölgede etkili pozisyonlar olmasına imkân sağladı. Ayrıca Azerbaycan, AB için dikkate alınması gereken bir güç olmaya devam ediyor. AB'nin ona karşı siyasi hak ve özgürlükler yönünden şikayetleri olabilir, fakat AB en azından kendi enerji pazarlarını çeşitlendirmek istemesi nedeniyle Azerbaycan'ı yine de hesaba katması gerekir.²⁶⁰

Öte yandan Azerbaycan'la işbirliğinden Gürcistan da fayda görmektedir. Çünkü ekonomist Tsutskiridze'nin de belirttiği gibi Azerbaycan ile işbirliği sayesinde Gürcistan hem ekonomik hem de siyasi faydalar elde etmektedir. Tsutskiridze, Gürcistan'ın ekonomik ve siyasi faydalarını şu şekilde ifade etmektedir: “Azerbaycan'la birlikte ortak projelere katılım, Batı'nın Gürcistan'a olan ilgisini artırdı. Azerbaycan'la işbirliği Gürcistan'ın enerji güvenliği için son derecede önemlidir. Enerji projeleri, zamanında, Gürcistan'a sadece ekonomik değil siyasi bakımdan da çok büyük faydalar sağlamıştır. Çünkü Gürcistan, Ermenistan'ın²⁶¹ aksine enerji sektöründe Azerbaycan'la yaptığı işbirliği sayesinde Rusya'ya daha az bağımlı olmayı başardı. Enerji projeleri gerçekleşmeden önce,

²⁶⁰Maia Paksadze, Kafkasya Uluslararası Üniversitesi'nin Siyaset Bilimi Öğretim Üyesi ve aynı zamanda Savunma Uzmanı Vakhtang Maisaia ile yapılan mülakat, Tbilisi 13.02.2020.

²⁶¹Ermenistan, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden ve bağımsızlığını kazandıktan sonra her zaman milli egemenlik ve güvenlik arasında zor bir seçim ile karşı karşıya kalmıştır. Güvenlik eksikliğinden dolayı Ermenistan, “stratejik ortağı” ve güvenlik sağlayıcısı olarak Rusya'ya güvenmektedir. Ancak, Rusya'ya güvenmek Rusya'nın Ermenistan üzerindeki etkisini giderek arttırması sonucunu getirmiştir. Günümüzde Ermenistan tamamen Rusya'ya bağımlıdır. Rusya, Ermenistan'ın enerji, ulaşım ve telekomünikasyon sektörlerine sahiptir. Günümüzde, Azerbaycan ve Gürcistan'ın aksine Ermenistan, Rusya'nın öncülük ettiği Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü üyesidir. Aynı zamanda, Ermenistan, Rusya'nın baskın bir rol oynadığı Avrasya Ekonomik Birliği'nin de üyesidir.

Gürcistan %100 Rus gazına bağımlıydı, bu da Rusya'nın şantaj yapmasına neden oluyordu. Bu durum Ocak 2006'da Rusya, Gürcistan'ın gazını kestğinde açıkça ortaya çıktı."²⁶²

Keohane ve Nye, 1977'de yayımlanan "Güç ve Karşılıklı Bağımlılık" adlı eserde, karşılıklı bağımlılığı, tarafların illaki eşit derecede bağımlı olduğu anlamına gelmeyeceği, çoğu durumda birinin diğerine daha bağımlı olabileceği şeklinde ifade etmektedir.²⁶³ Bu durum aktörler arasında asimetrik karşılıklı ilişkiler oluşturmaktadır.

Çalışmada incelenen Gürcistan ve Azerbaycan örneğinde de görüldüğü gibi ilişkinin karşılıklı yarar sağlamasına rağmen her iki devletin de eşit derecede bağımlı olmadığı söylenebilir. Bu durumu Gürcistan ile Azerbaycan arasındaki ihracat-ithalat arasındaki fark örneği göstermektedir (Şekil 4). Ayrıca Gürcistan'ın ekonomi sektöründe yabancı yatırımcı ülkeler sıralamasında Azerbaycan birinci sırada yer almaktadır (Şekil 9). Bundan dolayı Azerbaycan'ın Gürcistan'da önemli bir ithalat ve ihracat payına sahip olduğu gözlemlenebilir.

Gürcistan ile Azerbaycan arasında asimetrik ekonomik ilişkiler olmasına rağmen, Gürcistan için bu durum yine de kazançlıdır. Çünkü Gürcistan ortak işbirliğinden elde ettiği faydaya bakmaktadır. Örneğin, BTE projesinin gerçekleştirilmesinden sonra Gürcistan, Azerbaycan'dan Gürcistan üzerinden Türkiye'ye taşınan gazın %5'ini transit payı olarak alıyordu. Bu da yılda 6 milyar metreküp doğal gaz geçişi karşılığında 300 milyon metreküp doğal gaza eş değerindedir. Hâlihazırda, TANAP projesinin gerçekleşmesiyle gelecekte Güney Gaz Koridoru aracılığıyla yıllık 23 milyar metreküp doğal gaz geçişi gerçekleştirilecek. Dolayısıyla Gürcistan, yılda 1,1 milyar metreküpten fazla doğal gazı transit payı olarak alacaktır. Gürcistan'ın almakta olduğu ve gelecekte de daha fazla alacağı karlar düşünüldüğünde, karşılıklı bağımlılık teorisinin bir başka özelliği (mutlak kazanç) daha ortaya çıkmaktadır. Bu özelliğe göre, Gürcistan, Azerbaycan'ın kazancına değil, kendi kazancına bakmakta ve mutlak kazanç üzerine yoğunlaşmış bulunmaktadır.

²⁶²Maia Paksadze, Ekonomi Uzmanı Giorgi Tsutskiridze ile yapılan mülakat, Tbilisi 14.02.2020.

²⁶³R.O. Keohane, J.S. Nye *a.g.e.*, s.9.

Keohane ve Nye'ye göre, askeri gücün rolünün azalması ve ekonomik bağımlılığın artması, devletler arasındaki işbirliğini artırma imkanı vermektedir. Gürcistan-Azerbaycan ilişkilerinde; ekonomik bağımlılık, aralarındaki anlaşmazlıkları barışçıl bir şekilde çözmelerine ve siyasi alanda işbirliği yapmalarına yardımcı olmaktadır. 1990'lı yıllarda bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Gürcistan ve Azerbaycan arasında toprak sınırı sorunu baş göstermiş ve zaman zaman ülkeler arasında anlaşmazlık ve krizlere neden olmuştur, ancak ülkeler yine de gergin durumu etkisiz hale getirmeyi başarabilmişlerdir. Bu durum tekrar 2019 yılında David Gareji sorununda meydana gelen olaylar sırasında kendini göstermiştir. Tekrar her iki taraf da stratejik ortaklığın çatışmadan daha iyi olduğunu kabul etmiştir. Bununla ilgili olarak Savunma Politikaları Uzmanı Maisaia, Gürcistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlıklarının birbirine bağlı olduğunu, bu yüzden her iki ülkenin liderlerinin radikal adımlar atmaktan kaçındıklarını söylemektedir. Maisaia'ya göre, *“Eğer bu faktör olmasaydı, yani karşılıklı bağımlılık olmasaydı, bugün Azerbaycan'la savaşta bile olabilirdik. Çünkü bölgesel sınırlar sorunu o kadar ciddidir ki, devletleri devletlerle çatışmaya sürükleyebilir. Bu ekonomik bağımlılık ise, her iki devlet için de bir tür engelleyici faktör oldu. Bununla birlikte hem Bakü hem de Gürcistan, birbirlerine ihtiyacı olduğunu ve eğer aralarında ilişki gerilirse bu durumun düşmanın değirmenine su taşımak ile eşdeğer olduğunu biliyorlar.”*²⁶⁴ Kısacası, Gürcistan ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkiler, siyasi ilişkileri doğrudan etkilemiştir. Gürcistan Azerbaycan'la gerginliği tırmandıramaz. Azerbaycan'la ciddi bir gerginlik Tiflis için yıkıcı ekonomik, politik ve jeopolitik sonuçlara neden olabilir. Ancak bu ortaklık bozulursa Bakü'nün de kaybedecek hiçbir şeyi olmadığı anlamına gelmez. Zira Gürcistan tartışmasız Azerbaycan'ın en önemli komşusu ve stratejik ortağıdır. Ayrıca Azerbaycan için Gürcistan, Türkiye, Karadeniz ve Avrupa ile birleştiren bir köprüdür. Azerbaycan için, enerji kaynaklarını Batı pazarlarına taşımanın bir ulaşım yolu olarak Gürcistan önemlidir. Tiflis'in iyi niyet ve desteği olmasaydı, Bakü'nün büyük altyapı projeleri ve stratejik jeopolitik duruşu önemli ölçüde azalacaktı. Dolayısıyla bunun farkında olan

---

²⁶⁴Maia Paksadze, Kafkasya Uluslararası Üniversitesi'nin Siyaset Bilimi Öğretim Üyesi ve aynı zamanda Savunma Uzmanı Vakhtang Maisaia ile yapılan mülakat, Tbilisi 13.02.2020.

Azerbaycan ve Gürcistan zaman zaman aralarında çıkan krizleri işbirliği ile çözmeye çalışmaktadırlar.

Gürcistan ve Azerbaycan'ın asimetrik ekonomik ilişkilerinde karşılıklı bağımlılık teorisinin başka bir ilkesi de ortaya çıkmaktadır. Özellikle karşılıklı bağımlılık teorisine göre, daha az bağımlı olan bir ülke, kendi pozisyonunu başka ülkeler üzerine etki uygulamak için kullanabilir. Aşağıdaki örnek, ekonomik kayıpların yüksek maliyeti nedeniyle Gürcistan'ın Azerbaycan'a aktif bir şekilde karşı çıkmadığı ve hükümetin komşu ülkenin baskısı neticesinde insan haklarını kasten ihlal ettiğini, Azerbaycan'ın Gürcistan üzerindeki etkisini açıkça göstermektedir.

2015 yılından beri Gürcistan'da yaşayan bir Azerbaycanlı muhalif gazeteci Afgan Muhtarli 29 Mayıs 2017 tarihinde ortadan kayboldu. Gazetecinin avukatına göre Muhtarli, Gürcistan güvenlik teşkilatı tarafından Tiflis'ten kaçırıldı ve sonra Azerbaycan makamlarına teslim edildi. Zikredilen konuyla ilgili olarak bir soruşturma başlatıldı ve devlet güvenlik teşkilatı kaçırılmaya herhangi bir şekilde katılım iddialarını kesinlikle reddetti. Ancak bu olay, Gürcistan'ın AB'deki itibarına önemli ölçüde zarar verdi. 15 Haziran'da Avrupa Parlamentosu, Gürcistan hükümetini, Gürcistan'daki Muhtarli'nin şiddet yoluyla ortadan kaybolması ve Azerbaycan'a yasadışı transferi konusunda hızlı, kapsamlı, şeffaf ve etkili bir soruşturma yürütmeye çağırarak bir karar aldı. Bu olayın ülkenin itibarına zarar verdiği söylenebilir. Zikredilen olay, sadece dış değil, iç sorunlara da neden oldu. Halk hükümete karşı olumsuz bir tutum gösterdi. Eski Başbakan Giorgi Kvirikashvili, gazetecinin kaçırılması konusunda “*Bu çok zor bir konu ve bunun çok ciddi bir başarısızlık olduğunu itiraf ediyoruz*” demek zorunda kalmıştır.²⁶⁵ Bununla birlikte, 13 Kasım 2017'de Kvirikashvili, İçişleri Bakanı Giorgi Mgebrishvili'yi görevden alıp daha alt bir makama indirdi, ancak Mgebrishvili'nin görevden alınmasının Muhtarli'nin kaçırılmasıyla alakalı olmadığını söyledi.²⁶⁶ Bu örnek Gürcistan'ın Azerbaycan ile ikili ilişkilerde daha kırılgan olduğunu teyit etmektedir.

²⁶⁵Joseph Larsen (2018). Problemuri Samezoblo Rogor Unda Gaumklavdes Sakhartvelo Avtoritaruli Rejimebidan Momdinare Zewolas. Tbilisi: Sakhartvelos Politikuri İnstituti, ss.5-7.

²⁶⁶Larsen, a.g.m., s.7.

SONUÇ

Bu çalışmada Sovyet sonrası Gürcistan-Azerbaycan ilişkilerini açıklamak için, 1977 yılında geliştirilen Robert Keohane ve Joseph Nye'nin karşılıklı bağımlılık teorisi kullanılmıştır. Teori, devletler arasında artan işbirliği ihtiyacına büyük önem vermektedir. Ayrıca teori, ekonomik karşılıklı bağımlılığın artmasının, devletler arasında diğer işbirliği alanlarının da artmasına imkan sağladığını savunmaktadır. Çalışma, Gürcistan ve Azerbaycan örnek olayını iki ülke arasında karşılıklı bağımlılığı meydana getiren faktörler kapsamında incelemiştir. Bu kapsamda çalışma, "SSCB dağıldıktan sonra Gürcistan ve Azerbaycan için karşılıklı bağımlılık daha fazla bağımsızlığın bir nevi garantisi halini almıştır" hipotezini ispatlamaya çalışmıştır.

Araştırma konusunun incelenmesi neticesinde Güney Kafkasya'da istikrarın ve istikrarsızlığın önemli ölçüde Gürcistan-Azerbaycan ilişkilerine bağlı olduğu tespit edilmiştir. Bununla bağlantılı olarak ayrıca, Azerbaycan ve Gürcistan'ın iyi komşuluk ilişkilerinin hem ülkelerin milli çıkarları için hem de doğu ve batı enerji işbirliği bağlamında AB için hayati öneme sahip olduğu görülmüştür.

Çalışma sonucunda, stratejik enerji işbirliğinin Gürcistan ve Azerbaycan'ın devlet bağımsızlıklarının güçlendirilmesine katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır. Gerçekleşen projeler, her iki ülke için, hatta Güney Kafkasya için de ekonomik istikrar ve refahın güçlü temelleri niteliğindedir. Gürcistan-Azerbaycan ilişkileri üzerine yapılan araştırma, bu devletlerin, müşterek ve temkinli hareketlerle, Rusya'nın bölgedeki ekonomik ve siyasi etkisini dengelemek veya hatta azaltmak için çalıştıklarını göstermektedir. Olaylar üzerine yapılan araştırma, ayrıca, coğrafi konumun, devletlerin siyaseti ve işbirliği üzerinde son derecede büyük etkiye sahip olduğunu, zor coğrafi konumu nedeniyle her iki ülkenin de komşularının çıkarları ve siyasetlerini dikkate almak zorunda olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, olayları incelerken, Gürcistan-Azerbaycan stratejik işbirliğinin, ilk bağımsız cumhuriyetlerin (1918-1921) kurulmasına kadar uzandığı da anlaşılmaktadır. 1919 yılında Gürcistan ve Azerbaycan, kendilerini Rusya tehlikesinden korumak için askeri bir anlaşma imzalamışlardı. Ancak o zaman

Rusya'nın tehlikesine dayanamamış ve her iki devlet de yine Rus hakimiyetine girmekten kaçamamıştır. İlk Cumhuriyetleri sırasında başlayan stratejik ilişkiler, gerçekte, 1991 yılında bağımsızlık kazanıldıktan sonra kurulan ilişkiler ile yeniden canlandırılmıştır denebilir. Yeni bağımsızlıktan itibaren iki ülke arasındaki etkileşim düzeyi turizm alanlarından ticarete kadar pek çok alanda önemli ölçüde artmıştır.

Sonuç olarak; karşılıklı bağımlılık teorisi perspektifine dayanarak önemli sözleşmeler/anlaşmalar, istatistiksel veriler; akademisyen, uzman ve diplomatlar ile yapılan mülakatlar kullanılarak Gürcistan-Azerbaycan ilişkileri odaklı analizler neticesinde yazılan tezin birkaç önemli sonuç ortaya koyduğu iddia edilebilir. İlk olarak, tezde sunulan “SSCB dağıldıktan sonra Gürcistan ve Azerbaycan için karşılıklı bağımlılık daha fazla bağımsızlığın bir nevi garantisi halini almıştır” yönündeki hipotezin doğru olduğu görülmektedir. Çünkü ikili işbirliği olmadan Gürcistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlıklarını korumaları çok daha zor olurdu. Gürcistan ve Azerbaycan, bölgede meydana gelen radikal nitelikteki değişimleri ve istikrarsızlıkları daha 1991 gibi erken bir tarihte açıkça görerek, bunların kendileri üzerinde oluşturduğu olumsuz etkileri azaltmak veya bunlardan tamamen kurtulmak istediler. Ayrıca Sovyet sonrası dönem boyunca Güney Kafkasya bölgesindeki gelişmeler, Gürcistan ile Azerbaycan arasında sıkı stratejik ortaklık olmadan iki ülkenin de bağımsızlıklarını koruyabilmelerinin daha da zor olacağını açıkça ortaya koymuştur.

İkinci olarak, Gürcistan-Azerbaycan ilişkilerini açıklamak için en uygun teori, karşılıklı bağımlılık teorisidir. Çünkü ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler, bir yandan siyasi ilişkileri etkiler ve diğer yandan ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesine yardımcı olur.

Üçüncüsü, Gürcistan'la ilişkiler Azerbaycan'ın bölgede dengeli bir siyaset izlemesine yardımcı olmuştur. Haydar Aliyev iktidara geldikten sonra Azerbaycan'ın hedefi, kendi enerji kaynaklarını Rusya'dan bağımsız olarak korumak ve kullanmaktır. Gürcistan sayesinde Azerbaycan enerji kaynakları projelerini (Bakü-Supsa, BTC, BTE, TANAP) gerçekleştirmeyi ve dünya pazarına taşımayı başarmıştır. Ayrıca bu projeler ile Azerbaycan hem ekonomik kazanç hem de Batılı

devletler için önemli bir aktör konumuna yükselmiştir. Azerbaycan ekonomisinin önemli bir parçası olan enerji alanı, devletin ihracat geliri, bütçe geliri ve gayri safi milli hasılasının oldukça büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Enerjiden elde edilen gelir Azerbaycan'ın ekonomik kalkınmasını daha da arttırmaktadır.

Dördüncüsü, Gürcistan'da ve Azerbaycan'da etnik azınlıkların varlığı ikili ilişkileri olumlu etkilemektedir. Gürcistan'da Azeri azınlıkların ve Azerbaycan'da Gürcü azınlıkların varlığı her iki ülkenin çıkarlarını dengeler niteliktedir. Her iki ülke de azınlıkların hak ve menfaatlerinin korunmuş olması konusuna büyük önem vermektedir. Aynı zamanda, ekonomik ilişkiler yanında, azınlıkların varlığı çok taraflı bağların ve kültürel ilişkilerin güçlendirilmesine de yardımcı olmaktadır.

Beşinci ve son olarak, araştırmanın ana bulgusu, Gürcistan ve Azerbaycan, karşılıklı bağımlılık kurarak bağımsızlıklarını korumaya çalışmaktadırlar. Günümüzde birçok akademisyen, uzman, bölge gözlemcisi ve siyasetçi Gürcistan'ın ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ile ilgili sorunlarını büyük ölçüde Rusya kaynaklı olarak görmektedir. Rusya için Gürcistan ve Azerbaycan'ın kontrolü Doğu-Batı koridorunun kontrolü anlamına gelmektedir. Rusya bu hedefe ulaşmak için 1990'lardan bu yana ayrılıkçıları desteklemektedir. Bundan dolayı bağımsızlığın kazanıldığı tarihten bugüne kadar Rusya, Gürcistan ve Azerbaycan'ın egemenliklerine yönelik tehdit olma konumunu hala sürdürmektedir. Dolayısıyla bunu daha başından beri fark eden Gürcistan ve Azerbaycan farklı dinlere, dillere ve kültürlere, farklı dış politika yönelişlerine sahip olmalarına ve aralarında sınır sorunlarına rağmen, ortak çıkarları üzerinden karşılıklı bağımlılık kurarak bağımsızlıklarını korumaya ve daha da güçlendirmeye devam etmektedirler.

KAYNAKÇA

ABASHİDZE, Zurab (2009). *2008 Wlis Krizisi Sakhartvelos Tsinapiroba, Realoba, Perspektiva, Sakhartvelos Sagareo Politikis Shecdomebi Rusetan Mimartebashi*. Tbilisi: Erovnuli Biblioteka,

ABASHİDZE, Gvanca (2017). *Umaglesi Ganatlebis Reforma da Erovnuli Umciresobata İntegraciis Problema Sakhartveloshi*, Yüksek Lisans Tezi, Tbilisis Sakhelmwifo Universiteti, Socialur Mecnierebata Fakulteti, Tbilisi.

ABBASLI, Nazile (2001). *Azerbaycan'da Özgürlük Mücadelesi*. İstanbul: Beyaz Balina.

ABBASOVA, Hokuma (2011). Border Policy of Azerbaijan Republic From the Point of Stability in Caucasus. *6th Silk Road International Conference "Globalization and Security in Black and Caspian Seas Regions*, May 27-29, Tbilisi.

ACAR, Eray (2017). Neoliberalizm ve Sosyal Refah Devleti Ekseninde Üçüncü Yol Yaklaşımı, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 248-263.

AKBULUT, Dursun Ali (2017). Paris Barış Konferansı Yolunda Azerbaycan Cumhuriyeti, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, (2), 27-42.

ALAGÖZ, Emine Akçadağ (2016). Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında AB-Çin İlişkileri *U.U. International Journal of Social Inquiry / U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9 (2), 33-56.

ALİEVA, Leila, SHAPOVALOVA, Natalia (2015). Energy Security in The South Caucasus: Views From The Region. *The research for this paper is funded by the European Union's Seventh Framework Programme (FP7/2007-2013) under grant agreement n° 613354 - CASCADE Project (FMSH, Paris)*, Paris.

ALPEREN, Ümit, GÜNAY, Ahmet (2014). Ticari Beklentiler Teorisi ve Çin'in Yükselişi: Barışçıl Bir Gelecek?. *International Conference on Eurasian Economies*, 1-10.

ARAS Osman Nuri, SULEYMANOV, Elchin, MAMMADOV, Karim (2016). *Economy of Azerbaijan 25 Years of Independence*, Baku: "Sharg-Garb" Publishing House.

ARI, Tayyar (2002). *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği* (1.Baskı). İstanbul: Alfa.

ARDASHELIA, Omar (2018). *Sakhartvelo-Azerbaicanis Strategiuli Partnioroba İstoria da Tanamedroveoba*. Tbilisi: Universali.

AVALİSHVİLİ, Zurab (1990). *Sakhartvelos damoukidebloba 1918-1921 Tslebis Saertashoriso Politikashi* (2.Baskı). Tbilisi: Kooperativi Naimori.

AVCI, Salim (2016). *Rusya'nın Dış Politikasında Emperyalizme Dönüş: Gürcistan, Ukrayna ve Suriye Krizi Örnekleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara,

BEREKASHVİLİ, Bakar (2018). Nationalism And Hegemony in Post-Communist Georgia. (Editors: Philip Gamaghelyan, Pınar Sayan, Sergey Rumyansev, Sona Dilanyan). *Political Transitions And Conflicts In The South Caucasus*. Brussels: Journal of Conflict Transformation, 3 (2), 67-79.

BOGVERADZE, Grigor (2002). *Sakhartvelo-Azerbaicanis Samkhedro-Politikuri Urtiertobebis İstoria 1918-1920 Tslebshi*. Tbilisi: Sakhartvelos Menciarta Akademia,

BOZDAĞLIOĞLU, Yücel, ÖZEN, Çınar (2004). Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, 1(4), 59-79.

BULİSKERİA, Maka (2016). *Ruset-Sakhartvelos 2008 Wlis Agvistos Omis Saertashoriso Shefaseba*, Doktora Tezi, İakob Gogebashvilis Sakhelobis Telavis Sakhelmwifo Universiteti, Telavi,

CHİQOVANİ, Nino (2006). *Religia da Kultura Samkhret Kavkasiashi*, Tbilisi: Socialur Mecnierebata Centri.

ÇİURXERİ, Qristof (2006). 1989-1993 Wlebi Sizneleebis Khana Sakhartvelos İstoriashi, *Sakhelmwifoebrioba da Usafrtxoeba*, Tbilisi: Mshvidobis, Demokratiisa da Ganvitarebis Kavkasiuri İstituti, 110-154.

ÇİSKARİDZE, Davit (2018). *Magistraruli Milsadenebit Navtobisa da Gazis Trantzis Roli da Gavlena Sakhartvelos Socialur Ekonomikur Ganvitarebashi*, Doktora Tezi, Tbilisi.

COENE, Frederik (2010). *The Caucasus*. London: Routledge.

CORNELL, Svante E. (2011). *Azerbaijan Since Independence*. London: Central Asia–Caucasus Institute.

ÇELİKPALA, Mitat, VELİYEV, Cavid (2015). Azerbaijan-Gürcistan-Türkiye Bölgesel İşbirliğinin Başarı Örneği. Kadir Has University *Center for International and European Studies* (CIES), 1-24.

DALAKİSHVİLİ, Teona (2009). *Evropa da Ruset-Sakhartvelos 2008 Wlis Agvistos Omi, Asimetriuli Urtiertdamokidebulebis Gavlena Evropis Sagareo Politikaze*, Yüksek Lisans Tezi, Tbilisi Ivane Javakhishvilis Sakhelobis Sakhelmwifo Universitetis Socialur da Politikur Mecnierebata Fakulteti, Tbilisi.

DARİEVA, Cipilva, MIULFRİDİ, Florian (2017). Sakontaqto Sivrcə Kavkasia Enebi, Religiebi, Khalkhebi da Kultura, *Sazgvrebs Migma Konflikti da Tanamshromloba Samkhret Kavkasiashi*. Tbilisi: Hainrix Biolis Pondis Samkhret Kavkasiis Regionaluri Biuro, 15-49.

Ekici, Yunus (2017). Azerbaijan ve Ermenistan Arasında Bitmeyen Dağlık Karabağ Sorunu. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 62-77.

ERDOĞAN, Nuray (2017). Tanap Projesinin Türkiye ve Azerbaijan Enerji Politikalarındaki Yeri ve Önemi. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (3), 10-26.

ERKAN, Süleyman (2015). 2008 Rusya-Gürcistan Savaşının Bölgesel Etkileri. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, 4, 36-48.

FRAPPİ, Carlo, VALİGİ, Marco (2015). Patterns For Cooperation In Southern Caucasus Area Azerbaijan, Georgia And Turkey-Triangular Diplomacy In The Shadow Of Energy Strategy. Working Paper. *International Society for Performance Improvement* (ISPI) No. 57.

GACHECHİLADZE, Revaz (2017). *Sakhartvelo Msoflio Konteqstshi XX-XXI Saukuneebis Politikuri Ckhovrebis Dziriradi Momentebi* (2.Baskı). Tbilisi: Bakur Sulakauri.

GAMBETTİ, Zeynep (2009). İktidarın Dönüşen Çehresi: Neoliberalizm, Şiddet ve Kurumsal Siyasetin Tasfiyesi, Boğaziçi Üniversitesi *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 0(40), 145-166.

GAMJASHVİLİ, Lasha (2019). *Sakhartvelo Azerbaijanis Urtiertobebis Dinamka: Ganwirulia Maradiuli Partniorobistvis?* Lisans Tezi, Shavi Zgvis Saertashoriso Üniversitesi, Tbilisi.

GARİBOV, Azad (2018). *Azerbaijan, Georgia, Turkey: Advancing The Military Dimension of The Trilateral Partnership*, EUCACIS Online Paper. Berlin. No-3.

GEORGESCUA, Stefan, GARAYEV Tabriz (2013). Geopolitical Changes in Caucasus After 1991. Karabuk University *Journal of Institute of Social Sciences* 3 (2), 123-151.

GÜRKAYNAK, Muharrem, YALÇINER, Serhan (2009). Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme. Süleyman Demirel Üniversitesi *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, 6 (23), 73-92.

GVALİA, Giorgi (2010). *Rogor İrcheven Patara Qveynebi Mokavshireebis Dabalansebisa da Mitmasnebis Strategiebi Kavkasiashi*, Doktora Tezi, Ilias Sakhelmwifo Üniversitesi, Socialur da Politikur Mecnierebata Fakulteti, Tbilisi.

HABİBBEYLİ, Arastu (2017). Reconsidering Azerbaijan's Foreign Policy on the 25th Anniversary of Restored Independence. *Journal of International Affairs* 22 (1), 29-48.

HARVEY, David (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi* (Çeviren: Aylin Onacak). (2.Baskı). Sel Yayıncılık.

HASANOV, Ali (2016). *Güney Kafkasya Hazar-Karadeniz Havzaları ve Azerbaycanın Jeopolitiği*. (çevirenler: Azad Ağaoğlu, Fuad Şammedov). İstanbul: Ötüken.

HASANOV, Ali (2013). *Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ulusal Kalkınma ve Güvenlik Politikası*, (çevirenler: Azad Ağaoğlu, Fuad Şammedov). (1. Baskı). İstanbul: Ötüken.

IVANOV, Vladimir (2009). Guam: Old Problems and New Challenges. *Central Asia And The Caucasus*, Armenia 152-159.

İBADOV, Adalet (2007). *Azerbaycan Dış Politikasında Dağlık Karabağ Sorunu ve Ermeni Sorunu: Çözümler, Öneriler*, Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İzmir.

İSMAYIL, Elnur (2015). *Enerji Güvenliğinde Gürcistan'ın Jeopolitik Önemi ve Rusya*. Tartışma ve Çalışma Metini. Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi. İstanbul, Yayın No. 1248.

İMANBEYLİ, Vügan (2016). Modern Dönemde Kafkaslarda İşbirliği Modelleri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 224-253.

JOJUA, Dazmir (2010). *Rusetis Samkhedro İntervencia Sakhartveloshi, 2008 Wlis Agvistos Omi da Misi Shedegebi*. Tbilisi: Universali.

KACHARAVA, Andro, DAUSHVİLİ Aleksandre (2012). *Sakhartvelos demokratiuli respublika Brzola damoukideblobistvis 1918-1921*. Tbilisi: Atlanta.

KAKACHİA, Korneli, SHİRİYEV, Zaur (2013). *Azerbaijan-Georgia Relations: The Foundations and Challenges Of The Strategic Alliance*. Baku: Center for Strategic Studies.

KAKACHİA, Korneli (2011). Challenges to the South Caucasus Regional Security Aftermath of Russian–Georgian Conflict: Hegemonic Stability or New Partnership?. *Journal of Eurasian Studies*, journal homepage, 2(1), 15-20.

KARABAYRAM, Fırat (2007). *Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası*. Ankara: Lalezar Kitabevi.

KEOHANE, Robert O. NYE, Joseph S. (2012). *Power and Interdependence* (4th Edition). Boston: Longman.

KOBAKHIA, Mamuka (2008). Azerbaijanelebi. (Editor: Merab Basilaia). *Etnosbi Sakhartveloshi*. Tbilisi: Sakhartvelos Sakhalkho Damcvelta Arsebuli Tolerantobis Centri, 111-128.

KÖKTAŞ, Nilgün Atıcı (2015). Saakaşvili Dönemi Gürcistan: İç ve Dış Politika Üzerine Bir Değerlendirme. Ardahan Üniversitesi *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (2), 95-110.

KRİCKOVIĆ, Andrej (2015). When Interdependence Produces Conflict: EU–Russia Energy Relations as a Security Dilemma. *Contemporary Security Policy*, 36 (1), 3-26.

LARSEN, Joseph (2018). Problemuri Samezoblo Rogor Unda Gaumklavdes Sakhartvelo Avtoritaruli Rejimebidan Momdinare Zewolas. Tbilisi: Sakhartvelos Politikuri İnstituti.

MAMEDOV, Natavan (2009). *Sakhartvelosa da Azerbaijanis Ekonomikuri Tanamshromlobis Prioritetebi*, Doktora Tezi, Ivane Javakhishvilis Sakhelmwifo Üniversitesi, Tbilisi.

MAMEDDİL, İmir (2011). *Haydar Aliyevi: Qartvel da Azerbaijanel Khalkhta Megobroba Samagalitua Mteli Msofliostvis*, Bako: Haydar Aliyevs Memkvidreobis Centi.

MAHMUDLU, Ceyhun, ƏHMƏDOV Aqil (2010). Beş Günlük Müharibə'nin Cənubi Qafqaz Dövlətlərinə Təsiri. *Bakı Journal Of Qafqaz University*, (29), 46-53.

MAMMADOV, Agil, HASANOV, Ziyadhan (2016). Neo–Liberalism Theory in International Relations. *International Journal of Humanities & Social Science Studies*, 2 (6), 291-296.

MARDANOV, Samir (2013). Azərbaycan Dış Politika Hedefleri ve Ulusal Güvenlik Stratejisi. (Editor: Çağrı Erhan). *Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 47-102.

MINASIAN, Sergey (2014). Azerbaijan And Georgia: Asymmetrical Relations. *Central Asia And The Caucasus* 15 (2), 51-58.

MEMMEDOV, Asim (2009). *Gürcistan ve Kırgızistan'da Yönetim Değişikliğinin Nedenleri ve Yeni Yönetimlerin Dış Politikaları*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.

OLİVER, Kendall Kyle (2015). *Using Their Own People Against Them: Russia's Exploitation of Ethnicity in Georgia and Ukraine*, Thesis Naval Postgraduated School, Californiya.

ORAZGALİYEV, Serik (2017). Competition for Pipeline Export Routes in the Caspian Region: The New Great Game of the New Silk Road? London *Cambridge Journal of Eurasian Studies*, 1-23.

ÖZKAN, Güner (2013). Azerbaycan Ermenistan İlişkileri ve Karabağ'daki Ermeni İşgali. (Editor: Çağrı Erhan). *Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 103-130.

PAPAVA, Vladimer (2008). On The Role of The "Caucasian Tandem" in Guam. *Central Asia and The Caucasus*, (3-4), 47-55.

PAPUASHVİLİ, Tengiz (2008). *Saingilos İstoriis Narkvevebi*, Tbilisi: Artanuji.

PHUTKARADZE, İndira (2017). *Teritoryal Çatışma ve Çözüm Dinamikleri: Gürcistan Örneği*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

PİPİNASHVİLİ, Davit (2009). *Samkhret Kavkasiis Konfliqtebi da Regionuli Stabilurobis Problemebi*, Tbilisi: Tbilisis Üniversitesi.

POLAT, Doğan Şafak (2019). Kafkasya'da Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan İttifakının Bölgesel Güvenliğe Etkileri. İstanbul Gelişim Üniversitesi *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 248-265.

PULAT, Abdüssamet (2018). Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Açısından Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri: 2002-2014. Sakarya Üniversitesi *İran Çalışmaları Dergisi* 1(2), 93-114.

QAFAROV, Vasif (2018). Batum Konfransi və Müstəqil Azərbaycan Cümhuriyyətinin Yaradılması. *İctimai Elmlər Seriyası*, (1), 63-83.

QAFAROV, Vasif, ŞÜKÜROV, Qiyas (2017). *Azərbaycan Cümhuriyyəti Tarixi 1918- 1920- Ci illər*, Bakı: Elmin İnkişafı Fondu.

RANA, Waheeda, (2015). Theory of Complex Interdependence: A Comparative Analysis of Realist and Neoliberal Thoughts. *International Journal of Business and Social Science* (2), 290-297.

RAHMANZADE, Şamil (2018). Sərhədyanı Mübahisə 1918-1920-Ci illərdə Azərbaycan-Gürcüstan Münasibətlərində Əlverişsiz Amil Kimi. *Strateji Təhlil*, (1-2), 187-210.

SAMKHARADZE, Nikoloz (2012). Georgian State Border–Past and Present. *CSS Project Graduate Programs at the Faculty of Social and Political Sciences at Iv. Javakhishvili Tbilisi State University Grant Code: E0476*.

SANCAK, Kadir (2019). Azərbaycan Ekonomisində İstikrar Faktörü və Aliyevlər Dönemi. *The Journal of International Scientific Researches*, 4 (1), 51-57.

SANDIKLI, Atilla, İSMAYILOV, Elnur, GAFARLI, Orhan (2014). Kafkasya'daki Gelişmeler ve Türkiye (Rapor No: 60). İstanbul: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi.

SAPMAZ, Ahmet, SARI, Gökhan (2008). Dağlık Karabağ Sorununda Azərbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi. *Güvenlik Stratejileri*, (15), 1-31.

SEPIASHVİLİ, Nikoloz (2018). *Saxartvelos demokratiuli Respublika, Pirveli Qartuli Puladi Nishnebis Emisia 1918-1921 Wlebshi*, Yüksek Lisans Tezi, Tbilisis Sakhelmwifo Universitesi, Tbilisi, 2018.

SHVELİDZE, Dimitri (2018). *Saxartvelos Demokratiuli Respublika (1918-1921) Enciklopedia-Leqsikoni*. Tbilisi: Tbilisis Sakhelmwifo Universiteti.

SHİRİYEYEV, Zaur (2013). An Alliance Built on Understanding: The Geopolitics of Georgian-Azerbaijani Relations. (Edited by: Kornely Kakachia and Michael Cecire). *Georgian Foreign Policy The Quest for Sustainable Security*. Georgia: Konrad-Adenauer-Stiftung, 149-174.

SHİRİYEYEV, Zaur (2019). Azerbaijan's Relations with Russia Closer by Default? *The Royal Institute of International Affairs Chatham House*, 1-32.

SHEVARDNADZE, Eduard (1999). *Didi Abreshumis Gza, TRACECA. PETRA. Evropa-Kavkasia-Aziis Satransporto Derepani. Evraziis Saerto Bazari. Politikuri da Ekonomikuri Aspektebi*. Tbilisi: Tbilisi Mecniereba.

SÖNMEZ, Sait A. (2011). Putin Yönetimi'nin Güney Kafkasya Politikası. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15 (2), 95-116.

STARK, Christian (2018). The Neoliberal Ideology, It's Contradictions, The Consequences and Challenges For Social Work. *University of Applied Sciences Upper Austria*, 25 (1), 39-63.

SWIETOCHOWSKI, Tadeusz (1988). *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycan 1905-1920*. (Çeviren: Nuray Mert). (1.Baskı). İstanbul: Bağlam.

ÜZÜMCÜ, Adem, AKDENİZ, Sıdıka (2014). Yeni İpek Yolu: Traceca ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi. (Editor: Mehmet Kahraman) *Avrasya Etüdləri*. Ankara: Hangar Marka İletişim Reklam Hizmetleri Yayıncılık, (45), 171-199.

THORSEN, Dag Einar (2011). *The Politics of Freedom, A Study of the Political Thought of Isaiah Berlin and Karl Popper, and of the Challenge of Neoliberalism*, Ph.D. Thesis Department Of Political Science, University of Oslo, Oslo.

TSERETELİ, Mamuka (2013). *Azerbaijan and Georgia: Strategic Partnership For Stability in a Volatile Region*. Washington: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program – A Joint Transatlantic Research And Policy Center.

TSİKHELASHVİLİ, Ketı (2007). Georgia Four Years After The Rose Revolution. *Turkish Policy Quarterly*, 6 (3), 117-136.

VALİYEV, Elvin (2014). *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Güney Kafkasya: Osmanlı, Safevi ve Rusya Kıskaçında*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Konya.

VALİYEV, Anar (2009). Victim of a “War of Ideologies” Azerbaijan after the Russia–Georgia War. *Heldref Publications*, 269-288.

WİLSTE, Evren Çelik (2014). Liberalizm, İşbirliği, Kolektif Güvenlik ve Neoliberal Kurumsalcılık. (Editor: Evren Balta). *Küresel Siyasete Giriş, Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler* (1.Baskı.). İstanbul: İletişim, 133-173.

YANIK, Lerna K. (2015). Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirmesi. Kadir Has Üniversitesi *Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12 (46), 35-55.

Raporlar:

CİKHELASHİLİ, Ketevan, SHERGELASHİVİ, Tengiz, TOKMAZASHİVLİ, Mikheil (2012). *Shualeduri Angarishi, Sakartvelos Ekonomikuri Transformacia Damoukideblobis 20 Weli*, Tbilisi: Evropuli İnciativa Liberaluri Akademia.

CE (Council of Europe). (12.07.2017). Third Report of Georgia, According to Article 25 Paragraph 2 of the European Framework Convention for the Protection of National Minorities March (2017, ACFC/SR/III (2017)002). Georgia: Council of Europe: Secretariat of the Framework Convention for the Protection of National Minorities. <https://www.refworld.org/docid/596f078d4.html>.

JAWAD, Pamela (2005). Democratic Consolidation in Georgia after the “Rose Revolution”? (Reports No. 73). Frankfurt: Peace Research Institute Frankfurt.

KANDELAKİ, Giorgi (2006). Georgia’s Rose Revolution: a Participant’s Perspective (Special Report 167). Georgia: United States Institute of Peace.

Sakartvelos Ganatlebis, Mecnierebis, Kulturisa da Sportis Saministrodan Gamotxovili Oficialuri İformacia. 11.03.2020.

THOMSON, Campbell (15.03.2019). *David Gareji Monasteries and Hermitages, Georgia* (Technical Report). Programme run by Europa Nostra. The Voice of Cultural Heritage in Europe, in partnership with the European Investment Bank Institute. Luxembourg.

Gazeteler:

Haber Bulteni (15 Ekim 2017). Bakü-Tiflis-Kars, T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı.

Malkhaz Macaberidze (2007). Karsi-Akhalkalaki-Tbilisi-Bakos Rkinigza Realoba Khdeba, *Gazeti Biznes Martvis Khelovnebis Shesakheb*, N-1(13).

Mamuka Kobakhia (2002). Suamis Sheqmnis İstoria da Ganvitarebis Perspeqtivebi. *Sakhartvelos Strategiuli Kvelebisa da Ganvitarebis Centri*, N-69, İvnisi, ISSN 1215-0813.

Merab Janiashvili (29.09.2017). Bako-Tbilisi-Karsis Rkinigzis Mnishvneloba Sakhartvelostvis. *Jurnali Analitika*.

Milletlerarası Andlaşma (2019). T.C. Resmi Gazete, 30837, 20 Temmuz 2019.

Tbilisi (2014). Azerbaijanis Respublika. *Gazeti Sakhelebi*.

Zurab Menagarashvili (15.05.2019). Azerbaijanis Sagareo Politika Post sabchota Periodshi. *Post Sabchota Saatis Jurnali*.

İnternet:

Alexsander Whyte (JUN 11 2012). *Neorealism and Neoliberal Institutionalism: Born of the Same Approach? E-International Relations*, <https://www.e-ir.info/2012/06/11/neorealism-and-neoliberal-institutionalism-born-of-the-same-approach/>, Erişim Tarihi: 06.05.2019.

Anar Samadov (www.anarsamadov.net), *Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi*, *Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi*. <https://www.stat.gov.az/?fbclid=IwAR2xYKekT3jZbvd89aGOj9ETsGdgGh412FKydGcgwa92mOv7aumS3hz3d3k>, Erişim Tarihi: 27.02.2020.

Azerbaycan Milli Güvenlik Stratejisi Belgesi

<https://www.mgk.gov.tr/index.php/azerbaycan-milli-guvenlik-stratejisi-belgesi>,

Erişim Tarihi: 24.01.2020.

Civil (10.10.2019). Giorgi Gakharia Bakoshi Prezident Alievs Shekhvda,

<https://civil.ge/ka/archives/323005>, Erişim Tarihi: 31.03.2020.

Civil (08.05.2019). *Davit Garejis Samonastro Konpleksshi Morigi Akcia*

Gaimarta. 28.05.2019. <https://civil.ge/ka/archives/306924>, Erişim Tarihi: 30.03.2020.

Daniel Kharitonov (2016). Police Reform In Georgia: Case Study. Available

at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3539232> Erişim Tarihi: 04.01.2020.

Eka tsamalashvili (15.06.2004). *Azerbaijanis Prezidentis Viziti*

Sakhartveloshi,

<https://www.radiotavisupleba.ge/a/1535664.html?fbclid=IwAR2cRg2KrAXuvLaM4YIIE-bq19XCrDG-fUaJ8Xi04jOJEH37E7Y9vtS2CVE>, Erişim Tarihi: 05.01.2020.

Elman Nasirov (September-October 2010). *The Contract of The Century-*

Oil& Gas-Visions of Azerbaijan Magazine, <http://www.visions.az/en/news/206/1ee04b7e/> Erişim Tarihi: 15.11.2019.

Forbes (09.10.2013). *Sakhartvelos Portebi*,

<https://forbes.ge/news/188/sakhartvelos-portebi>, Erişim Tarihi: 06.01.2020.

Grigol Vashadze Davit Gareje (19.05.2012).

https://www.youtube.com/watch?v=WwYB1PGZUtg&fbclid=IwAR3fdW4Ue_vBs70m53qdTd5yLMjsNRMHepr7xueVdiJgJA8AIP70q2aRjkU, Erişim Tarihi: 29.03.2020.

<http://lib.aliyevheritage.org/ge/8456881.html>, Erişim Tarihi: 30.10.2019.

<http://socargas.ge/ge/history>, Erişim Tarihi: 06.01.2020.

[http://www.azerbaijan.mfa.gov.ge/default.aspx?sec_id=1657&lang=1&__cf_chl_jschl_tk__=fdcfce29dbf60d323aad032a9a6dea65d27f3a84-1583405723-0-](http://www.azerbaijan.mfa.gov.ge/default.aspx?sec_id=1657&lang=1&__cf_chl_jschl_tk__=fdcfce29dbf60d323aad032a9a6dea65d27f3a84-1583405723-0-AS3x4ag)

[AS3x4ag](http://www.azerbaijan.mfa.gov.ge/default.aspx?sec_id=1657&lang=1&__cf_chl_jschl_tk__=fdcfce29dbf60d323aad032a9a6dea65d27f3a84-1583405723-0-AS3x4ag), Erişim tarihi: 01.03.2020.

İmedi (10.11.2019). 2023 *Wlistvis Sakhartvelo TANAP-idan Tranzitis Sanacvlod 1,1 Milion Kubur Metr Gazs Miigebs*, <https://imedinews.ge/ge/ekonomika/122637/2023-tslistvis-sakhartvelo-tanapidan-tranzitis-sanatsvlod-11-miliard-kubur-metr-gazs-miigebs>, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

İmedi (25.04.2019). *Zalkaliani Davit Garejtan Dakavshirebuli Vitareba Mogvarebulia*, <https://imedinews.ge/ge/politika/103866/zalkaliani-davit-garejtan-dakavshirebit-vitareba-mogvarebulia>, Erişim Tarihi: 30.03.2020.

İmedi (27.05.2019). İlia Meore: Azerbajansa da Sakhartvelos Shoris Seriozuli Problemebis Shemna Surs Sxva Dzalas, <https://imedinews.ge/ge/politika/106937/ilia-meore-azerbajansa-da-sakhartvelos-shoris-seriozuli-problemebis-sheqmna-surs-skhva-dzalas> Erişim Tarihi: 31.03.2020.

İncidenti Davit Garejshi (15.07.2019). <https://www.youtube.com/watch?v=JcHEFb4hUII&fbclid=IwAR1ZHQOdK0fumUZGSp5QIhQiTkC1Se9zgQDWRkufyGQFCTIKb6pXoGPoCE8>, Erişim Tarihi: 31.03.2020.

Kristian Timi (05.05.2017). *Sakartvelo Sakhelmwifo Bazarshi Neoliberalizmidan Martul Kapitalizmamde*. <https://ge.boell.org/ka/2017/05/05/sakartvelo-saxelmcipo-bazarshineoliberalizmidan-martul-kapitalizmamde>, Erişim tarihi: 13.03.2020.

Misha Mefarishvili (30.10.2017). *Bako-Tbilisi-karsis Gakhsnas 5 Kveynis Liderebi Eswrebian*, <https://netgazeti.ge/news/229669/>, Erişim Tarihi: 31.01.2020.

Miro Popkhadze (14.07.2019). *Georgia and Azerbaijan's David Gareja Monastery Conundrum-Foreign Policy Research Institute*, <https://www.fpri.org/article/2019/06/georgia-and-azerbajans-david-gareja-monastery-conundrum/>, Erişim Tarihi: 28.03.2020.

Nazrin Alizda (27.05.2019). *Azerbaycan-Gürcistan Arasında Paylaşılamayan Sınır Bölgesi: Davit Gareca Manastırı* <https://ankasam.org/azerbaycan-gurcistan-arasinda-paylasilamayan-sinir-bolgesi-davit-gareca->

manastiri/?fbclid=IwAR18HO5X1x7VtLIF9V6kmN95U0m8T7EyKgHLB5LPIX92aTFizNtsG1nSEC0, Erişim Tarihi: 29.03.2020.

Nina Miholjic (November 2017). *Azerbaijan As Georgia's New Reliable Energy Investor*.
https://www.researchgate.net/publication/327646695_Azerbaijan_as_Georgia's_New_Reliable_Energy_Investor, Erişim Tarihi: 20.01.2020.

Prezidentis Viziti Azerbajanshi (27.02.2019)
<https://www.youtube.com/watch?v=8DqQm8LRHn8&t=1s&fbclid=IwAR2FLWFEjWSZ5woitp6zgGgpwerwmMLEG6ZolPUWRMB8HeR0h7VoGPTgDM>, Erişim Tarihi: 30.03.2020.

Sakartvelos Statistikis Erovnuli Samsakhuri. (15.03.2020). *Sagareo Vachroba*.
<https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/35/sagareo-vachroba>, Erişim Tarihi: 15.03.2020.

Sakartvelos Saelcho Azerbajanis Respublikashi
http://www.azerbaijan.mfa.gov.ge/default.aspx?sec_id=1656&lang=1, Erişim Tarihi: 25.10.2019.

Sakartvelos tavadacvis saministro. *Ormkhrivi Tanamshromloba*,
<https://mod.gov.ge/ge/page/40/ormxrvivi-tanamshromloba>, Erişim Tarihi: 04.02.2020.

Sakartvelos Statistikis Erovnuli Samsakhuri (28.04.2016). *Mosakhleobis 2014 Wlis Sakhoveltao Agwera*.
http://census.ge/files/results/Census%20Release_GEO.pdf, Erişim Tarihi: 27.02.2020.

Sakartvelos Statistikis Erovnuli Samsakhuri (15.08.2019). *Pirdapiri Uckhourî Investiciebi Sakartveloshi 2018*, <https://www.geostat.ge/media/25519/ucxouri-investiciebi-2018-celi-%28geo%29.pdf>, Erişim tarihi: 19.03.2020.

Sakartvelos Finansta Saministro (15.04.2019). *Mimdinare Ekonomikuri Tendenciebi*, https://mof.ge/images/File/2019-publikaciebi/Outlook-April-2019_GEO.pdf, Erişim Tarihi: 20.03.2020.

Sakhaartvelos Turizmis Erovnuli Administracia. *Saertashoriso Mogzauroba Rezidentebis* Mikhedvit, <https://gnta.ge/ge/%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%99%E1%83%90/>, Erişim tarihi: 20.03.2020.

Sakhaartvelos Sakanonmdeblo Macne (04.03.2004). *Shetankhmeba Sakhartvros Ganatlebisa da Mecnierebis Saministrosa da Azerbaijanis Respublikis Ganatlebis Saministros Shoris Ganatlebis Speroshi Tanamshromlobis Shesakheb*, https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1218199?publication=0,___ Erişim tarihi: 15.03.2020.

Sakhaartvelos Sakanonmdeblo Macne (04.02.2008). *Sakhaartvelos Saxelmwifo Sazgvris Martvis strategiis Damtkicebis Shesakheb*, <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/102238>, Erişim Tarihi: 27.03.2020.

TANAP İnauguracia Trketshi (30.11.2019). https://www.youtube.com/watch?v=40_eZrdryz4&fbclid=IwAR20gVQ7UhiUneUHsGz5eO9Zbrr2brxbbuJFKPhtJrBhbiqApvSjuRk7zMc, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

TSU (20.04.2018). *Tanamshromlobis Memorandumi TSU-sa da Bakhos Sakhelmwifo Universitets Shoris*, <https://www.tsu.ge/ge/mainnews/C-o12AgHd1YiO2wk3/?p=14>, Erişim Tarihi: 06.03.2020.

Volume of SOCAR's shipment via Georgian port disclosed, <https://oilterminal.org/en/news-en/volume-of-socar-s-shipment-via-georgian-port-disclosed/>, Erişim Tarihi: 06.01.2020.

Mülakatlar:

Maia Paksadze, Gürcistan Ankara Büyükelçisi Giorgi Janjgava ile yapılan mülakat, Ankara 22.01.2020.

Maia Paksadze, Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı Mamuka Areshidze ile yapılan mülakat, Tbilisi 12.02.2020.

Maia Paksadze, Tiflis Devlet Üniversitesi'nin Siyaset Bölümü Öğretim Üyesi
Aleksandre Kukhianidze ile yapılan mülakat, Tbilisi 12.02.2020.

Maia Paksadze, Kafkasya Uluslararası Üniversitesi'nin Siyaset Bilimi
Öğretim Üyesi ve Savunma Uzmanı Vakhtang Maisaia ile yapılan mülakat, Tbilisi
13.02.2020.

Maia Paksadze, Ekonomi Uzmanı Giorgi Tsutskiridze ile yapılan mülakat,
Tbilisi 14.02.2020.

Maia Paksadze, Azerbaycan Gürcistan Kongresi Başkanı Huseyn Yusubov ile
yapılan mülakat, Tbilisi 18.02.2020.

Maia Paksadze, Gürcistan Azerbaycan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Müsteşarı
Eldar Bayramov ile yapılan mülakat, Tbilisi 07.03.2020.